

AUREL FILIMON - *consacrare și destin*

FUNDAȚIA CULTURALĂ "VASILE NETEA"

Caiete mureșene - 13

AUREL FILIMON
- consacrare și destin -

*VoluM îngrijit de Mihail Art.Mircea,
Dimitrie Poptămaș, Melinte Șerban
Prefață de Melinte Șerban*

Târgu-Mureș
2001

Lector: Mariana Ciurca
Coordonator colecție: Dimitrie Poptâmaș
Coperta: Vad László

Lucrare elaborată de
Biblioteca Județeană Mureș
în colaborare cu
Muzeul Județean Mureș
și
Fundația Culturală „Vasile Netea”

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Aurel Filimon: consacrare și destin /volum îngrijit de Mihail Artimon Mircea,
Dimitrie Poptâmaș și Melinte Șerban; pref.de Melinte Șerban. - Târgu-Mureș:

Biblioteca Județeană Mureș, 2001

292 p.: 14x20 cm. - (Caiete mureșene: 13)

Bibliogr.

ISBN 973-0-02580-0

I. Mircea. Mihail Artimon (ed.)

II. Poptâmaș. Dimitrie (ed.)

III. Șerban. Melinte (ed.; pref.)

008(498) Filimon. A.

©Biblioteca Județeană Mureș

și

Fundația Culturală „Vasile Netea”

Culegere și tehnoredactare: Horia Ioan Avram

Digitizarea: Alexandru Tcaciuc

Corectura: Alina Dorina Fokt

Tipografia MEDIAPRINT SRL

4300 Târgu-Mureș, str.Livezeni nr.6

Tel./fax: 065-255.382, e-mail: mediaprint@fx.ro

PREFA

În noile condiții create prin Unirea Transilvaniei cu România, mi s-a creat o oportunitate culturală în avânt deosebit, putându-se vorbi de o adevărată erupție creatoare în pe Mureșul de Sus, ca de altfel în toate zonele transilvane. Se înființează coli și licee românești precum liceul de băieți „Al. Papiu Ilarian”, liceul de fete „Unirea”, cel militar „Mihai Viteazul”, școala Normală, și se diversifică activitatea Conservatorului de muzică și artă dramatică; profesori universitari și mari oameni de cultură, savanți și scriitori vizitează Târgu-Mureșul, conferențind pe diverse teme de interes general în fața unui public numeros adunat în Sala Mare a Palatului Culturii; tot mai multe trupe teatrale din Cluj și București prezintă spectacole, au loc concerte simfonice și apar primele gazete românești, apoi reviste. Se petrece o schimbare în modalitățile de abordare a ideilor și problemelor mai mature și mai elevate, toate demonstrând un potențial intelectual și un elan creator promițătoare. Alături de o generație mai tânără, instruită la universitățile din Ungaria, Austria, Germania, Franța sau Italia, localnici sau oameni veniți din alte părți ale țării, precum Nicolae Sulic, Maximilian Costin, Nicolae Crețu, Antalffy Endre, René Larchet, Heinz Heltmann, Petre Muscă, Aurel Băciu, se implică în activitatea culturală, în crearea de instituții și susținerea unor publicații, alături de intelectuali de certă valoare care au lăsat, în scurtă perioadă de două decenii, însemnate opere, din suita celor mai mari, foarte mulți și ca număr și remarcabili în domeniile prioritare ale culturii. Vom aminti doar pe câțiva: criticul literar Ion Chinezu, Ion Bozdog, conducător de publicații și președintele despărțământului târgumureșean al ASTREI, Vasile Al. George, poet și jurnalist, Emil A. Dandea, primar al orașului o vreme însemnat, de numele cărora se leagă cele mai importante

realizări edilitare, Traian Popa, autor al unor cri de valoare, printre care i prima monografie românească a Târgu-Mureșului, Ioan Bojoru, recunoscutul geograf, Dimitrie Mărtinaș și Mihail Demetrescu, distinși profesori și oameni de cultură, și nu în ultimul rând, compozitorul și muzicologul Zeno Vancea, pictorul Aurel Ciupe ori profesorul de artă dramatică Gheorghe Chirvșu. Fundația Culturală „Vasile Netea” a tipărit cri care cuprind pagini monografice închinată acestor intelectuali, mulți dintre ei creatori de coală. Din rândul acestora face parte incontestabil și Aurel Filimon, cercetător și întemeietor de instituții, cu o activitate vastă, întinsă pe domenii diverse de la arheologie la științele naturii. De fapt, cu toții, acești intelectuali aveau o orientare enciclopedică și erau însușiți de o flăcăr luministă într-o vreme când asemenea preocupări nu aduceau nici venituri materiale și nici privilegii. În același spirit a crescut o nouă generație de intelectuali bine instruiți și talentați propagandiști culturali din care fac parte Vasile Netea, Nicolae Albu, Iustin Handrea, Aurel Holirc, Ion Olteanu, Romeo Dăscălescu și alții. Cele trei generații care au colaborat entuziast la clădirea însemnatului edificiu cultural din perioada interbelică. Din această perspectivă a fost gândită și antologia „Aurel Filimon, consacrare și destin”, care cuprinde articole și studii luminând atât Omul, cât și activitatea sa de folclorist, arheolog, istoric, etnograf, bibliotecar și conducător de instituții, iar în „Anexe” - articole proprii publicate în revistele din acea vreme. Sperăm ca cititorul să găsească în acest volum o imagine cât de cât completă asupra unui intelectual care a arșat o tor în realizarea idealurilor naționale, într-un burg trezit la o viață culturală românească.

Melinte Erban

AUREL FILIMON - CRONOLOGIE

6 martie 1891

Se na te în comuna Monor (Bistri a-N s ud), din p rin ii Avram Filimon i Veronica Filimon, n scut Bejan.

1898-1910

A urmat studii elementare i gimnaziale la coala civil din Bistri a, continuate apoi la coala normal din Deva.

1910-1913

Este înv tor în comuna Vi eul de Sus (Maramure). Adun folclor literar din regiune, alc tuind o colec ie compus din 2700 piese, inând leg tur permanent cu academicianul I. Bianu, directorul Bibliotecii Academiei Române. În 1912- 1913 i se public , în revista Etnographia din Budapesta, o culegere de folclor, datini i credin e din zona Bistri ei. La numai 21 de ani devine membru al Societ ii Maghiare de Etnografie (Magyar Néprajzi Társaság), al Societ ii Maghiare de tiin e Naturale (Magyar Természettudományi Társulat) i al Societ ii Maghiare de Geologie (Magyar Földtani Társulat).

1913-1914

Studii la universit ile din Budapesta i Berlin, unde audiaz cursuri de istorie, arheologie, filologie i tiin e naturale. Este încadrat în colectivul tiin ific al Muzeului Na ional Etnografic din Budapesta (1913).

1914-1917

Trece în România, la Bucure ti, devenind asistent al profesorului Al. Tzigara-Samurca i secretar la Muzeul de Art Na ional .

1917

Este arestat de trupele de ocupa ie germane din Bucure ti, fiind considerat dezertor din armata austro-ungar , de inut în închisorile militare din Sibiu i Cluj.

1918

După demobilizarea generală, se stabilește la Târgu-Mureș. Desfășoară activitate științifică și de organizare a vieții culturale românești în zonă chiar din primii ani postbelici. Propune organizarea unui muzeu arheologic și etnografic în Târgu-Mureș.

1 mai 1921

Este numit custodele muzeului nou înființat de către primăria orașului Târgu-Mureș.

1921-1933

Activează intens pentru constituirea colecțiilor de arheologie și etnografie ale muzeului. Descoperă depozitul de bronzuri de la Suseni (1924). Investigări la Lechină de Mureș, Micești, Craciunești etc. Săpături arheologice la Cristești (1927-1928). Stabilește analogii între obiectele din îndepărtata antichitate, scoase la lumină prin săpăturile arheologice, și cele confecționate și utilizate de către românii ce-i erau contemporani, numite de A. Filimon „survivanțe”, ca dovezi ale continuității culturale-istorice în arealul românesc. Această relevanță i-a jalonat activitatea de cercetare arheologică, etnografică și istorică din anii următori.

1931

Propune înființarea secției de științe naturale a muzeului, având o colecție personală de entomologie, mineralogie, paleontologie ș.a. (cca 10.000 piese), distruse în refugiu de ravagiile războiului.

1934-1940

Colecțiile muzeului sunt puse la dispoziția publicului larg în sălile Palatului Culturii. Participă la expoziții de artă populară organizate la București (1933, 1936); organizează expoziții de artă populară, expoziții de carte românească, expoziții de științe naturale, „conducțe” etnografice, conferințe în Târgu-Mureș, Cluj, București, la radio etc. Are o susținută activitate publicistică pe plan local și în revistele științifice și culturale românești cele mai reprezentative (Dacia, Dacoromania, Boabe de grâu, Convorbiri literare ș.a.)

1922-1940

A func ionat mai întâi ca bibliotecar (1922-1936), apoi ca director la Biblioteca or eneasc din Târgu-Mure . Aici ac ioneaz eficient pentru constituirea fondului de carte româneasc al acestei institu ii i îmbog irea lui cu mii i mii de volume de c r i i periodice. Din anul 1921 colaboreaz cu Institutul Na ional de Istorie, cercetând în fondurile Bibliotecii Teleki sursele referitoare la istoria românilor. În arhivele statului cerceteaz documentele privitoare la revolu ia din 1848-1849. Are o însemnat contribu ie la Bibliografia veche româneasc alc tuit de Ion Bianu, Nerva Hodo i Dan Simonescu, prin descoperirea i descrierea unor tip rituri vechi române ti.

1940

În urma instal rii în Ardealul de Nord a autorit ilor horthyste, este suspendat din postul de director de bibliotec i de muzeu i se refugiaz la Bucure ti.

1941-1943

Particip la organizarea expozi iei de art popular româneasc itinerant în str in tate (Viena, Stuttgart, Köln, Frankfurt pe Main, Vene ia) militând pentru ideea major a continuit ii i a caracterului definitiv al elementului daco-roman în Transilvania.

3 martie 1946

Moare în comuna Rapoltul Mare (Hunedoara) unde se stabilise dup ce locuin a sa din Bucure ti c zu prad bombardamentului din 4 aprilie 1944.

Întocmit de Veronica Aurelia Filimon.

STUDII I CERCET RI

AUREL FILIMON COBORÂND DIN ISTORIA MONORULUI

Teodor Tanco

Satele și familiile, indivizii și au viaa și trecutul care constituie istoriile lor. Ale acestora din urmă se numesc genealogii și biografii. Ale primelor - monografii. Limpezi sau umbroase, ele sunt cunoscute sau mai puțin cunoscute, uneori abia știute din amintiri, dacă nu cumva și uitate. Oricum au fost, dramatice sau normale, pentru toate există un timp al fixării în memoria civilizației actuale, atât cât se mai cunosc și e posibil transmiterea în viitor. Despre irirea de Mileniul II și începutul Mileniului III obligă la inventarii culturale și spirituale ca moșteniri intermediare.

De câteva decenii circulă un curent de idei pentru elaborarea lucrărilor de sinteză și informații cu caracter de integralitate. În exprimarea lor conceptuală și tipografică se încearcă uneori formula enciclopediei. Generale sau locale. E bine că s-a spart gheața. Deocamdată la baza travaliului cîrturăresc. Așa e **Dicționarul esențial al Clujului din secolul XX**, tipărit la sfârșitul anului trecut, conținând vreo 3000 de nume. Recent a fost anunțată apariția dicționarului personalităților hunedorene din secolul XVI până astăzi, însumând 560 de nume. Iar surpriza surprizelor este **Scriitorii români mureșeni** al Bibliotecii Județene din Târgu-Mureș, autoare Ana Cosma.

Să fie posibile astfel de întreprinderi ca **Larousse** sau, mai apropiat geografic de noi, *Révai*, fără să fi fost explorat tezaurul arhivistic și muzeistic, bibliotecar și al colecțiilor particulare, ori orice sursă de informare din arhive și strînsuri? Să fie posibilă lucrarea enciclopedică a neamului, în vreo 100 de volume, dacă tot nu am scris-o până acum?... De aceea vremea biografiilor încetănăscute și cum relația omului cu familia e organică, astfel și cu casa părintească din orașul sau satul său natal, acestea nu se pot ocoli. De aceea timpul genealogiilor și monografiilor sînt, mai ales, nu e apăsător. În această scormonire a trecutului revine în top salvarea cioburilor de tradiții rămășițe și pustiite de economia comunistă, de ateismul ideologic și de falsul naționalism din „Cântarea României”, în paralel cu umplerea închisorilor cu floarea intelectualității și a bîrbănilor politici patrioți ai țării, a lagărelor și canalelor cu ranii de frunte ai unei clase producătoare a pâinii. E ultima anșă a câtorva

decenii de a salva ce mai exist în b trâne i istorice sate ale României. Monografiile manuscrise i orice forme de înm nunchiere a cercet torilor se cer finalizate prin tip rirea i r spândirea la cititori i a ezarea în biblioteci. Sunt pline de îndemn constat rile savantului Nicolae Iorga, dar i dureroase pentru acele a ez ri unde se intervenea prea târziu, el scriind: „Numai pe baza a sute de astfel de studii se va putea face cândva m rea a oper , care va v di tuturora cât originalitate cuprinde via a satului nostru.”¹ Iar rela ia personalit ilor cu locul de origine este asigur toarea permanentei rememor rii istorice. O vast i multiform cultur popular de milenii se datoreaz satelor. Mai târziu, de aici s-au ridicat genera ii numeroase de intelectuali i c rturari de sorginte r neasc . Nici ast zi, în anii urbaniz rii i municipaliz rii artificioase, nu-i secat acel izvor primar al min ilor str lucite i creatoare ale culturii moderne române ti, cu destule contribu ii geniale înscrise în universalitatea spiritului.

A adar, aici i acum despre Aurel Filimon i despre Monor. Din dou motive, mai întâi despre ultimul. Pentru c satele, ca i oamenii, î i au destinul lor, uneori alunecat pân în tragic. În al doilea rând, pentru c nimeni din afara spa iului cultural mure ean nu a scris mai competent i mult despre Aurel Filimon, decât Valeriu Ni u; i nimeni nu va reu i nici în viitor. Fiindc aici s-a consumat maturitatea unei vie i, realizarea familiei i manifestarea lui cultural generoas , zidindu-se în fapte durabile.

Monorul e locul na terii acestei devenite personalit i abundente, clocotitoare sub presiunea energiilor spirituale i nelini tite sub n vala atâtor vis ri. Satul acesta, tot timpul în margini de organiz ri politice i administrative, îndurase prea destule greut i din pricina a ez rii acolo unde este, la izvoarele Luțului, înfr it cu Gledinul într-o comun mic de sub Poiana Tomii. Numai de la atestarea lui documentar , din 1319², de când se tiu destule episoade de via social , s-ar putea umple câteva c r i. Îns nu are pân acum nici una consacrat în exclusivitate.*

Dup ce i-a pierdut libertatea economic i a ajuns sat iob gesc, împreun cu celelalte din jur, prin secolele XII-XIV, depinzând de latifundiari nobili maghiari sau maghiariza i, a apar inut proprietarului domeniului Gorenii. Prin urma ii acestuia a depins la un moment dat de Cetatea de Balt , a

¹ Nicolae Iorga, *Sate i preo i din Ardeal*, Buc., I.A.G. „Carol Göbl”, 1902, p. 7.

² Vezi Coriolan Suci, *Dic ionar istoric al localit ilor din Transilvania*, vol. I, A-N. Buc., Edit. Academiei R.S.R., 1967, p. 406.

trecut la unul dintre ai lui Bánffy și pe rând la alii. Jocul a durat până la răscumpărarea lui de către Curtea din Viena, în 1763, prin grănicerizare, devenind sat liber și cu proprietăți, alături de câteva din zone care au acceptat statutul militar: cum sunt Morăreni și Rușii Muni din județul Mureș. Săcălul răspunsese „nu” catolicizării și militarizării. Dar cu mult înainte, administrativ a fost aruncat dintr-o extremă în alta. A aparținut comitatului Cojocna, Mureș-Turda și altora. Grănicerizarea i-a adus o stabilitate de 187 de ani lângă Năsăud și Bistrița. Apoi iar a fost întors pe după spate, ca la ceardă, pe timpul comunismului. Căci în 1950 a trecut la raionul Reghin și chiar a fost propus desființarea comunei Monor. Cumva a scăpat. Pentru că a trebuit să fie și teren agricol la atâtă munte și piatră, pentru colectivizare, în 1959 a fost pasat raionului Toplița. Îngenuncheați și sârciți, după câțiva ani iar îl trecuseră la raionul Reghin. Dar în 1968, la revenirea teritorială a județelor, e propus desființarea comunei și cu celelalte sate să treacă la comuna Batoș. Printr-o opoziție colectivă, auzită până la București, s-a cerut să treacă la județul Bistrița-Năsăud cu statut de comună. S-a reușit. Se punea o rezolvare de durată. Însă, după două decenii, prin 1988, voia din nou desființarea comunei și legarea satului de țeu. S-a întrecut măsura. A urmat o noapte a nesupunerii și ar fi urmat confruntarea cu trupele securității aduse acolo. Lecția rezistenței și a jertfei monoreniilor o învășeră din istoria înaintașilor. Ar fi fost ca în 1849, sau ca la Parva și anacum. Dar au învins. Din scurta relatare, se vede că soarta comunelor la marginea de județe e asemănătoare cu a micilor țări la marginea de imperii, ocupate când de unul, când de altul.

Această hărțuire permanentă s-a repercutat până la urmă și în psihologia colectivă a indivizilor satului: de însingurare, de neîncredere, de așteptare și de speranță. Dar și de asumare a unui viitor prin forțe proprii. De aici și un curaj și ambiționare până la riscuri majore de tot felul. Unii chiar părăsiseră satul. Haiducia o cunoșteai din strămoși, munții erau aproape și trecându-i se azeau prin Bucovina și Moldova, unde întemeiau așezări și sate cum e Boroaia din județul Suceava. Satul s-a păstrat în vatra lui și într-o etnie pură. Supraviețuirea și continuarea se datorează și unității comunitare exprimată în formula: ori toți, ori nici unul. Este relevant principiul și în plan confesional. Pe timpul cruciadei din secolul XIII, la care a dat oameni și bani, satul era romano-catolic. Pe la 1600 era ortodox. La 1700, prin protopopul său, Constantin, semnează cu cei 38 revenirea la Biserica Romei sub formula greco-catolicismului. Astăzi e curat ortodox, cu rezervare și nemulțumiri la fundamentalismul acestuia. Dacă va eua ecumenismul amândurora simulat de peste un secol, cândva va fi

protestant sau neoprotestant. Dar în totalitatea lui, cerbicia de unitate și conservare în sine e ancestrală. Fără să țină seama de o moțenire care venea de departe, satul a practicat-o între însușirile și pământurile omenești.

Monorul e foarte de demult. E amintit ca loc de viață între cele vreo 22 de puncte din arhivele studiilor intitulate Paleoliticul din România.³ Nu e absent satul nici în neolitic, mai spre sfârșitul lui. Iar ciocanul de bronz descoperit la Monor, astăzi e în Muzeul Național de Antichități din București.⁴ Sporesc dovezile continuității. Se găsește locul și sunt suficiente urme ale cetății dacice din secolele VI-V înainte de era creștină. Iar românii s-au transportat destul prin Monor, fiind când legătura între castrulele de la Brâncovenești și Orheiul Bistriței. Mai mult. Au avut și un turn de pază în vârful dealului Braniște, identificat mai recent și care a teaptă să fie studiat arheologic.⁵ Poate de aici interesul și pasiunea pentru arheologie în zona lui Aurel Filimon. Românii și-au pierdut pe aici și o lampă de pământ ars, piesă valoroasă care se află în Muzeul de Istorie din Cluj.⁶ Presupunem că au mai lăsat pe lângă limba latină, urmași și spișe de neamuri, inclusiv numele satului și Izvorului provenind din Mona-tis și Lux-cis și Lutum-i.

Un singur fapt se mai reține în contextul comunicării: în februarie 1849, în confruntarea cu armatele lui Bem, trimise ca să rezolve tentativa de omor asupra generalului, după o noapte de muncă ca în cea a sfântului Bartolomeu, în sat au rămas bătălii vii mai puține decât morții din jurul cazarmii, a colii triviale și a bisericii greco-catolice. Au murit mulți, dar dușmanii strâni în zorii zilei au părăsit Monorul. Despre asemenea evenimente care s-au petrecut pe mapamond, Andrei Pippidi, nepotul celui care elogia satul românesc, scrie că: „...există în istoria omenirii ceasuri de cumpănă în care o atitudine are valoare morală exemplară pe care n-o poate terge trecerea vremii.”⁷

³ Vezi *Harta*, în „Dacia”, vol. V-VI, 1935-1936. Buc., M.N.R., 1938, p. VIII.

⁴ Vezi Dorin Popescu, *Două topoare de bronz în România*, în „Revista Istorică Română”, vol. VII. Buc., Muzeul Național de Antichități, 1938, p. 193.

⁵ Vezi István Ferenczi, *Limeas-ul Daciei Porolissensis între Valea Zagrei și Valea Mureului*, în „Sargetia”, XI-XII, Anuarul Muzeului din Deva, 1974, p. 286.

⁶ Vezi George Marinescu, *Cercetări și descoperiri arheologice de epocă romană în nord-vestul Transilvaniei*, în „File de Istorie”, vol. VI. Bistrița, Editor Muzeul Judeean, 1989, p. 19.

⁷ Andrei Pippidi, *Asasinarea unui popor*, în „România literară”, Buc., 2001, nr. 7, p. 22.

La vreo câteva decenii de la acele tragice evenimente, a ajuns în Monor un str in pe nume Avram Filimon, de pe meleaguri hunedorene, i s-a c s torit cu o fat frumoas din neam bogat i de însemnat tradi ie cultural , Veronica Bejan, iar la 6 martie 1891 s-a n scut fiul lor, Aurel. (Sigur dup mam numele fiicei lui, Veronica Filimon.)

Familia Bejan era bine a ezat în glia satului, în care de inea culmea de peste vale. Îndat dup deschiderea înv mântului trivial în sat, în 1763, începe ridicarea la înv tur mai înalt a monorenilor. Între ace tia e i Grigore Bejan, preg tit în sistemul colilor gr nicere ti n s udene i încununat în final cu diploma de înv tor a vestitului institut *Pedagogium* din Praga. El va deveni din 1820 organizatorul înv mântului românesc de la Orlat în cele 82 de sate care formau Regimentul I gr niceresc.⁸ Dovad c pe teritoriul acestuia, în satul Jina, i s-a n scut fiul Nicolae. Acesta foarte de tân r ajunge între colaboratorii comandantului Regimentului II n s udean, colonelul Urban, fiind absolvent al Institutului militar din N s ud, pe care îl terminase cu calificativul „Eminentes als Premianten”. Se crede c în groaznica noapte de la Monor din 1849, a fost între lupt torii cons teni, i se mai crede c acea u oar infirmitate la picior pe care a purtat-o toat via a, de atunci a avut-o. Dup revolu ie Nicolae Bejan a fost un timp înv tor, apoi subprefect al V ii Bârg ului, iar în 1861, la înfiin area Districtului administrativ românesc al fo tilor gr niceri din N s ud, ajunge protonotarul acestuia. Autoritatea i competen a lui au fost des vâr ite în acest domeniu, d ruit pân la sacrificii personale. Altfel, spune despre el Florian Porcius, putând s fie cel mai mare istoriograf al gr nicerimei n s udene. El era socrul lui Ion Pop Reteganul i în anii grei de orbire a acestuia a tr it câtva timp în Monor la familia Bejan.⁹ În aceste condi ii îl cunoscuse copilul Aurel Filimon pe unchiul, dasc lul, scriitorul i folcloristul vestit al Transilvaniei. La rându-i Nicolae Bejan se va stinge la 9 ani dup ginere, la Reteag în 1914, unde este înmormântat. Au mai fost i al ii în neamul acesta monorean care avur înrâuriri asupra precocelui colar, cum îl caracterizar pe Aurel dasc lii „trivialei”, el având prilejul s-o parcurg pân la cap t. Unii din ei s-au afirmat ca înv tori, militari, ingineri. Iar în ierarhii administrative, cel mai înalt grad l-a ajuns Francisc Bejan - ministru subsecretar de stat la Ministerul Înzestr rii Armatei. De fapt, marile

⁸ Vezi Teodor Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, vol. I. Bistri a, C.J.C.E.S., 1973, pp. 187-188.

⁹ *Ibidem*, pp. 205-206.

evenimente culturale de la Monor din 1936, având în centru inaugurarea Monumentului Eroilor din mijlocul satului - existent și astăzi - au avut ca protagoniști pe verii acestuia, Aurel și Francisc, din familia Bejan din Monor.

Un capitol sau numai un paragraf cu titlul *Aurel Filimon și Monorul* ar fi greu de scris și scris. Invers a eza și termenii titlului, se poate schița o introducere în genul paginilor de mai sus. Fiindcă lui nu i-a îngduit destinul de a fi dascăl, preot, notar, profesii cu care s-ar fi întors în sat. El era un cultor, un descoperitor. Minte lui iscoditoare și inventiv avea nevoie de desfășurare în timp și spațiu vaste.¹⁰ Iar dacă ar fi rămas la București, energia intelectuală ar fi fost cheltuită cu rezultate mai mari pe domenii restrânse. Dar nicăieri nu și-ar fi manifestat mai deplin aptitudinile multiple de creator ca la Târgu-Mureș, unde era de clădit cultural enorm de mult după Marea Unire, întru eliberarea și desfășurarea spiritualității românești. Asta, și pentru acele însușiri ale lui de a construi instituții, de a colecționa și de a sistematiza în ele valori culturale scoase din adâncurile pământului și sufletului.¹¹ Credea și practica libertatea și egalitatea, afirmarea în spirit competitiv cu etniile conlocuitoare și istorice de pe spațiul daco-roman.

Gândesc că nici reversul n-ar fi fost mai fericit împlinit ca la Târgu-Mureș, respectiv gratitudinea, omagierea și consolidarea posterității spirituale a lui Aurel Filimon. La care Monorul contribuie memorial și emoțional cu reverberații sincere ale satului natal.

*) Între timp a apărut monografia *Pagini alese din istoria Monorului*, de semnatarul acestor rânduri (n.e.)

¹⁰ Vezi Teodor Tanco, *Ibidem*, vol. III, 1977, pp. 253-256.

¹¹ Vezi Teodor Tanco, *Dicționar literar 1639-1997 al jud. Bistrița-Năsăud*, Cluj-N., Edit. V.R.R., 1998, pp. 151-153.

CONSCRARE I DESTIN

Aurelia Veronica Filimon

„Temelia de existență și consolidare a unui Neam este nu numai prosperitatea economică, dar și lumina și căldura pe care o dă cultura.” Sunt cuvintele lui Aurel Filimon, inițiatorul și organizatorul Muzeului de Arheologie și Etnografie și directorul de odinioară al Bibliotecii orașene din Tg.-Mureș. Cuvinte care au căluzit întreaga sa activitate, în continuă căutare de lumină.

Sunt personalități care, chiar după dispariția lor fizică, continuă să fie prezente prin opera realizată și lăsată urmașilor. Un asemenea om a fost Aurel Filimon. Într-o existență relativ scurtă, el a muncit, a vibrat, a acționat și a arsnut în ele și nesprijinit de contemporani - pentru realizarea unui ideal și a unui crez înalt. Au trebuit să treacă decenii după dispariția sa pentru ca strădaniile, munca, abnegația și dăruirea până la sacrificiu în slujba unui scop nobil să fie prețuite de urmași.

În momentul de față, e timpul să ne întoarcem cu gândul - cei ce l-am cunoscut - la principalele etape ale vieții sale și la multiplele probleme care l-au preocupat. Datorită modestiei sale înnscute și a unei severe discipline morale de care era pătruns, chiar noi, cei mai apropiați lui, întâmpinăm o oarecare greutate în reconstituirea biografiei, a preocupărilor, realizărilor, a înfrângerilor și suferințelor, fiindcă amănunțele asupra acestor probleme personale erau reduse sau lipseau cu desăvârșire în relatările sale.

După anii copilăriei, petrecuți în mediul patriarhal al micului oraș Bistrița, în prag de secol, ca unic copil al unui modest funcționar de stat, urmează studiile liceale la Deva, apoi cele superioare la Budapeșta și Berlin. Trebuie apoi agitatul răstimp al primului război mondial la București. Principala perioadă de creație, de realizare și de luptă a vieții sale este epoca interbelică, când, fiind în serviciul Primăriei Tg.-Mureș, colecționează material etnografic, prin săpăturile arheologice deshumază vestigiile unui străvechi trecut și creează Muzeul de Arheologie și Etnografie din Târgu-Mureș. Tot

astfel și secția română a Bibliotecii Municipale din acest oraș. Dar, în cele ce urmează, să vedem detaliile acestei evoluții.¹

Născut la 6 martie 1891 în comuna Monor (județul Bistrița-Năsăud), din părinții Avram Filimon, originar din comuna Rapoltu-Mare (județul Hunedoara) și Veronica Filimon, născută Bejan, dintr-o străveche familie din Monor, urmează clasele primare și cele patru clase gimnaziale la școala civilă din Bistrița. Își continuă studiile la școala Normală din Deva, pe care o absolvă în anul 1910. În această școală s-a distins ca elev eminent la studii, și chiar din ultimii ani petrecuți aici s-a interesat în mod deosebit de studiul istoriei, cu specială privire asupra arheologiei și etnografiei. Fiind încă elev, la numai 17 ani, îl vedem într-o fotografie în mijlocul colecțiilor sale proprii, obiecte care reflectă trecutul independent al pășunii natale. La Deva, s-a remarcat până și în activitatea sportivă colii, obținând locul întâi la un concurs de atletism, premiat printr-un ceas de buzunar din argint cu inscripția evenimentului și a numelui său. Multilateralitatea talentelor sale s-a exteriorizat și într-o serie de picturi în acuarelă, apreciabile artistic, executate tot în această perioadă.

După absolvirea colii normale, îl găsim, în anul 1910, învâtor la Vișeu de Sus în Maramureș, unde, chiar din primul an al activității sale, a studiat comorile folclorului, deosebit de bogat din această regiune - impresionat de frumusețea și originalitatea acestui tezaur spiritual. Încă din anul 1912 Aurel Filimon figurează în lista abonaților revistei „Etnographia” de la Budapesta, în paginile căreia se publică un concurs organizat de secțiunea maghiară a Asociației Internaționale de Folclor („Folklore Fellows”), pentru colecționarea relicvelor de literatură populară, credințe și superstiții. Se anunță că lucrarea premiată va fi publicată în revistă.² Aurel Filimon îi trimite la acest concurs colecțiile de folclor românesc **Superstiții, descântece și farmece** adunate din zona Bistriței, care sunt publicate în prestigioasa revistă amintită, într-o serie de

¹ Prezenta notă biografică nu conține în mod uniform în extensie amănunte despre toate activitățile desfășurate în diferitele perioade ale vieții lui, datorită faptului că volumul de față cuprinde studii detaliate privind prezentarea sa ca arheolog, muzeograf și bibliolog.

² „Etnographia”, VIII (1912) nr. 4, p. 1.

apariții începând cu nr. 6 din anul 1912.³ Publicarea studiului ne face să presupunem că țigara concursului. Studiul s-a bucurat de un deosebit interes tocmai prin noutatea informației și a conținutului, fiind apreciat de specialiști. În paginile aceleiași reviste⁴ profesorul Constantin Sulic evidențiază valoarea deosebită a lucrării, de asemenea studiul este recenzat și de presa românească din Transilvania în coloanele revistei „Transilvania”⁵. Se fac referiri la această culegere, mult mai târziu, și într-o lucrare de dermatologie populară apărută în anul 1940.⁶

Din inițiativa și recomandarea profesorului universitar Gyula Sebestyén, președintele Societății Maghiare de Etnografie (Magyar Néprajzi Társaság), tânărul cercetător Aurel Filimon a fost primit, în anul 1912, membru al acestei societăți. Înalta distincție, primită la vârsta de 21 de ani, i-a dat un imbold pentru continuarea activității sale de colecționare a comorilor literaturii populare. Proiectele sale în această direcție se oglindesc în corespondența cu academicianul Ion Bianu, directorul Bibliotecii Academiei Române din București.⁷ Într-o scrisoare, datată la 12 martie 1913 în Vișeu de Sus, îi aduce la cunoștință lui I. Bianu că posedă o colecție de folclor maramureșean adunată din zona Vișeuului și Izei, cerând sprijin pentru tipărirea acesteia. Totodată îl roagă să-i trimită lucrările de folclor maramureșean apărute anterior, ale lui Al. Iplăia și Tit Bud. Răspunsul prompt al lui I. Bianu dovedește atenția acordată cercetărilor folclorice ale tânărului Aurel Filimon.⁸ Cu toate acestea, el nu va lua măsuri în vederea tipării materialului propus. O motivare posibilă este simțită în corespondența Bianu-Bârlea, prezentată la Biblioteca Academiei. Din schimbul de scrisori cu preotul capelan din Ieud, Ion Bârlea, luăm cunoștință de existența unei alte colecții de folclor maramureșean, a acestuia, în colaborare

³ Filimon, A.: *Besztercevidéki oláh babonák* (Superstiții din zona Bistriței). „Etnographia”, VIII (1912), p. 343-348; Filimon, A.: *A besztercevidéki oláh ráolvasások és romlások* (Descânțecuri și farmece din zona Bistriței); „Etnographia”, IX (1913), p. 95-103; 167-169; 227-234; 348-357.

⁴ Sulica Sz. *Egy régi ráolvassásról*. „Etnographia” X (1914) p. 254-256.

⁵ *Bozgoane din inutul Bistriței*. „Transilvania”, 45 (1914) nr. 1, p. 38.

⁶ Berde K. *A magyar nép dermatológiája*. (Dermatologie populară maghiară) Bp. 1940.

⁷ Corespondența înregistrată la Biblioteca Academiei RSR, Secția manuscrise.

⁸ Cele două lucrări primite au fost prezentate în biblioteca personală până astăzi.

cu Tiberiu Brediceanu și Béla Bartók. Ion Bianu făcuse promisiuni de editare a lor. În scrisoarea din 25 martie 1913, I. Bârlea, aflând de intenția conducerii Academiei Române de a edita colecția lui Aurel Filimon, scrie următoarele lui I. Bianu: „ (...) foarte vă rog (...) să nu o tipăriți până nu va apărea colecția mea împreună cu melodiile strânse de Brediceanu și Bartók, căci altminterea voi fi în încurcături foarte mare”. Iar într-o scrisoare a lui I. Bârlea, din 22 mai 1913, către I. Bianu se precizează⁹: „ (...) colecția lui Aurel Filimon e bogată, dar nu-i selecționată, e lucru mult cu ea. Poate cu vremea, în alt volum, dacă va apărea al meu”.¹⁰ Deși, în scrisoarea din 15 octombrie 1913, adresată lui I. Bianu, Aurel Filimon anunță că materialul său este sistematizat și pregătit pentru tipărire, totuși culegerea nu a apărut. Această valoroasă antologie nu a vădit lumina tiparului până în ziua de azi. Ar fi o datorie a generației noastre că, măcar acum, acest material-document al unei străvechi civilizații să fie adus în circuitul actual științific. Recitind astăzi această culegere, ne surprinde bogăția materialului adunat, dragostea și preuirea pentru comorile spirituale ale poporului nostru, efortul concentrat care a permis ca, într-o perioadă scurtă, să fie strâns și sistematizat un material de asemenea amploare, de acest tânăr debut alia ieșit de pe bancile colii.

Culegerea de folclor maramureean a lui A. Filimon, constituită din 2718 piese, pare să fie cel mai cuprinzător material adunat până acum. Colecția este alcătuită din trei volume:

1. **Poezii populare din Maramure**
2. **Basmе în versuri, basme în proză**
3. **Credințe, descântece și farmece din județele Bistrița, Solnoc-Dobâca, Sălaj, Cojocna și Maramure**

Poezii populare din Maramure însumează un număr de 1749 de piese folclorice, culese din comunele: Vișeu de Sus, Vișeu de Mijloc, Vișeu de Jos, Borșa, Moisei, Leordina, Petrova, Săcel, Dragomirești. Lucrarea este structurată în următoarele capitole: I. Cânturi vitejești și balade (53 de piese); II. Cânturi de dragoste (601); III. Doine de jale (318); IV. Cânturi militare (157); V. Cânturi diverse (195); VI. Strigături (338); VII. Colinde (60); VIII. Religioase

⁹ Pop, D. *Folcloristica Maramureului*. Buc, 1970, p. 106.

¹⁰ Culegerea lui I. Bârlea a fost publicată în 1926.

(6); IX. Cântări de înmormântare (14); X. Jocuri de copii; XI. Nunta; XII. Înmormântarea (Obiceiuri) XII. Glosar.

Culegerea **Basme în versuri, basme în proză** cuprinde 71 de piese. În studiul introductiv al manuscrisului, referitor la basmele în versuri, A. Filimon arată că „nici-o colecție de folclor nu cunoaște aceste produse”.¹¹ Din colecție s-a publicat mai târziu un singur basm, în „Convorbiri literare” din anul 1915, sub titlul **Omul și răzvrătitul dracului**.

Culegerea **Credințele, descântecele și farmece din județele Bistrița, Solnoc-Dobâca, Sălaj, Cojocna și Maramureș**, adunate în 34 de comune, cuprinde 898 de piese folclorice, încadrate în următoarele capitole: I. Superstiții din Maramureș; II. Superstiții din județele Solnoc-Dobâca, Sălaj, Bistrița; III. Descântecele, desfaceri; IV. Farmece, vrăji. Din această colecție, materialul cules în județul Bistrița a fost publicat - după cum am văzut - în limba maghiară, în anii 1912-1913 în revista „Etnographia” de la Budapesta, având și meritul de a fi popularizat tezaurul folcloric românesc în literatura de specialitate maghiară a timpului.

Adânc implicat sufletește în cultura spirituală a poporului său, Aurel Filimon nu aborda acest inepuizabil tezaur folcloric doar prin prisma curiozității științifice, cu ochii reci ai specialistului, ci cu o profundă participare afectivă; balada cea mai apropiată de sufletul său era „Fata de român când își pierde oile” și o cânta adesea, acompaniindu-se cu vioara. Din articolul său despre această baladă¹² aflăm că: „este o alegorizare a unor dureri naționale”, cei care și-au pierdut ce aveau mai scump căutându-i alinare în textul și în melodia plină de durere seculară, poate chiar milenară.

În toamna anului 1913, îl aflăm pe Aurel Filimon la Budapesta, unde frecventează cursurile de istorie, filologie și științele naturale ale universității din acest oraș. Este remarcat aici de profesorii săi: folcloristul Gyula Sebestyén, orientalistul Vámbéry Armin, istoricul și arheologul József Hamper, personalități care au avut un rol important în orientarea și formarea sa științifică. Ca o dovadă a preuirii profesorilor săi, este încadrat în colectivul științific al Muzeului Național de Etnografie din Budapesta, dându-i-se posibilitatea ca, pe lângă studiile teoretice, să desfășoare și o muncă de studii pe

¹¹ *Manuscris* în posesia familiei Filimon.

¹² „Progres și Cultură”, 2 (1934) nr. 6. p. 25-28.

teren. I se acord , de asemenea, posibilitatea de audiere a unor cursuri de specialitate la Universitatea din Berlin. De fapt, ace ti ani, din 1911 pân în 1914 au fost pentru Aurel Filimon, tân rul plin de elan i idealuri înalte, ani fructuo i, de fervent activitate i bun prilej de perfec ionare. Perioada corespunde i cu des vâ irea studiilor sale lingvistice. Înc la coala medie din Bistri a i-a însu it la perfec ie limbile german i maghiar , studiind de asemenea limba latin i limbi moderne ca franceza i engleza. Mai târziu, sub influen a studiilor orientalistice cu profesorul universitar Vámbéry Armin, se ini iaz în limba ebraic , greaca veche i limba iganilor.¹³ Dup cum reiese din documente p strate în arhiva familiei, în această perioad a devenit membru al unor societ i tiin ifice, ca: Societatea Maghiar de tiin e Naturale (Magyar Természettudományi Társulat) i Societatea Maghiar de Geologie (Magyarhoni Földtani Társulat).

Urmând exemplul altor intelectuali români ai acelor timpuri, în 1914, odat cu declan area primului r zboi mondial, a p r sit universitatea i func ia sa la Muzeul Na ional de Etnografie din Budapesta i a trecut în România. La munca de cercetare nu a renun at îns . La Bucure ti devine asistentul profesorului Al. Tzigara-Samurca i secretar la Muzeul de Etnografie i Art Na ional . În certificatul eliberat de muzeu la 28 mai 1919, se atest de c tre directorul Tzigara-Samurca c în timpul încadr rii sale la acest muzeu, în perioada 1914-1917, Aurel Filimon s-a distins prin priceperea i râvna depuse în împlinirea func iunii sale.

Dup intrarea României în r zboi, în septembrie 1916, îl înso e te pe directorul muzeului într-o misiune de ocrotire i inventariere a patrimoniului muzeal din teritoriile ocupate de armata român , din îns rcinarea Ministerului de R zboi.¹⁴ În urma inventarierii obiectelor de art din Bra ov, l sate în paza autorit ilor militare române, îi g sim la Sfântu Gheorghe, la Muzeul Secuiesc de aici. Aurel Filimon a fost îns rcinat, în baza autoriza iei comandamentului general militar, cu inventarierea, orânduirea i p strarea bogatelor colec ii aflate acolo. Rapoartele sale constat starea intact a colec iilor, fapt confirmat i de o

¹³ În biblioteca sa personal p stra chiar o gramatic a limbii iganilor.

¹⁴ Tzigara-Samurca , Al. *Contribu ie la istoricul Muzeului secuiesc*. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára, Sf. Gheorghe. 1929, p. 32-34.

serie de articole din revistele de specialitate de la Budapesta.¹⁵ Mai târziu, în revista „Muzeumi és Könyvtári Értesít ” (Buletinul muzeelor și a bibliotecilor) din 1917 nr. 1 p.45, se fac aprecieri privind comportarea autorităților române: „Tzigara-Samurca, director de muzeu din București, s-a dovedit a fi un om de cultură și de moralitate european, a luat în grijă să întregul tezaur muzeal și de arhivă, în calitatea sa de reprezentant al guvernului român”. Acesta a intrat în funcția sa din Brașov cu următoarele cuvinte caracteristice: „...am primit în sarcină să inventarierez, să pstrăzesc și să pstrăzesc toate comorile culturale, chiar și împotriva soldaților noștri și îmi dau cuvântul că n-am să duc nimic de aici”. Când a stat la Brașov și-a respectat cu credință cuvântul. A ordonat inventarierea tuturor comorilor muzeale și arhivistice, a ezându-le sub pază militară.

Unul dintre executorii acestui program, în acord cu principiile de drept internațional, dovedind o înaltă atitudine de respect pentru patrimoniul cultural, a fost Aurel Filimon, atitudine confirmată de însuși Tzigara-Samurca în articolul mai sus citat.¹⁶ Acest mare ctitor al muzeografiei românești aduce la cunoștință inventarierea, organizarea și pstrarea intactă a colecțiilor Muzeului din Sfântu Gheorghe se datorează secretarului și colaboratorului său Aurel Filimon.

Sentimentele de apropiată prietenie, îndrumarea profesională și principiul de organizare muzeografică ale directorului său¹⁷ l-au însoțit pe Aurel Filimon în toată activitatea ulterioară. Atașamentul și preuirea sinceră, aprecierea meritelor sale științifice s-au reflectat în relațiile lor personale permanente, în corespondența lor și în dedicarea afectuoasă a unor lucrări apărute.¹⁸

În această perioadă Aurel Filimon a cunoscut un mare număr de oameni de seamă ai culturii românești printre care pe: Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Octavian Goga, Simion Mehedinți, Ion Andriescu, Alexandru Rosetti, Dimitrie Gusti și alții, care au influențat pozitiv orientarea științifică, personalitățile cu care a întreținut legături prin contactele personale directe,

¹⁵ Muzeumi és Könyvtári Értesít . 10 (1916) p. 181.

¹⁶ Tzigara-Samurca, Al. *op.cit.*, p.33.

¹⁷ Irato, Fr. *Muzeul de Art Național* . În: „Boabe de grâu”. 3 (1932) nr. 3-4, p. 74.

¹⁸ Corespondența în posesia familiei Filimon.

unele dăinuind până la sfârșitul vieții sale. O astfel de prietenie a fost cea, de o viață întreagă, cu Octavian Goga, între inut printr-un viu schimb de scrisori, prin trimiterea cu dedicație a volumelor apărute, prin dăruirea de fotografii și vizite cu toate ocaziile trecerii poetului prin Târgu-Mureș sau a lui Aurel Filimon pe la București. Chiar doamna Veturia Goga îi purta sentimente de adâncă stimă și prietenie. Când am vizitat-o la Ciucea în anul 1972, m-a condus în casa cu colecțiile de artă populară din grădina Castelului, spunându-mi că toate aceste comori au fost adunate de Aurel Filimon. Mi-a mai vorbit și de o scrisoare a lui pe care o păstrează în arhiva de la Ciucea. În timpul războiului, după distrugerea locuinței noastre din București prin bombardamentul din 4 aprilie 1944, ne-am refugiat la Rapoltu Mare (județul Hunedoara), unde doamna Veturia Goga ne-a vizitat, admirând pietrele funerare, basoreliefurile în piatră și alte vestigii de proveniență romană descoperite prin împrejurimi de Aurel Filimon.

La 1 noiembrie 1917, după intrarea trupelor de ocupație germane în București, a fost arestat ca cetățean austro-ungar transfug, considerat dezertor, deferit închisorilor militare din Sibiu și Cluj, de unde a fost eliberat și încadrat în armata austro-ungară, într-o unitate militară cu sediul în Târgu-Mureș, până la demobilizarea generală din 1918.

Prin căsătoria sa, se stabilește definitiv la Târgu-Mureș, începându-și activitatea culturală chiar din primii ani postbelici, în Târgu-Mureșul acelor zile, el a găsit un teren prielnic, fiindcă, așa cum reiese din presa locală a timpului, în oraș nu exista un muzeu cu caracter științific.¹⁹ La intervenția lui Aurel Filimon, în anul 1920, ministrul Trancu-Ia îi acordă pentru înființarea unui muzeu de artă populară românească și secuiască suma de 25.000 lei. Din ziarul „Tükör” (Oglinda), aflăm că Aurel Filimon este înscrinat cu organizarea acestui muzeu, cât și cu conducerea secției românești a bibliotecii orașenești, pentru completarea acesteia, tot la intervenția sa personală, s-au trimis de la București mai multe mii de volume de literatură românească.²⁰ Opera de organizare a muzeului a fost sprijinită și de presa muncitorească locală. În paginile ziarului „Marosvölgyi Munkás” (Muncitorul din Valea Mureșului)

¹⁹ „Tükör”, 8 (1920) nr. 7 din 15 febr. p. 1.

²⁰ *Idem*, 9 (1921) nr. 8 din 8 mai, p. 4.

autoritățile locale sunt criticate pentru lipsa lor de interes și de sprijin material privind crearea unui muzeu local.²¹

Aurel Filimon propune constituirea unui muzeu de arheologie și etnografie și cu ocazia Adunării generale a Asociației pentru literatura română și cultura poporului român, care a avut loc la 1 decembrie 1920. Primăria municipiului Tg.-Mureș îl numește custode al muzeului nou înființat la data de 1 mai 1921,²² și totodată comunică despre mântul Astrei²³ că se organizează un muzeu în oraș. Din acest moment începe munca lui de colecționare asiduă a obiectelor de arheologie și de art populară, care vor forma temelia și colecția de bază a muzeului de astăzi.

Personalitate complexă ca arheolog și etnograf, de numele lui se leagă descoperiri, astăzi de o mare însemnătate științifică, intrate în circuitul științific european, precum cele din comuna primitivă și perioada prefeudală de la Lechină de Mureș, depozitul bronzului hallstattian de la Suseni, comunicat în revista „Dacia”.²⁴ A efectuat șapte expediții arheologice și la Cristești,²⁵ scoțând la iveală așezarea romană de aici. Capul Junonei sculptat în alabastru descoperit aici de către Aurel Filimon este trimis peste hotare la expoziții arheologice internaționale, iar fibula de la Suseni este emblema muzeului județean de astăzi.

În munca de colecționare a materialului muzeologic întâmpină mari greutăți, atât din cauza lipsei bazei materiale, cât și din cauza stării de înapoiere a drumurilor. Cu banii săi proprii și-a cumpărat un cal și o trăsură, cu care cutreiera satele zonei Mureșului și, de fiecare dată, din aceste deplasări se întorcea cu achiziții preioase. În cursul acestor cercetări, a avut ocazia să stabilească analogia între obiectele din îndepărtata antichitate scoase la lumină prin șaptezecile expediții arheologice și cele ale populației acelor locuri, folosite actual. Numeroase asemenea „survivanțe” cum le numea el, îl duceau la concluzia continuității vieții poporului român pe meleagurile mureșene. Acest

²¹ „Marosvölgyi Munkás”, 2 (1921) nr. 20 din 15 mai, p. 4.

²² Dispoziția nr. 368/1921. În: Memoriul lui A. Filimon adresat Primăriei cu nr. 4345/1934.

²³ Adresa nr. 4008/1921 în același „Memoriu”.

²⁴ Filimon, A., *Le dépôt en bronze de Suseni*. „Dacia”, 1 (1924), p. 343-358.

²⁵ Filimon, A. *Cristești (Sangidava?)* „Revista de preistorie și antichitate naționale”; Buc. II-IV, 1940.

descoperire personală a fost temeiul întregii sale munci de cercetare. Lucrările, conferințele, comunicările, expozițiile sale de mai târziu, vor fi axate toate pe această idee majoră a continuității elementului daco-roman în Transilvania și susținerea ei va fi motivarea activității sale neobosite de o viață.

Dragostea pentru vechiul port popular din satul său natal izvorăște din convingerea că aceste veșminte păstrează reminiscențele unei culturi materiale străvechi. De aceea, cu ocazia unor manifestări culturale el însuși îmbracă acest costum. Portul popular este, după părerea sa, un argument de continuitate. În articolul *Urme dacice. Etnografie și arheologie mureșeană*,²⁶ descrie acest port: „Bărbații au pe cap „Colop” lat, înfășurat cu câte 4-7 rânduri de „Zale” făcute din alamă - curea sau „chimirul” decorat cu un șir de „prășnele” ornamentale cu motive corespunzătoare epocii bronzului (discuri solare). În curea, ocupă loc într-o teacă de lemn, cu itul lung cu plase de alamă (...) legat de un șir de zale ce se înfășoară pe lângă curea. La mână „toiagul” sau „băltagul” făcut tot din alamă, iar pe degete inelul de mire cu un cap lat și mare ornamentat cu motive din epoca bronzului. Ce sunt aceste prășnele în jurul curelei? Tradiția cultului solar, reprezentând mersul soarelui”. Iar în articolul *Jocul cailor*²⁷ scrie că aceste podoabe sunt „reminescențe directe ale simbolurilor solare”.

Consăteanul lui, scriitorul Teodor Tanco, în lucrarea sa „Virtus Romana Rediviva”,²⁸ amintește că l-a văzut îmbrăcat astfel pe Aurel Filimon cu ocazia unei festivități din Monor în anul 1936, prins într-o fotografie cu „valoare documentară azi, atât pentru îmbrăcămintea înfășurată, cât și pentru omul care a purtat-o”. Mai departe T. Tanco scrie: „Ceea ce ne înfășoară fotografia este o lecție, un apel adresat locuitorilor și tuturor românilor din satele prezente la serbările din Monor într-o măsură nu numai a limbii și obiceiurilor din trecut ci și a portului strămoșesc. În fața înaltelor autorități ministeriale și a celor județene, în primul rând a miilor de țărani, Aurel Filimon, cărturar și om în plină maturitate, a îmbrăcat costumul străbunesc al locuitorilor din sat și în acesta a luat loc în tribuna oficială și a participat la serbări”.²⁹ Tot cu acest costum participă Aurel Filimon, împreună cu soția, îmbrăcat tot în portul

²⁶ „Glasul Mureșului”, 2 (1935) nr. 19 din 7 aprilie și nr. 20 din 14 aprilie.

²⁷ „Jurnalul”, 1 (1937) nr. 3-6, p. 13-17.

²⁸ Tanco, T. *Virtus Romana Rediviva*, Vol. III. Bistrița, 1977, p. 255.

²⁹ Tanco, T. *op. cit.* vol. IV, pp. 116-117.

popular vechi, în anul 1937, la Expoziția - Târg de la București organizat de Liga Națională a Femeilor Române, unde, la concursul de costume populare, obține premiul întâi.

Preocuparea sa pentru aducerea trecutului în fața prezentului s-a exteriorizat și în organizarea unor conducte etnografice. Ideea organizării unor programe etnografice datează încă din anul 1923, când, la adunarea de constituire a Societății de Istorie, Arheologie și Etnografie din Târgu-Mureș,³⁰ propune să se organizeze o asemenea manifestare cu program etnografic, la care să se prezinte jocuri populare vechi din satele judeului. În anul 1934, cu ocazia Congresului Astrei la Târgu-Mureș,³¹ în prezența unor oameni de cultură de seamă: Sextil Pușcariu, Octavian Goga, G. Bogdan-Duică, Dimitrie Gusti, Iuliu Haieganu, Emanoil Bucu, Ion Agârbiceanu, la marele conducător etnografic inițiat de Ion Bozdog și Eugen Nicoară din Reghin la care au participat peste 6000 de studenți din 50 de comune ale judeului Mureș, printre care organizatori se numără și Aurel Filimon cu prezentarea unei nunii tradiționale roneții a jocului călușerilor, din comunele Săcal, Deleni, Râpa, Lueriu, joc care l-a preocupat mult ca origine, persistență și durabilitate de-a lungul secolelor, așa cum reiese din articolul său **Jocul călușerilor**.³² „Prezenta mea este că jocul călușerilor este un joc exclusiv solar, formându-se încă din neolitic, jucat cu un rol important atribuit călului, de unde și-a luat numele”. În anul 1936 în cadrul „Lunii Târgu-Mureșului” a organizat, în colaborare cu Conservatorul de Muzică din localitate, în Sala mare a Palatului Culturii, o serată etnografică cu „dansuri și muzică scârțoasă” din regiunea Mureșului, mult apreciat de public.³³

Așa cum am arătat mai sus, muzeul exista în fapt, ca instituție, încă din 1921³⁴, ceea ce se confirmă și prin documentele de seamă ale primarului din anii 1924

³⁰ Procesul verbal din 15 sept. 1923 de constituire a Societății de Istorie, Arheologie și Etnografie din Tg.-Mureș (în arhiva Muzeului judeean).

³¹ **Congresul Astrei la Tg.-Mureș**. „Gazeta Mureșului”, 4 (1934) nr. 32 din 16 sept. p. 1.

³² Filimon A. **Jocul călușerilor** „Jar și slova”, 1 (1937) nr. 3-6, pp. 13-17.

³³ Dandea, E.: **Dare de seamă despre starea generală a Municipiului Tg. Mureș și activitatea administrativă în anul 1936**. Tg.-Mureș, A XV, 1936, p. 37.

³⁴ Dispoziția primăriei nr. 368/1921.

îi 1925. În documentul din 1924³⁵ se menționează : „Pentru a da un avânt culturii românești s-a înființat pe lângă marii greutăți, sub conducerea harnicului nostru bibliotecar Aurel Filimon, în edificiul Palatului Cultural, un muzeu de istorie, arheologie și etnografie, având menirea de a concentra aici toate monumentele și documentele de viață culturală de pe teritoriul județului nostru... Muzeul de prezentare are trei secții și anume: arheologie, etnografie și biserică, numărând peste 1000 de piese, între care se găsesc și unele exemplare unice”. „Cu un an mai târziu **Darea de seamă ...**”³⁶ consemnează activitatea muzeului de arheologie și etnografie s-a desfășurat prin „agilitatea harnicului director Aurel Filimon”, și că fondul muzeistic a crescut prin achiziționarea obiectelor de artă populară și arheologie, fiind căndu-se săpături la Cristești, Maiorești, Craciunești. Și mai departe: „s-au făcut mai multe cercetări, la Sovata și Deda aflându-se urme dăce, iar la Idicel, pe dealul Spitzberg, s-au aflat „urmele unei cetăți necunoscute (...) Săpături s-au mai făcut la Câmpul de Cămpie, de unde s-au adus mai multe vase romane și alte fragmente. Săpături mai sistematice s-au făcut la Craciunești. Aici s-a găsit o casă romană. Tot acolo s-au aflat obiecte în număr de 350 buc. etc. În revista de arheologie redactată de Dl. V. Pârvan vor apărea în curând studiile **Tezaurul de bronz de la Suseni și Pietre mitologice din Pănet** cari vor trata asupra acestei comori aflate în muzeul nostru; vor mai apărea articole și despre rezultatul săpăturilor de la Cristești. Colecțiunea s-a mărit față de anul trecut cu 623 obiecte”³⁷.

Datorită muncii efectuate cu abnegație, în perioada 1921-1927, s-a acumulat un bogat material muzeal, însă fără organizare a acestuia din lipsă de local, fonduri bănești și de personal. Pentru obținerea unui local în scopul expunerii materialului pentru public și pentru numirea unui personal administrativ al muzeului. Aurel Filimon duce o neobosită luptă cu autoritățile locale. În acest sens este relevant memoriul din 20 mai 1927 înaintat de el

³⁵ *Dare de seamă despre starea generală a orașului municipal Tg.-Mure în anul 1924 și activitatea Consiliului din același an* Tg.-Mure, A II 1924.

³⁶ *Dare de seamă despre starea generală a orașului municipal Tg.-Mure în anul 1925...* Tg.-Mure, A III, 1925, pp. 54-55.

³⁷ *Ibidem*, p. 55.

prefectului jude ului³⁸, în care propune înființarea unui post de director, care să nu aibă alte atribuții decât problemele muzeului; acordarea unei subvenții anuale pentru săpăturile și material etnografic; rezolvarea problemei localului muzeului. Ca o confesie de credință, el scria: „Județul este locuit de români, unguri și sași. Adunarea obiectelor întrebuințate de dânii în viața casnică de toate zilele, în primul rând, nu este altceva decât păstrarea prezentului pentru viitor, ca în viitor să se cunoască trecutul; în al doilea rând, etnografia nu este altceva decât dovada că formele și obiectele antichității s-au păstrat până în prezent, fiind când dovadă de continuitate, de adaptare și influența unui popor asupra altuia (...) Variațiunea tehnică de executare a motivelor este bogată expresivității, a dibăciei și a simțului estetic. Regretabil este că din zi în zi dispar aceste comori naționale și dovezi istorice prin înlocuirea lor cu altele noi, cumpărate în piață (...)

După concepția mea, Muzeul ar fi de arheologie și etnografie, adunând toate lucrurile în legătură cu aceste două ramuri de știință (...). Care trebuie să fie mijloacele ca muzeul să-și poată realiza acest scop?

Înainte de toate, trebuie organizat serviciul muzeologic, trebuie numit un director al muzeului care să se ocupe exclusiv cu interesele muzeologice (...) remunerat în așa fel ca persoana care va avea menirea să aibă încredințarea realizării să-și aibă existența asigurată (...) În perspectivă, creșterea muzeului va necesita și personal (...)

Mai greu de realizat ar fi problema localului. Pentru adăpostirea obiectelor adunate ar fi necesară o clădire specială. Trebuie să ne preocupăm de ideea realizării acestei clădiri, dacă nu astăzi, nu mâine, nu peste 2-3 ani, dar peste 5-10 ani, ne trebuie această clădire, unde să se poată instala în mod intuitiv un lapidariu, toate felurile de morminte ale diferitelor epoci, reconstituirea diferitelor tipuri de case preistorice, obiectele arheologice în mod cronologic și colecția etnografică.

Obiectele etnografice astăzi pot fi adunate, însă peste 5-10 ani nu, căci toate obiectele industriei casnice vor dispărea sub influența orăzului.

Așadar muzeul este necesitate de timp și împrejurări. Cât mai curând, căci mai târziu va fi, desigur, prea târziu”.

³⁸ Copie manuscris în posesia familiei Filimon.

Cu toate că aceste strădanii nu și-au găsit ecou în planurile cercurilor conducătoare judeene și orășenești, totuși Aurel Filimon și-a continuat lupta într-un nou memoriu către primarul municipiului Tg.-Mureș, din data de 18 martie 1931.³⁹ Prezintă planul unui muzeu cu următoarele secții: arheologie, etnografie și tiine naturale, fiindcă până la acest dat înjghebase o colecție vastă de paleontologie, entomologie, un bogat ierbar de plante. Cere din nou subvenții pentru organizarea muzeului, propune amplasarea acestuia în localul din strada Horia.

Lipsa totală de sprijin din partea autorităților pentru acordarea unui local adecvat pentru muzeu preocupă și presa locală din acele timpuri. Ziarul „Înainte”, din 2 oct. 1932, sub titlul: **În atenția primăriei. Muzeul arheologic** scria: „Neobositul director al micului muzeu de antichități de la Palatul Cultural, dl. A. Filimon, a strâns cu mult râvnă un material care constituie, nu numai pentru orașul nostru, dar chiar și pentru întreaga țară, un tezaur neprețuit (...) În ultimii ani Dumnealui a strâns atât material, încât unica sală din clădirea Palatului Cultural pusă la dispoziția muzeului a devenit neîncapătoare. Pentru aceea, ar fi de dorit ca Primăria, care îi revine meritul de a poseda acest muzeu, unic în felul lui, să pună la dispoziția muzeului un local (...) pentru ca acest muzeu de mare valoare tiințific să se bucure de un confort special. Ar mai fi de dorit ca, după aranjare, să se permită accesul publicului interesat.

Chestiunea ar trebui să fie luată în serios, căci este păcat că lucruri rare, cu pecetea epocilor cari le-au produs, să se neglijeze, după ce mâna harnică a colecționarului le-a scos la iveală”.

În sfârșit, ca un epilog al acestei neobosite strădanii, intervine voinea ajutorului lui N. Iorga, atunci prim-ministru, după cum aflăm din „Gazeta Mureșului”.⁴⁰ Cu ocazia unei audiențe a prefectului, N. Iorga cere ca „județul să se pască cât mai neîntârziat la organizarea unui muzeu judeean... Cu ocazia ultimei sale vizite la Tg.-Mureș, dl. N. Iorga îndrăgostit fanatic al trecutului nostru, interesându-se de muzeul pe care îl credea deja înființat, a constatat cu surprindere, că el nu există încă neprețuitele vestigii pe care le văzuse și le

³⁹ Memoriu în arhiva Muzeului judeean Mureș.

⁴⁰ *Chestiunea Muzeului de Antichități din Tg.-Mureș*. În: „Gazeta Mureșului”, II (1932) nr.3, din 24 ian. p. 1.

studiase acum câiva ani, st teau tot risipite în mansardele Palatului Cultural, nedate folosin ei publice. Dorin a str lucitului istoric i mare român, transmis d-lui prefect se va traduce cât de curând în fapt”. Ca urmare, Prim riu a cedat în sfâr it dou s li în Palatul Cultural pentru expunerea obiectelor muzeului. Deschiderea inaugural pentru public s-a f cut îns de-abia în luna aprilie 1934.

O serie de acte din anii 1929-1937 atest inexplicabila prigoan îndreptat împotriva lui de c tre organele de conducere ale Prim riei. În locul sprijinului pe care era firesc s i-1 acorde în opera de culturalizare, acestea au declan at împotriva sa o neînchipuit serie de icane meschine, care au mers pân la excluderea sa din muzeul creat de el însu i. S-a ajuns astfel pân i în fa a autorit ilor judiciare, care, bineîn eles i-au dat o total i perfect satisfac ie lui A. Filimon prin stabilirea adev rului i a drepturilor sale. În atacurile îndreptate împotriva lui, intrigan ii din Prim rie s-au folosit chiar de unii membri ai acelei Societ i de Istorie, Arheologie i Etnografie pe care tocmai el o crease, cu scopul de a avea un sprijin în activitatea de culturalizare.

Aurel Filimon înc din prima tinere e a început s colec ioneze material paleontologic i diferite minerale, dup cum reiese din fotografiile ce-1 reprezint în acel timp înconjurat de obiecte adunate de el. Mai târziu, la Bucure ti i apoi la Tg.-Mure cu ocazia excursiilor de colectare a obiectelor pentru muzeu, el descoper i adun materialele forma iunilor geologice, flor i faun . Astfel colec iile sale de „istorie natural ” provin din jude ele Muscel, Vâlcea, Dobrogea, Mure , Cluj, Harghita, Hunedoara, Bihor i Maramure .

În orele libere i de destindere, împreun cu copiii prietenilor i cei din familie - un adev rat cerc de tineri prieteni ai naturii - face excursii de colectare a insectelor i ini iere în prepararea pieselor adunate. Aceste excursii au r mas amintiri de neuitat, deosebit de interesante pentru copiii participan i cu echipament format din fileul de prins fluturi, cutii, flacoane i borcane pentru insecte, sticlu e cu substan e anestezice, ace, plicule e din foi , etc. Prin rela iile de schimb cu colec ionari entomologi din str in tate, el ajunge s ob in exemplare de insecte i fluturi exotici de rar frumuse e.

Dup cum am v zut, ideea înfiin rii unei sec ii de tiin e naturale la muzeul din Tg.-Mure o exprim înc în anul 1931. În 1934, Aurel Filimon organizeaz o expozi ie cu colec iile sale de tiin e naturale chiar în Palatul Cultural, în sala de lectur a bibliotecii. „Gazeta Mure ului” din 16 septembrie

1934 ne informează : „(...) colecția de insecte a D. Aurel Filimon, care cuprinde în sine peste 6000 de specii adunate exclusiv pe teritoriul orașului. Acest material expus este numai o parte din întreaga colecție care ne înfrumusețează bogăția naturii în cele mai pitorești culori (...)”

Cu ocazia expoziției din cadrul „Lunii Târgu-Mureșului”, în anul 1936 expune împreună cu colecțiile proprii de etnografie și cea de științe naturale. În broșura tipărită cu această ocazie, în care justifică ideea organizării expoziției, arată că îl preocupă gândul înființării unui muzeu cu mai multe secții, - arheologie, etnografie și de istorie naturală - cu școli de studii pentru elevi și pentru publicul larg din cadrul unei „Universități libere”.⁴¹ În anul 1937, colecția de științe naturale este oferită Primăriei spre cumpărare, pentru muzeul orașului. Din cauza expertizei unei persoane cu totul necompetente și necalificate (profesor de desen și calligrafie), primăria renunță la cumpărarea colecției.⁴² Cu toate acestea, A. Filimon nu abandonează ideea creării unui muzeu de istorie naturală în Tg.-Mureș și în anul 1939 tipărește chiar o circulară pe care o expediază la toate colile din județ cu antetul „Muzeul de istorie naturală - Octavian Goga - , fondat de Aurel Filimon. Tg.-Mureș , Palatul Cultural”. În text se specifică : „Toate colecțiile mele particulare, aproape zece mii piese, s-au transformat în muzeu (...) care va avea următoarele secțiuni: mineralogie, petrografie, paleontologie, zoologie, entomologie, ornitologie, botanic”. Mai departe: „Muzeul va avea o sală de învățământ înzestrată cu microscop, microtom, diferite aparate de cercetări și proiectoare, precum și cincizeci de mese și scaune stând la dispoziția tuturor colilor și a publicului. Acest muzeu va fi cel mai indispensabil instrument, pe de o parte colilor, iar prin colecțiile de specialitate colecționate din județ, se va încadra, pe de altă parte, între instituțiile similare din țară”. Asupra înființării unui muzeu de istorie naturală la Tg.-Mureș informează și presa acelor timpuri.⁴³

⁴¹ Broșura *Expozițiile Lunii Tg.-Mureșului*. Palatul Cultural. Colecțiile de etnografie, paleontologie și entomologie a D-lui Aurel Filimon, 4 p.

⁴² Răspunsul Societății de Istorie, Arheologie și Etnografie la adresa Primăriei nr. 1236/1937 (în arhiva Muzeului județean Mureș).

⁴³ *Un Muzeu de istorie naturală la Tg.-Mureș*. În: „Curentul”, 12 (1939) nr. 4017 din 8 aprilie, p. 2; Înființarea unui muzeu de științe naturale la Tg.-Mureș. În: „Timpul” (1939) nr. 700 din 17 aprilie, p. 10.

Ne dăm astăzi seama într-adevăr de vastitatea și diversitatea colecțiilor de tipuri naturale realizate de Aurel Filimon din inventarul întocmit în anul 1941 pentru autoritățile maghiare, cu ocazia refugiului, în vederea trecerii lor în România. Colecția cuprinde 6600 specii de insecte, peste 3000 de plante, peste 4000 de piese de petrografie, mineralogie și paleontologie. Descrierea detaliată a acestui material poate forma tema unui studiu. Refugiat la București, colecția a fost depusă în pavilioanele expoziționale „Luna Bucureștilor”, unde, în 1944, au fost distruse de ravagiile războiului. Acest absurd nimicire a unui efort de 35 de ani a însemnat o lovitură dintre cele mai dureroase, lovitură care, printre altele, a contribuit mult la sfârșitul său prematur. Cu tenacitatea sa cunoscută, a mai încercat să refacă această colecție, fiind când în repetate rânduri tentativa de a obține fonduri în acest scop, dar nu a primit sprijinul solicitat din partea nici unui for dintre cele cărora li se adresase.

Ca director al Bibliotecii Municipale din Tg.-Mureș a depus o activitate susținută de organizare pe criterii moderne a acestei instituții de cultură. Încadrat la biblioteca orănească din anul 1922, el a înțeles primul necesitatea unei biblioteci românești în Tg.-Mureș. Fără fonduri materiale, fără sprijin din partea conducerii de atunci a orașului, prin nenumărate drumuri, chiar și pe cheltuială proprie, făcute la București, prin relațiile personale, a reușit să adune de la diferite instituții de cultură precum Academia, Fundația Universitară, Biblioteca Universității, Casa scoalelor, mii și mii de volume, care și astăzi formează nucleul și fondul tradițional al Bibliotecii Judeene Mureș. În timpul cât a funcționat la această bibliotecă, mai întâi ca bibliotecar (1922-1936) apoi ca director (1936-1940), această instituție a devenit un adevărat focar de cultură, loc de întâlnire a intelectualilor din Tg.-Mureș, unde primea oricine îndrumări științifice sau informații din orice domeniu de studiu. Au fost atrași în lumea cărților nu numai intelectuali, dar și muncitori, mici meșteugari și elevi de liceu, cărora, prin discuții și îndrumări bibliografice competente, le trezea interesul pentru lectură. Dar și în această activitate A. Filimon a fost complet lipsit de înelegerea și de concursul forurilor conducătoare. „Gazeta Mureșului” din anul 1931 nota: „Suntem siliți să credem că Biblioteca Municipală nu s-a bucurat de o solitudine deosebită din partea celor în drept.”

În bugetul ultimilor ani (...) nu s-a prevăzut nici un fond pentru cumpărarea de cărți românești (...)⁴⁴

Preocupat de cercetarea tipurilor vechi românești, aduce substanțiale contribuții la bibliografia veche românească prin descoperirea și descrierea unui număr însemnat de cărți. Rezultatele cercetărilor sale bibliografice apar publicate în revista „Dacoromania”.⁴⁵ În anul 1921 Institutul de Istorie Național din Cluj îi încredințează întocmirea unei lucrări bibliografice despre publicațiile din fondul Bibliotecii Teleki referitoare la istoria românilor.⁴⁶ În urma acestui studiu publicat în revista „Boabe de Grâu”⁴⁷ un articol despre biblioteca telekiană, pentru prima dată în limba română, în care reproduce din lucrarea lui Jeronim Ortelius, ediția din 1603, un portret inedit al lui Mihai Viteazul.⁴⁸ Tot din înscăinarea Institutului de Istorie Național din Cluj, lucrează în arhivele târgumurene la selecționarea documentelor referitoare la revoluția din 1848. În urma acestei activități publice o serie de articole despre revoluție și memoriile participanților, în revistele „Credința” (Reghin), „România eroică”, „Glasul Mureșului” etc.⁴⁹

Printr-o decizie ministerială, este numit în anul 1937 delegat onorific pe lângă Biblioteca Teleki din Tg.-Mureș, pentru a supraveghea aplicarea strictă a dispozițiilor cuprinse în „Actul constitutiv” din 5 decembrie 1913 al fundației numitei biblioteci, cu înscăinarea de a stabili „dacă au fost înscrise cărți și manuscrise din bibliotecă, de cine, când și unde se găsesc lucrurile înscrise”.⁵⁰ Numirea lui A. Filimon ca delegat ministerial la Biblioteca Teleki are răsunet atât în presa maghiară a timpului în ziarul „Keleti

⁴⁴ Mărculescu, E. *Biblioteca publică municipală*. În: „Glasul Mureșului”, 1 (1931) nr. 12 din 19 decembrie, p. 2.

⁴⁵ Filimon, A. *Contribuțiuni la Bibliografia veche românească*. În: „Dacoromania”, 5 (1927-1928), p. 601.

⁴⁶ În raportul lui A. Filimon adresat Ministerului Cultelor și Artelor la 10 XI 1937 referitor la situația Bibliotecii Teleki (în posesia familiei Filimon)

⁴⁷ Filimon, A.: *Biblioteca Telekiană din Tg.-Mureș*, „Boabe de grâu”, 2 (1931) nr. 5-6, p. 330-338.

⁴⁸ Informație dată de regretatul bibliotecar Fikk László de la Biblioteca Teleki.

⁴⁹ Vezi lista lucrărilor apărute.

⁵⁰ Adresa nr. 166/1937 al Ministerului Cultelor și Artelor.

Újság” cât și în presa românească, în „Curentul” care, sub titlul **Biblioteca telekian de la Tg.-Mure va fi pus la dispoziția publicului**, printre altele scrie: „Punerea bibliotecii telekiene la dispoziția cercetătorilor români, corespunde unei mari necesități, întrucât biblioteca aceasta are un mare număr de crii și documente unice, indispensabile cunoașterii trecutului Ardealului.”⁵¹ În raportul deosebit de cuprinzător și bine documentat, pe lângă istoricul bibliotecii și descrierea localului ei, analizează fondurile de crii și manuscrise, fiind când un studiu amănunțit referitor la verificările și constatările de lipsuri ivite, începând cu anul 1830. Printre măsurile propuse în vederea îmbunătățirii stării acestei biblioteci, precizează că: „Pentru urzirea cercetărilor se simte nevoia unui fișier, iar de care biblioteca este numai un depozit de crii, fiind rolul și menirea pe care a dorit-o fondatorul s-o realizeze”.⁵²

Pasionat bibliofil, profund cunoscător și iubitor al crii. Aurel Filimon și-a adunat o bibliotecă personală care cuprindea două mii de volume, opere de autori români cât și străini dintre cele mai reprezentative, din domeniul istoriei, arheologiei, etnografiei, geologiei, geografiei, științelor naturale, bibliologiei, necesare pentru documentarea sa. O preocupare permanentă, începând din anii de tinerețe, a fost grija pentru îmbogățirea bibliotecii sale. Începând cu librării și anticării din străinătate, achiziționând publicații de specialitate necesare mai ales pentru documentarea originii, unității și continuității poporului român. Astfel de crii și-a comandat în anul 1942 la un librar din Leipzig, care îl anunță într-o scrisoare că lucrările cerute au sosit de la Budapesta și pot fi ridicate. Tot în același an, a achiziționat de la un anticar din Viena colecția revistei „Archeologiai Értesítő” (Buletinul de Arheologie), pe anii 1926-1941. În lucrările sale științifice legate de problema continuității poporului român, el aduce argumente din însăși literatura de specialitate maghiară. Folosirea acestui material era facilitată de cunoașterea la perfecție a limbii maghiare.

Această prodigioasă activitate științifică și de organizare a fost întreruptă de Dictatul de la Viena, Aurel Filimon fiind nevoit să părăsească Târgu-Mureșul când autoritățile de ocupație horthyste l-au suspendat din postul de

⁵¹ În „Curentul”, 10 (1937) nr. 3286 din 26 martie, p. 2.

⁵² Raportul din 10 XI 1937 (copia în posesia familiei Filimon).

director de bibliotecă și muzeu,⁵³ stabilindu-se la București. Aici găsește posibilitatea de a-și continua munca legată de colecționarea obiectelor etnografice și de organizare a unor expoziții de artă populară românească în arși peste hotare.⁵⁴ În cadrul acestei manifestări organizate în străinătate, folosește orice prilej spre a milita pentru ideea continuității poporului român pe pământul Transilvaniei. După bombardarea Bucureștiului, la 4 aprilie 1944, când casa în care locuia a fost distrusă, s-a retras cu familia în comuna Rapoltu-Mare (jud. Hunedoara). În acest sat moare subit la 3 martie 1946. Acolo se află mormântul lui în grădina bisericii ortodoxe din localitate.

Acestea au fost, redate succint și schematic, fărânuanțele și vibrațiile care le-au făcut vie odinioară, etapele existenței lui Aurel Filimon, ale vieții lui consacrate valorilor eterne ale ființei noastre naționale. Drumul pe care a trebuit să-l parcurgă întru realizarea idealului său și a misiunii pe care și-o asumase nu a fost ușor, ci brăzdat de nenumărate piedici și încercări, iar străbaterea lui nu a fost marcată doar de bucuriile împlinirii ci și de dezamăgiri și suferințe. Ceea ce a rămas însă în urma acestui urcuș spinos este opera durabilă care și-a supraviețuit. Este un dat al condiției umane ca fiecare valoare creată să conțină în sine o cantitate de durere, și poate că cea mai concisă expresie a acestui adevăr este, totodată, cea mai potrivită încheiere pentru rândurile de față: o gândim în gândul exprimat de Aurel Filimon într-una din scrisorile sale către familie: „Cum a spus Goga odată către mine «Suferințele te vor ridica» - și poate că a avut dreptate”.

⁵³ Adresa comandamentului militar administrativ din 18 noiembrie 1940 (în posesia familiei Filimon).

⁵⁴ Diaconescu, A. *Aurel Filimon (1891-1846). Activitatea sa etnografică oglindită în documente*. „Marisia”, XI-XII, Tg.-Mureș, 1981-1982, p. 468-472.

O VALOROAS COLEC IE DE ETNOGRAFIE I ART POPULAR

Aurelia Diaconescu

O valoroas colec ie de etnografie i art popular existent în patrimoniul Muzeului Etnografic din Târgu-Mure i-o dator m neobositului colec ionar Aurel Filimon, întemeietor al cercet rii etnografice mure ene. El î i începe activitatea în perioada în care pe plan na ional se înregistreaz câteva momente cu adev rat importante în evolu ia etnografiei române ti. Primele decenii ale secolului XX sunt marcate impunerii adopt rii unei metode tiin ifice în domeniul cercet rii etnografice, afirmându-se în acela i timp necesitatea conlucr rii între filologie, etnografie i folclor. În acest context este de consemnat cea mai veche m rturie care atest preocup rile din domeniul cercet rii etnografice i a folclorului în egal m sur , a a cum reiese din scrisoarea adresat de A. Filimon lui I. Bianu în data de 12 martie 1913, în care face referire la „o colec iune de cânt ri populare, balade, strig turi, pove ti, colinde din tractul Vi eului i Iza vo 6000 bucate” solicitând ajutor pentru tip rirea ei.

În aceea i scrisoare, pomene te despre consemnarea obiceiurilor de nunt i înmormântare din comuna Vi eu de Sus („Mai departe din toat comuna descrierea nun ii i a mormânt rii i obiceiii”). Îi solicit de asemenea lui I. Bianu o recomandare pentru a fi primit ca membru al Societ ii Arheologice i Anagraphice din Bucure ti, angajându-se s - i achite taxele prin „unele lucr ri arheologice i etnografice”.¹

Într-o alt scrisoare adresat lui I. Bianu aminte te despre o cercetare din comuna Szolnok-Dobâca pentru „descân tece i fermec turi”, lucru greu de realizat întrucât femeile nu prea spun ceea ce-i mai interesant, anume „stric ciunile pe ursât , descânt turile fermec toare, de moarte etc”.²

¹ Scrisoare adresat de A. Filimon lui I. Bianu (Biblioteca Academiei Române).

² *Idem*

După această practică etnografică desfășurată în Maramureș, îi face adevărată ucenicie în domeniul etnografiei pe lângă Al. Tzigara-Samurca, cel care începând cu anul 1906 prin străduințe neobosite a dus la înființarea și dotarea cu clădire proprie, prin subscripție publică națională, a Muzeului Național de Artă, în care arta populară ocupă un loc de seamă. Din Memoriile de cheltuieli se reconstituie activitatea lui A. Filimon precum și traseele străbătute în munca de achiziționare a obiectelor muzeale în perioada 1914-1916. Parcurgerea numeroaselor zone etnografice de la Dunăre în Maramureș și din nou peste Carpați, din Gorj la Vâlcea, în Argeș sau Teleorman, cunoașterea directă a fenomenelor etnografice îi dau posibilitatea concluziilor de mai târziu cu privire la trecutul poporului român, etnogeneza sau unitatea culturii populare românești.

Din adevărată eliberare de Al. Tzigara-Samurca, reiese că în perioada în care și-a desfășurat activitatea la Muzeul de Artă Națională (1914-1917) „D-l Filimon s-a distins prin priceperea și râvna depuse în împlinirea funcțiunii sale. Prin cunoștințele sale etnografice cât și prin zelul depus în excursiile de colectare a obiectelor, D-sa a adus reale servicii instituției, ca asistent al Muzeului cu leafa de 90 de lei lunar, iar la 1 aprilie 1915 este numit secretar, cu o leafă de 200 de lei lunar.”³ În același document, Al. Tzigara-Samurca consemnează: „O mențiune specială merită concursul devotat ce mi-a dat la salvarea colecțiilor Muzeului Secuiesc din Sângeorz (Sfântu Gheorghe, n.n.) în anul 1916, delegat fiind în această înscăinare de către Ministerul de Război”.⁴

Lui Aurel Filimon îi revine sarcina ca, în acord cu principiile de drept internațional consfințite la Haga, să asigure (fără a le ridica de la locul lor) paza colecțiilor muzeului secuiesc, a acestor „insulari izolați în marea românească”.⁵ Pune în ordine scrierile din clădirea ce adăpostește „obiecte distanțate cu mii de ani de frământările de azi”⁶, întocmind procese verbale cu constatările asupra stării muzeului, încât la primirea ordinului de retragere, autoritățile ungare declară:

³ Manuscris A. Filimon după Adevărată eliberare de Al. Tzigara-Samurca, 28 mai 1919 (Arhiva Muzeului Judeean Mureș).

⁴ *Idem*

⁵ Al. Tzigara-Samurca, *Contribuție la istoricul Muzeului Secuiesc*, în „Szekely Nemzeti Muzzeum Evkonyve”, Sf. Gheorghe, 1929, p. 30.

⁶ *Idem*

„comandamentul militar român nu s-a atins de muzee i nu a jefuit colec iile”.⁷

Unirea cea mare, din 1918, dup primul r zboi mondial, a pus probleme noi etnografiei române ti. Lenta i îndelungata acumulare de material, vreme de aproape un secol, petrecute la momente i cu mijloace diferite în toate cele trei ri române ti avea s dea acum în condi iile cre rii unui stat românesc unificat anumite roade, dar nu în m sura în care ne-am fi a teptat. Poate la aceasta a contribuit i faptul c preocup rile etnografice au figurat în „programul” de cercetare a numeroase personalit i de prim rang ale culturii i tiin ei române ti, dar al c ror interes dominant se afla în alt parte: istoria, filologia, geografia, economia, istoria artei. Se cerea o concentrare nu numai a eforturilor individuale de cercetare, dar i o organizare sistematic a cercet rii într-o form institu ionalizat .

Dup stabilirea în ora ul Târgu-Mure (1918), Aurel Filimon se dedic achizi ion rii obiectelor de muzeu, în întreaga sa activitate etnografic orientându-se dup ideile colii etnografice clujene (unde fiin a prima catedr de etnografie cu bazele puse de etnograful George Vâlsan, titularul ei fiind Romulus Vuia) în privin a obiectului de studiu al etnografiei - poporul „elementul cel mai întins i mai statornic din cuprinsul grup rilor omene ti”.⁸ Într-o munc neobosit A. Filimon s-a d ruit cu o extraordinar însufle ire activit ii de achizi ionare i organizare de expozi ii. La pu in timp dup statornicirea în Târgu-Mure , în anul 1921, prin propriile puteri, organizeaz în dou s li din Palatul Culturii o expozi ie de art popular româneasc i secuiasc , cu toate greut ile întâmpinate de faptul c autorit ile locale nu sprijineau ac iunile culturale, a a cum reiese din ziarul local „Tükör” (Oglinda) nr. 8/1921.

Înfiin area Societ ii Etnografice Române ti din Cluj reprezint „prima încercare serioas de cercetare tiin ific a poporului român”.⁹ A. Filimon sus ine ideea colii clujene i în privin a culegerii materialului etnografic de veche cultur , care sub influen a civiliza iei moderne se altereaz sau dispere. „Ce ne-a mai r mas trebuie adunat (...) fiindc în acest material vom g si

⁷ „Muzeumi es Konyvtari Ertesit ” (Anuarul Muzeelor i Bibliotecilor) dec. 1916.

⁸ G. Vâlsan, *Opere alese*, Bucure ti, 1971, p. 95.

⁹ G. Vâlsan, *O tiin nou - Etnografia*, Cluj, 1927, p. 10.

certificatul nostru de noble național”.¹⁰ Acea idee răzbate la A. Filimon și în privința conservării culturii spirituale a poporului român. În procesul verbal de constituire a Societății de Arheologie, Istorie și Etnografie din Târgu-Mureș, la 15 septembrie 1924, se consemnează: „cu această ocaziune D-l Filimon face propunerea ca, în ianuarie 1925, să se facă o petrecere cu un program etnografic cu care ocaziune să se aducă din judefeciori și fete cu lăutării lor, pentru a arăta jocurile vechi românești care încep să fie uitate. Mai departe ciobani care știu a cânta din fluier, tric și frunze”. („Adunarea generală a acceptat propunerea”)

O mrturisire scrisă a concepției sale despre etnografie datează din anul 1927(?) („după nouă ani de când s-a terminat războiul”), într-o informare făcută în calitate de președinte al Comisiunii culturale și școlastice, considerând „o datorie obligatorie față de trecutul poporului românesc de a vă face cunoscut bogățiile arheologice și etnografice a acestui jude”¹¹, punctând necesitatea unei activități sistematice bazată pe cerințele științifice ale etnografiei. Cu toate acestea, etnografia românească în deceniile trei și patru nu este pe măsura noilor condiții create după primul război mondial, nu reușește să construiască un program de anvergură național, cantonându-se adesea în studii zonale, nereușind să atragă nici tineretul studios și nici publicul larg.¹²

Asimilând obiectele etnografice cu tot atâtea „dovezi ale trecutului” și încheie informarea prin următoarea întrebare: „oare adunarea etnografiei, a datinilor, a folclorului poporului nostru, care a menținut caracterul tipologic până astăzi, și care se pierde din zi în zi sub influența orănească, nu este o datorie dintre cele mai urgente?”¹³

Având o bogată activitate etnografică și arheologică, în demonstrarea unității poporului român a împletit rezultatele șapăturilor arheologice cu documentele materiale etnografice. În studii și articole își concentrează atenția în zona montană a Călimanilor, pentru a dovedi că unitățile muntoase

¹⁰ Manuscris A. Filimon, *Informare despre bogățiile arheologice și etnografice ale judeului*, 1927(?), (documentele familiei Filimon).

¹¹ *Idem*

¹² P. Petrescu, *Etnografie și etnologie românească - scurtă privire istorică*, Anuarul I.C.E.D., București, 1985, p. 652.

¹³ Manuscris cit. A. Filimon.

(Carpa ii) nu au constituit un hotar etnic, ci, o perioad de câteva sute de ani („mult pentru via a unui om, pu in pentru via a unui popor” cum spunea G. Vâlsan), o grani politic . Carpa ii au fost dintotdeauna „coloana vertebral a p mântului românesc, leag nul i înt ritorul fiin ei noastre etnice”.¹⁴ A. Filimon spunea: „dac este un adev r afirma ia istoricilor no tri c poporul român în epoca aceasta (epoca barbar - de la p r sirea Daciei de c tre romani pân la venirea ungarilor - 896) a tr it în p r ile muntoase, era foarte firesc ca terenul de exploatare i pentru mine s fie tot aceast regiune colinar din jude ul Mure (...)”. El a avut întotdeauna con tiin a apartenen ei noastre la spiritualitatea european . Prin activitatea de cercetare a culturii materiale i spirituale a zonelor muntoase, a afirmat cu toat convingerea (...) Poate c trebuie s fie c utat aici în cutele cele mai ascunse ale Carpa ilor leag nul poporului român, precum i dovezile permanente ale iscusin ei sale, de o armonie adânc , instinctiv , ce d dovad a umanismului european cel mai înalt.¹⁵

În urma cercet rilor arheologice i studiilor etnografice din jude , A. Filimon concluzioneaz pentru zona montan din nord-estul Transilvaniei (din Mun ii C limani pân în Mun ii Rodnei) un prezent „cari i ast zi p streaz reminiscen ele epocii bronzului cu atâta sfin enie tradi ional , parc am vedea în fa a noastr desf urarea vie ii de pe acele timpuri. B rba ii au pe cap colopul înf urat cu 4-7 rânduri de zale din alam , chimirul decorat cu un ir de prâsnele ornamentate cu motive corespunz toare epocii bronzului. În curea (...) într-o teac de lemn cu itul lung cu pl sele de alam , iar pe degete inelul de mire cu un cap lat i mare ornamentat cu motive din epoca bronzului (...) Motivele geometrice ce decoreaz c m ile femeie ti cu ciupag sunt tot acelea i ca i în epocile dinaintea erei noastre.”¹⁶

Sinteza materialelor arheologice, a documentelor istorice i cercet rii etnografice de teren o reprezint articolul *Contribu iuni la vechimea românilor în Ardeal*, în care se precizeaz de la bun început c scopul colec iilor etnografice este de „a p stra prezentul pentru viitor, ca în viitor s se

¹⁴ G. Vâlsan, *Opere alese*, Bucure ti, 1971, p. 111.

¹⁵ *Bro ura Expozi ia Lunei Târgu-Mure ului-Palatul Cultural*, 1936, p. 3 (documentele familiei Filimon).

¹⁶ A. Filimon, *Urme dacice* (Etnografie i arheologie mure ean) în „Glasul Mure ului”, Târgu-Mure nr. 19, 7 apr. 1935.

cunoaște trecutul”, inventarul etnografic constituind o serie de „survivanțe” (documente de continuitate) iar ca argumente ale continuității sunt folosite vasele ceramice lucrate în suluri de lut, produse în centrele Deda, Pietri și Morreni până în primele decenii ale secolului XX. Transmiterea din generație în generație a tehnicii de realizare a lor aduce argumentul continuității. Ele au fost achiziționate (conform proceselor verbale de teren aflate în arhiva Muzeului Judeean) începând cu anul 1926, iar în lucrarea mai sus citată A. Filimon face următoarea precizare: „Această ceramică este necunoscută în muzee și literatură, fiind o descoperire a subsemnatului, colecționat din satele colinare așezate pe versantele Călimanilor”. Pe această cale se cuvine a reaminti lui A. Filimon întregul merit de descoperire și cercetare a acestor tipuri de vase, pentru că în volumul *Arta populară românească* (Ed. Academiei, București, 1969, p. 540) este înserat: „În 1955 în localitatea Deda de pe Valea Mureșului a fost semnalat un centru de ceramică lucrat cu mâna, necunoscut până atunci”, ori documentele din arhiva muzeului judeean, studiile și articolele lui A. Filimon îi conferă descoperirea acestui tip de vase, pe care le folosește ca argument al vechimii și continuității elementului românesc în Valea Mureșului.

Concluziile la care va ajunge A. Filimon sunt în favoarea ideii că poporul nostru a fost de la început de pământ și agricultori, ocupații permanente până în zilele noastre, explicate prin „inventarul tipologic supus aceluiași necesități”. Ca argumente ale ideii de autohtonie folosește un bogat material documentar maghiar („Literatura ungurească prima dată se folosește de subsemnatul”). În afară de tipologia obiectelor se ocupă de motivele ornamentale ca argument al vechimii și continuității, studiind originea „liniilor ondulate”, motiv cu o vechime mult mai mare decât a ceea ce a fost considerat ca aparținând slavilor. Ajunge la concluzia că „acest ornament în regiunea carpato-dunăreană a trecut în inventarul decorativ al slavilor nu prin contactul cu românii ci prin contactul acelor daco-romani (...).”¹⁷

Sub titlul *O mare sărbătoare națională la Târgu-Mureș, Congresul „Astreii”* cu prilejul sărbătoririi a 75 de ani de la întemeiere, „Gazeta Mureșului” prezintă în mod elogios desfășurarea conductului etnografic prilejuit de această ocazie: „În după-amiaza zilei de sâmbătă (15.IX.1934

¹⁷ A. Filimon, *Contribuțiunile la vechimea românilor în Ardeal*, în „Reînvierea”, Târgu-Mureș, 1937, nr. 1, p. 20.

n.n.)(...) Târgu-Mure ului care trebuiau s - i arate toat splendoarea geniului lor etnic, în defilarea de un rar pitoresc a conductului etnografic din regiune (...) Mul i erau gata s cread c inutul Mure ului, a ezat în marginea Secuimii, n-ar fi p strat în form autentic româneasc comorile etnice ale str mo ilor. Dar ranul român din Mure prigonit mai mult ca oricare în trecutul întunecat nu a dat uit rii portul i obiceiurile apucate de la b trâni, dovedind prin manifesta ie (...) via a neao româneasc pe care a dus-o întotdeauna”. Articolul pomene te despre prezen a a peste 6000 de s teni care s-au încolonat în conductul etnografic. „Poate niciodat nu i-a fost dat ora ului nostru, înstr inat pân mai ieri s închid în zidurile lui o atât de frem t toare via original româneasc ”, conductul etnografic fiind „mai mult decât o pecetuire definitiv a drepturilor noastre în acest inut, a fost r bufnirea pentru mul i nea teptat a unei con tiin e române ti viguroase, capabil de noi i temeince înf ptuiri”. La conductul etnografic au participat peste 50 de comune din jude , cu o art r neasc de o mare valoare, între care c l re ii din Topli a (osta i), costume negre cu sumane albe din Grebenișu, dansuri na ionale din Fâna e, Tirimia, nunta r neasc din Voiniceni, c lu arii din Socol, nunta din Maiore ti, stâna „întocmai ca în mun i instalat într-un mare camion cu oi i cu câinii ciob ne ti a ciobanilor din Luieriu” sau r zboiul de esut din Chiheriu.¹⁸

Dup deschiderea expozi iei permanente de arheologie i etnografie din Palatul Culturii din Târgu-Mure , evenimentul expozi ional de mare ecou în via a cultural i tiin ific a jude ului a fost prilejuit de „Expozi iile Lunei Târgu-Mure ului” din anul 1936. Prin expozi ia etnografic prezentat publicului mure ean cu acest prilej, A. Filimon i-a propus s prezinte prin obiectul etnografic „tot ce a p strat poporul român din epoca Daciei pân în prezent ca leg turi de continuitate”.¹⁹ A a cum singur m rturisea „prin expozi ia de fa am dorit a expune tot ce ne explic i ne confirm continuitatea noastr în Ardeal, respectiv în aceast regiune a Mure ului de Sus din cele mai vechi timpuri pân în prezent.”²⁰ Presa local consider c obiectele expuse „mai mult decorativ decât etnografic” constituie o mie de „dovezi de vrednicie româneasc , de trud , de iscusin ”. Expozi ia „nu a cules

¹⁸ „Gazeta Mure ului”, An. IV, Nr. 32, 16 sept. 1934, p. 3.

¹⁹ *Bro ura cit*, p. 1.

²⁰ *Idem*, p. 4.

florile cele mai frumoase din grădina artei populare murene și vechiturile uitate în fundul timpului”. Un loc aparte l-au ocupat „ciomegele murene iesești crestate împistrite de ciobanii din Ibași, Hodac, Rușii Mureni, Aluni, Râpa, Deda”, cu forme ce se deosebeau de ale bătelor cu mică tronconică din sudul Transilvaniei. „Bățele murene au mică ovală bine pronunțată” și sunt confecționate din alun, paltin, corn, frasin, stejar. Locul de cinste din expoziția sa generică se regăsește în via individuală a satenului din Valea Mureului, pentru care „băta este necesară în viața de drum, de joc, cea mai la îndemână armă de apărare, nepoata „ghioagei” din vremurile haiduciei (...) de aceea în înfrumusețarea ei pictorul pune toată sânguină, toată dragostea sufletului său”. Creațiile sunt „îmbibate cu praf de cerbun și unse cu unt”.

Între exponate sunt pomenite cele peste 100 de catrine cu trup vântat, tergere „cu ornamentație făcută la război sau cu acul”, cnișblide ardelențe „de acror proveniență se ceară cele trei națiuni conlocuitoare (...)” ce „azi numai prin casele românești le mai poți vedea”, cruci de chimir, lăzi de zestre lucrate din bărdi și cu itoaie, unelte agricole și de uz gospodăresc. „Varietatea se explică prin faptul că satele românești nu prea au meseriași specializați, ci fiecare gospodar își face treburile cele trebuincioase. De aceea unele dovedesc multă ingeniozitate iar altele sunt cu totul primitive. (...) Cioplindurile și fiecare unealtă lui în zilele de iarnă (...) gospodarul devine din ce în ce mai îndemânic, își dezvoltă gustul și pricepera”. Pentru unele din piese („la cojoacele (...) făcute de săi și unșuri croiale și ornamentația poartă pecetea străină (...) ploștile făcute de strungarii săi”) se face următoarea remarcă: „împrumuturile străine au înflorit în zona neghinei din grâu”.²¹

Cu prilejul acestei manifestări culturale „un merit deosebit îi-a cântărit dl. Filimon, când, într-o conferință bine documentată, a dovedit tocmai pe baza acestor colecții de artă și industrie casnică vechimea milenară și continuitatea neîntreruptă a elementului daco-roman de pe aceste meleaguri „(...) Dl. Filimon a mai avut fericita inspirație ca în legătură cu conferința D-sale să prezinte grupuri de scene și scene din diferite părți ale județului care în costumele caracteristice fiecărei regiuni au delectat un numeros public prin executarea de dansuri tradiționale (...) de o valoare artistică reală, constituind

²¹ C. Murănu, *Cronica Lunei Târgu-Mureului - Expoziția Aurel Filimon*, în „Progres și cultură”, An. IV, nr. 9-10, 1936.

un fel de expozi ie etnografic vie ce a venit s completeze în mod foarte reu it pe cealalt .”²²

Remarcabile sunt aprecierile legate de ceramica în suluri de lut, mesagera ideii de continuitate româneasc în Valea Mure ului: „Oalele de lut nestrunjite i f r smal din Filea i Pietri n-ai crede c sunt f cute recent ci le-ai lua drept produse din epoca migra iunii popoarelor (...)” precum i „voluminoasa oal pentru fiert varz ! (...) Cu cât e mai veche i mai poroas cu atât e mai bun „g lu că” ce fierbe în ea! De ce oare? Poate (...) c de câte ori a fost pus în func iune, de atâtea ori pere ii ei poro i au absorbit din gr simea con inutului. Odat ajuns la satura ie oala începe s restituie din gr simea acumulat noilor fierturi, astfel c varza i fasolea fiart în această oal miraculoas va avea acela arom specific cu care se f lea gospodina”.

Cam aceea i explica ie pentru crati a de lut înnegrit de fum ce st pe trei picioare pe vatra deschis . „Ce jum ri (p p raie) delicioase i ce pl cinte (scoverzi) minunate ies din pântecele ei, când acestea se coc deasupra c rbunilor (t ciunilor) aprin i dar f r flac r (...) Ce p cat c s teanul mur an (...) asemenea bun t i nu gust decât la zile mari ori la l sarea postului”.²³

Ca o încununare a eforturilor depuse în realizarea expozi iei etnografice, merit consemnat aprecierea lui H.H. Stahl: „În loc de stearpa fr mântare politic a vr jbiei personale cu oricine î i iese în cale, nu este cu mult mai frumoas splendida nebulie cultural care face s jertfe ti din via a ta, pentru lucrul acesta dispre uit care se cheam sufletul neamului t u?”²⁴

Râvna i priceperea în organizarea expozi iilor în anul 1937 îi poart pa ii lui A. Filimon la o nou manifestare, de anvergur na ional , prilejuit de Expozi ia-Târg de la Bucure ti organizat de Liga Na ional a Femeilor Române, „expozi ia muncii române ti”, deschis în 10 mai „într-o solemnitate plin de str lucire”. Însu i anun ul Târgului din pres te invita într-o „fantastic cetate a visului, muncii i posibilit ilor române ti. Un târg al

²² Dr. T. Bendescu, *În jurul Lunei Târgu-Mure ului*, în „Mi carea Mure ului”, An. I, nr. 3/8 nov. 1936.

²³ C. Mur anu, *Cronica Luna Târgu-Mure ului (reflexii postume)* în „Progres i cultur ”, An. V, nr. 2-3/1937, p. 53-57.

²⁴ H. H. Stahl, *Expozi iile de via s teasc din Târgu-Mure*, în „Sociologie româneasc ”, An. I, nr. II, 1936, p. 34.

lucrurilor frumoase.”²⁵ Ideea directoare a expoziției a fost: „de a stimula interesul pentru lucrurile practice și gustul pentru cele frumoase, de a atrage atenția oficialităților asupra posibilităților pe care le are artă și meșteșugurile industriei casnice precum și concursul pe care îl merită din partea statului.”²⁶ Expoziția conținea „tot ce au creat provinciile în domeniul atât de delicat al meșteșugurilor și cusăturilor (...) Femeile altădată colorau numai cu plante și apă lucruri minunate. Pe catrințele vechi întâlnești un roșu dulce, un verde cald, luminos, un negru - cafeniu, aidoma culorii pământului”. Pasionatul colecționar participă la Expoziția-Târg cu un material etnografic selectat din județe, cu un accent deosebit pe exponatele din zona Călimanilor. Prin valoarea și autenticitatea materialelor expuse, standul județului Mureș nu rămâne neremarcat presei centrale: „Expoziția Târg are marele merit de a oferi vizitatorilor și, specificul românesc, dovada netăgăduită a ezării milenare a poporului nostru dincolo de Carpați. Standul județului Mureș, prin lucrurile achiziționate de Dl. A. Filimon (...), ne-a adus toate obiectele întrebuințate în viața casnică de către locuitorii din satele colinare ale versanților Călimanilor, dorind să ne arate viața adevărată românească, fără nici o influență străină sau industrială. Totul este lucrat de mână omenească, de la cui la teacă, și examinarea îndeaproape a acestor obiecte ne urcă în epoci foarte depărtate, chiar din preistorie, o viață care a durat mii de ani fără să sufere cea mai mică modificare. Locuitorii acestei regiuni au fost ciobani de când există poporul român, rămânând și astăzi cei mai credincioși păstrători ai tradiției. Dacă putem vorbi de o continuitate a românilor în Ardeal, incontestabil că acest stand ne oferă o bogată serie de documente. Privind cele expuse se vede între prezent și trecut o perfectă continuitate”²⁷, de care locuitorii din Ardeal au fost perfect conștienți: „... românii știu și cunosc dovezile arheologice și etnografice, fiind întrebat de unguri când și-au aniversat milenarul de la venirea lor în Ungaria („voi când aniversați anul venirii voastre în Ardeal?”) răspunsul a fost scurt: niciodată! De când a făcut Dumnezeu lumea noi suntem tot aici”.²⁸ La concursul de costume populare organizat cu prilejul acestui târg, A. Filimon primește Diploma și Premiul I, pentru costumele

²⁵ Anunț, în „Curentul”, An. X, 10 mai 1937.

²⁶ *Expoziția-Târg, București, 1937*, în „Curentul”, An. X, 11 mai 1937.

²⁷ *Arta noastră populară*, în „Dimineața”, 20 mai 1937, p. 8.

²⁸ A. Filimon, *Contribuțiuni...* p. 29.

popular din zona C limanilor, port în care sunt ilustrate toate reminiscen ele trecutului pe care Filimon le însereaz în articole i studii: chimir decorat cu prâsnele i cruci de alam , baltagul i inelul cu motive ornamentale ce- i au originea în epoca bronzului.

Fiind cunoscut în ar pentru iscusin a organiz rilor de expozi ii, este antrenat în campaniile de achizi ii în jude ul Mure , cu prilejul unor expozi ii interna ionale. Este vorba de campania din anul 1937 de preg tire a materialului pentru expozi ia de la Paris, obiectele achizi ionate de A. Filimon fiind re inute pentru a fi „trimise ca modele D-lui Profesor D. Gusti”²⁹ sau la preg tirea expozi iei de art popular româneasc de la New York, din anul 1939, prilej cu care adreseaz organizatorilor expozi iei urm toarea recomandare: „Una dintre cele mai eficace i permanent propagand în str in tate ar fi depozitarea unei colec iuni de etnografie la careva muzeu mai mare ex.: Boston, Philadelphia etc. Aceste colec ii ar inea la suprafa întotdeauna diferite probleme referitoare la aptitudinea artistic , spiritul de crea ie i câte alte probleme sociale.”³⁰

Pentru aceea i expozi ie, Al. Tzigara-Samurca îi solicit lui A. Filimon materiale documentare pentru a fi incluse în publica ia editat cu prilejul acestei manifest ri. Într-o carte po tal îi scrie:

Drag Filimon

Mi-ai ar tat, mai demult podoabe din bronz (prâsnele, discuri solare pentru decorarea chimirului n.n.) purtate înc azi, care se aseam n cu cele hallstattiene g site în Ardeal. În publica ia ce propun în engleze te pentru Expozi ia de la New York a vrea s dau asemenea probe de persisten a preistoricului pân azi i între altele i cele ce posezi cu bineîn eles indicarea sorgintei de unde le am. Dac vrei s figurezi cu ele trimite-mi fotografiile respective precum i alte probe de spirale în bronz sau argint i aur.

Despre animalele fantastice al turi de boul Apis, ce am nunte mi-ai putea da despre locul descoperirii i datarea lor prin obiectele ce s-ar mai fi g sit împreun ? A tept un r spus cât mai neîntârziat zicându- i la bun vedere.

²⁹ *Manuscris* A. Filimon - Tabel al obiectelor primite pentru expozi ia de la Paris, 3 iunie 1937 (documentele familiei Filimon).

³⁰ *Manuscris* A. Filimon, *Scrisoare adresat Comisarului Regal al Expozi iei interna ionale de la New York*, 10 oct. 1938 (documentele familiei Filimon).

Cu mare prietenie

Al. Tzigara-Samurca

Buc. II. os. Kisseleff.3

16.III.1939

Prin adresa nr. 16479/1939 de la Ministerul Cultelor și Artelor A. Filimon primește ordonanța de plată în valoare de 15.000 lei, sumă ce reprezintă „ajutorul acordat D-voastră în exercițiul 1939/1940 pentru completarea colecției materialului etnografic (...) Totodată binevoitori a cunoaște că în luna martie 1940 va trebui să înaintați Ministerului un raport despre întrebuințarea acestui ajutor”.

Bogăția materialului etnografic existent în înzestrările mureșene, valoarea lor documentar-artistică îl îndeamnă pe A. Filimon de a face propunerea la Ministerul Propagandei pentru o nouă expoziție peste hotare, propunere apreciată de S. Mehedinți în cuvinte elogioase:

București. 25.III. 1940

Stimate Doamnă Filimon,

ții cât prețuiesc silințele D-tale. Ceea ce propui are două laturi: una de propagandă externă, alta privește numai țiinește. A adăru, f două petiții, una la Ministerul Propagandei, ar tând scurt și precis de ce e vorba. Alta trimite-o Societății Geografice, iar noi vom face o adresă în același sens c trecei ce se ocupă de organizarea expoziției.

Cu cele mai bune urări de izbândă

S. Mehedinți

Anul 1940, an nefast pentru soarta Ardealului, îl desparte pe A. Filimon de Valea Mureșului, al cărui fiu credincios a fost și cu foarte mult regret, durerea și umilința se refugiază la București, luând cu sine colecția personală de etnografie, arheologie și țiinește pe care prin sprijinul material primit din partea Casei Coalelor o depozitează în Parcul Național-Pavilionul Propagandei.

În condițiile în care războiul și produsele industriale afectează producerea de bunuri tradiționale, prin memorii succesive indică necesitatea achiziționării unor categorii de materiale care încep să dispară :

Memoriu.

Istoria unui popor nu poate fi urm rit numai pe baz de documente, deoarece în cele mai multe cazuri ele lipsesc, mai ales în timpurile mai vechi. În aceste cazuri ne d un pre ios concurs arheologia i etnografia. Inventarul casei r ne ti con ine o serie de obiecte cari din punct de vedere tipologic i ornamental ne leag cu cele mai îndep rtate timpuri. Pentru a putea cunoa te aceste timpuri suntem nevoi i a cerceta prezentul pentru a cunoa te în el urmele trecutului (survivan ele). Cu cât vor fi aceste survivan e mai multe cu atât mai mult ne apropiem de îndep rtatul trecut.

Poporul român care a r mas pe lâng vechea lui ocupa ie de p stor i agricultor, f r ca s sufere transform ri remarcabile în gradul lui de cultur , evident c i inventarul casei lui a r mas tot acela i ca i în trecut. Aceast persisten se datoreaz unui singur fapt, o a ezare permanent în decursul miilor de ani în acela i mediu geografic (...)

Acest mediu geografic se cuprinde între Dun re-Tisa i Nipru unde g sim î.Hr. o cultur carpato-danubian , datorat Daco-Geto-Carpilor, cuprinzând în centrul s u o câmpie înconjurat de Mun ii Carpa i cunoscut sub numele de Ardeal, care în tot timpul a fost nu numai centrul acestei culturi dar i ad post în timp de refugiu.

S vedem vro câteva exemple:

În colec iile mele personale se afl o serie de oale f cute cu mâna lucrate în mod spiralic, tip preistoric. O roat de olari care s învârte nu cu piciorul ci cu degetul.

Oale lucrate cu roate, cu o tehnic La-Tennian înv at de c tre Daci de la Cel i.

Discuri solare, ca i în bronzul patru, inele cu capul mare cu stelu e hexagonale ca semn al for ei solare divine.

Baltagul cu ornamente solare.

stul ca primul cuptor de pâine.

Calul de vatr - animalul sfânt al soarelui.

Catrin ele cu franjuri - tipologic prima îmbr c minte, nemaivorbind de nenum ratele obiecte în lemn, teascuri, pive, râ ni e, obiecte dintr-un singur lemn, car cu ro ile t iate dintr-un trunchi (...)

C întregul inventar al casei r ne ti se datoreaz unei permanente a ez ri i nu unei coinciden e ne-o dovede te chiar inventarul mormintelor ungure ti unde g sim o serie de podoabe pe care le-au purtat Dacii în La-Tennul înfloritor.

Despre aceste chiar directorul Muzeului de Antichitate și din Budapesta ne spune: „ Dacii și Carpții n-au dispărut, trăiesc mai departe, ba mai mult metalurgia pe care Dacii au executat-o cu atâta dragă a influențat metalurgia popoarelor cu care au ajuns în contact în evul mediu “.

Această constatare se confirmă prin scrierile de la Sântana, Târgu-Mureș, Bandul de Câmpie, Sangidava (Cristești n.n.), Prof.univ. Weber din Berlin ne spune: „Acestea constituie istoria D-voastră “.

Condițiile grele ale refugiului, colecțiile personale pe care le ia cu sine îi afectează mult situația materială, de aceea face apel la forurile culturale pentru sprijin, pe care-l găsește în primele, așa cum se deduce din scrisoarea lui A. Filimon către administratorul Casei Școlilor.

Buc. 26 iunie 1941

Domnului Administrator al Casei Școlilor,

Cu concursul și sprijinul material obținut de la Domnia Voastră ne-am transportat toate colecțiile de istorie naturală și etnografie împreună cu Biblioteca la București în Parcul Național-Pavilionul Propagandei.

Având în vedere că colecțiile de etnografie conțin o serie de surșințe (...) fiind cându-ne dovadă de o persistentă și permanentă prezervare a elementului românesc între cadrele geografice ale vechii Dacii (...)

Având în vedere că din luna septembrie 1940 până astăzi nu am primit retribuirea numai pe lunile aprilie-iunie (...) enormele sacrificii și cheltuieli pe care le-am avut, instalarea acestor colecții nu mai poate fi făcută de mine, nu pot să refac decât în parte daunele suferite în decursul transportului.

Pentru a putea face expunerea lor cu ajutorul instalațiilor necesare, am rugat-o să vă rog să binevoiți să-mi aprobați un ajutor pentru a putea contribui și eu cu aceste documente în cele mai grele zile la întregirea neamului românesc între vechile sale granițe.

A. Filimon

Fost director al Muzeului și Bibliotecii

Din Târgu-Mureș

București

Calea Victoriei 85

În perioada refugiului la București propune Ministerului Propagandei organizarea de expoziții interne și externe, punându-și la dispoziție energia și puterea de muncă precum și colecțiile personale.

Memoriu II.

Astăzi când în urma războiului lipsesc unele materiale prime necesare umbră minții și esteticii, încep să fie folosite cele mai frumoase piese care până în prezent erau considerate ca adevărate opere de artă. Unele industrii nu se mai exercită ca de exemplu pictatul pe sticlă.

Ceramica are încă defectele ei, nu se mai fac cancelele și farfuriile atât de mult admirate. Lemnaria sculptată devine o raritate.

Ne aflăm în ultima clipă de salvare, cu atât mai mult că strășinii plătesc negustorilor chiar prețuri fabuloase pentru ce se mai găsește.

În baza acestora am onoarea a vă face următoarea propunere:

Ca să se facă o expoziție de artă populară cu caracter intern care mai târziu poate fi extinsă și în străinătate.

Materialul ar fi: icoane pe sticlă, estetice, ceramică și lemnarie.

Cu colectarea materialului stau la dispoziția Dv. (...) Materialul s-ar aduna din Oltenia, Muntenia, Ardeal și Banat.

Expoziția propusă pentru prezentare în străinătate este realizată prin Ministerul Propagandei în perioada anilor 1941 - 1943. Aurel Filimon itinerază expoziția la care îi aduce contribuția și prin obiectele din colecția personală (495 de obiecte din care se selectează cele mai reprezentative) ce dovedeau „persistența și permanenta a ezare a elementului românesc între hotarele vechii Dacii”. Mesajul expoziției precum și angajamentul de colectare de noi materiale, îl expune concis în scrisoarea adresată Ministerului Propagandei:

București, 2 iulie 1941

Din colecțiile mele personale se folosesc un material oarecare pentru expozițiile ce se vor organiza la Berlin și Roma. Prin aceste expoziții după cum tin ele mele se caută a se zădărnici, obiecte folosite în viața casnică a gospodăriei noastre care fac legătura cu cele mai vechi timpuri ca dovadă (...) că în toate timpurile (poporul român) și-a stăpânit propriile sale moșii.

Ca o persoană care timp de 35 de ani a făcut muzeologie și s-a ocupat de această problemă poate acum să fie cazul să contribuie și eu cu cunoștințele mele la lupta care se dă pentru întregirea poporului românesc între vechile sale hotare.

Pentru că argumentele etnografice sînt fiecînd mai puternice și scopul următor prin aceste expoziții cînd mai eficace am onoarea să vă fac următoarea propunere: Am întreprinde o călătorie de 20-30 de zile cu un autocamion în județele Hunedoara, Alba și Bihor pentru a aduna un material în vederea expoziției „survivații” pentru care mai ales Germanii au un deosebit interes pe care îl dovedește corespondența pe care o posed. Cheltuielile, avînd un autocamion și fotograf n-ar întrece suma de 3-400.000 lei, avînd în schimb vreo cîteva mii de obiecte bine selecționate cari întotdeauna vor putea servi ca material pentru expoziții.

Primiți și vă rog Domnule Ministru asigurările deosebitelor mele considerațiuni.

Aurel Filimon

Fost director al Bibliotecii și Muzeului din Târgu-Mureș

Cunoscînd interesul pe care materialele etnografice românești le suscit în Germania, într-un material adresat Ministerului Propagandei la data de 23 oct. 1941 solicit următoarele:

D-nei Sale

D-lui Ministru al Propagandei (II.)

Din colecțiile mele de etnografie am ales o serie de obiecte pentru expoziția de art populară care pleacă în Germania. Aceste obiecte sînt trecute pe lista anexată și din care s-au ales numai o parte (...)

Din Germania mi s-au cerut de mai multe ori articole despre acest material - Institutul Sud-Est European din München Prof Univ. Dr. Gamilscheg. În baza acestora am onoarea să vă rugăm binevoii să-mi aprobați transportarea acestui material în Germania, precum și o bibliotecă de specialitate (250-300 cărți și broșuri) pentru a-l putea utiliza în vederea articolelor care sînt cerute și cari cum spune textual Institutul Sud-Est European din München „avînd un mare interes nu numai pentru cercetările românești dar și pentru cele străine”.

Binevoii să dispună

ef de secție

Aurel Filimon

Lista obiectelor (personale n.n.) predate Ministerului Propagandei pentru expozi ia din Germania i Italia:

C uce (10); cle te de alune (5); pistolnic (5); lingur de lemn (18); furculi lemn (2); cruce de mân (5); cruce de prapor (5); pomelnic (5); tindeic (5); furc de tors (30); corneici (15); tulnic (3); cuier (2); cof (2); cup , s r ri , plosc de lemn (5); fluier (6); icoane, bote ciob ne ti (20); traiste (5); ceap (35); opreg (50); brâu (10); maram (15); tergar (30); catrin e (20); c m i femeie ti (15); c m i b rb te ti (2); cojoc, pieptar, saric , ub , l ti are (35); covor (26); culme (5); c ni e (33); oale (2); ulcior (4); blid (12); capac lut (2); farfurie lut (7); baltag (2).

Inventarul expozi iei itinerante în Germania i Italia merit a fi cunoscut, ca model asupra concep iei expozi ionale de acum ase decenii, f r a insista asupra detaliilor (dimensiuni, pre) enumer m categoriile de obiecte care au constituit expozi ia.

1. 3-4 tipuri de case asem n toare celor cunoscute din preistorie
 2. vatr liber cu st
 3. vatr cu cuptor
 4. vatr în fa cuptor în spate
 5. 50 diapozitive reprezentând diferite meserii (ol rie, lemn rie, es torie etc.)
 6. 100 de fotografii-analogii arheologice
 7. h r i: spa iul tracic, carpato-daco-getic, evul mediu, România etnic
 8. 300 de cli ee pentru fotografiile necesare
-
1. car de lemn cu ro ile dintr-un singur trunchi
 2. car de lemn cu ro i cu spi e f r raf
 3. 4-6 pluguri din lemn pe o brazd , pe 2 brazde (cu corman fix, cu corman schimb tor n.n.)
 4. 2 telegu e din lemn pentru pluguri
 5. 10-15 fiare de plug diferite tipuri
 6. 2 grape din lemn cu din i din lemn
 7. u i de case sculptate (2-3 buc.)
 8. 7-8 undrele de u i
 9. 20-30 stâlpi de cas sculpta i

10. 2 por i
11. 2 porti e
12. 20-30 diferite încuietoare, z voaie cu c i
13. 30-40 chei din lemn i fier, limb, l cate
14. teasc cu berbeci pentru ulei
15. teasc cu urub pentru ulei i struguri
16. teasc pentru cear
17. teasc pentru fructe
18. teasc pentru zdrobit semin e
19. teasc pentru zdrobit semin e cu roat
20. 8-10 râ ni e diferite tipuri
21. moar de mân (2 buc.)
22. piv pentru semin e 5-6 tipuri
23. piuli e (20 buc.) pentru sare piper etc.
24. 20 de buduroaie dintr-un trunchi (dif. tipuri)
25. 50-60 buc i mier e, cupe, solni e, din lemn
26. blide din lemn (15 buc.)
27. 4-5 mese
28. lai e 7-8 tipuri diferite, scaune 15 buc i
29. cove i diferite 5-6 buc i
30. co uri de nuiele lutuite
31. susăi 2 buc i
32. tronuri 15-20 buc i
33. troi e mari de mormânt i iertarea p catelor 8 buc i (Oltenia)
34. 2-3 cruci din Ardeal cu cercuri solare
35. 10-12 cruci de mormânt
36. 2-3 ghizduri dintr-un trunchi
37. moar cu c ucuri
38. r zboaie de esut 2-3 tipuri
39. scaun pentru piepteni din lân (2 buc i)
40. piepteni cu col i mari 5-6 perechi
41. 4-5 sucale
42. 4-5 vârtelni e
43. scaune de lemn rie (2 buc i)

44. instrumente f cute în sat: foarfece, cu ite, sape, hârle , greble, seceri, coase, furci (100 buc i)
45. lope i, furci, greble, îmbl ciu (30-40 buc i)
46. vase din dovleac (10 buc i)
47. 3-4 sturi
48. pomelnice (15 buc.)
49. prescurnicere (30-40 buc.)
50. cruci de mân (20 buc.)
51. c ucuri pentru ap (20-30 buc.)
52. bâte ciob ne ti (30-40 buc.)
53. furci de tors (50-60 buc.)
54. baltage, toiege (10 buc.)
55. buciume diferite m rimi (20 buc.)
56. fluiere, cavale (20 buc.)
57. blidare (20 buc.)
58. roat de olari
59. oale (100 buc.)
60. c ni (200 buc.)
61. farfurii (200 buc.)
62. 30 costume (15 b rb te ti, 15 femeie ti)
63. catrin e (50-60 buc.)
64. c m i (20-30 buc.)
65. conciuri (40 buc.)
66. colec ie de opinci (30 perechi)
67. chimire (30 buc.)
68. pieptare cojoace (30 buc.)
69. sumane, gube
70. icoane pe sticl (100 buc.)
71. icoane pe lemn (50 buc.)
72. linguri de lemn (200 buc.)
73. ou încondeiate
74. alte obiecte mici: teac pentru gresie, solni , spete, tindeici, sc p r tori, pres de ca , mai de rufe, burdufuri, cimpoi (300 buc.)
75. tergare (50 buc.)
76. l ti are (150 buc.)

77. brci din lemn, c ucuri, co ni e (100-150 buc)

Valoarea totală a exponatelor însuma 1.473.000 lei.

Expoziția itinerantă în Germania și Italia, despre care s-a scris foarte puțin a reușit să facă pe străinii să înțeleagă că ea nu a fost organizată în scop propagandistic, ci pentru a da posibilitatea de cunoaștere a sufletului românesc „virtuțile, spiritul de conservare, puterea de rezistență, specificul și tendințele artistice ale unui popor”. Elementele de orientare ale expoziției, așa cum le marchează ziarul „Tribuna” din Brașov, sunt reprezentate pe de o parte de materialul ce „nu cuprinde plăsmuri, forme moarte, ci obiecte de muzeu artistice ale generației actuale” și pe de altă parte expoziția „își concentrează atenția asupra costumelor naționale care reprezintă expresia sunetului nostru; bogat în manifestări estetice și capabil de o interpretare superioară a vieții, evidențiind arta cu care au fost lucrate”. Ziarul citează din presa vieneză (Völkischer Beobachter) în care se consemnează: „Trei elemente artistice, poarta monumentală a unei case rurale și câteva broderii artistice adevărate înaltul nivel al destoiniciei lucrului manual al țărânului român” iar privitor la costumele naționale: „Dacă vrei să înțelegi acest popor, trebuie să te gândești că nu e vorba în portul său de o îmbrăcăminte ajunsă costum, care se ia numai în serbări, ci e vorba de o haină de toate zilele. Țărânul român, dar, mai întâi de toate, țărâncile doresc să fie frumoase și în zilele din săptămână. Manifestarea firii lor - și în exterior - până în cele mai neînsemnate funcțiuni ale vieții cotidiene, este o trebuință lăuntrică fără de care nu li se pare viața vrednică”.³¹ Privit în ansamblul ei expoziția a dus la o recunoaștere că „legile unei arte superioare se manifestă în minunatele esuri românești” cărora nu trebuie să li se „însușesc instinctiv anumite principii fundamentale de prescurtări ornamentale care ar putea fi atât de mult rezultatul unor analize artistice conștiente” și că „tocmai în acest fapt se manifestă talentul acestor oameni simpli de la țară care ar trebui să fie numiți adevărații maeștri în ceea ce privește multe din operele minunate artate”. Ea a demonstrat Europei că sufletul românesc instinctiv s-a adaptat încă de la formarea lui, la cele mai diverse forme de expresie, că e capabil de lucruri generoase și că numai surdă luptă de rezistență în fața tuturor atentatelor istorice, l-au întârziat în drumul unei masive împliniri naționale.

³¹ „Tribuna”, Brașov, 29 ian. 1942.

Cu privire la cercetarea etnografică și valorificarea materialelor etnografice este edificatoare mrturia „Tribunei” bra ovene: „Domeniul etnografiei nu a fost încă suficient exploatat, este adev rat. O concep ie strămt oficial și un tembelism retrograd de pe urma c rora ni s-au tras și ni se trag și ast zi toate relele a împiedicat și exploatarea acestui bogat domeniu na ional. Cu totul alta ar fi fost atitudinea străinilor față de noi și de problemele noastre vitale, dac cu mul i ani înaintea anului 1940 spa iul și economia transilvan ar fi fost cunoscute peste hotare, a a cum au fost prezentate recent la expozi ia amintit . S-ar fi v zut demult c noi românii reprezentăm aici o civiliza ie carpatică autohtonă și un stil de via cu care pu ine popoare se pot mândri (...) Românul ori de unde l-ai lua prezintă un caracter omogen, totalitar în sensul c el nu se deosebește structural de fratele lui dintr-o alt regiune, el este peste tot acela i: vorbește aceea i limbă, este predominant de sentimente identice și familiarizat cu întregul spa iu pe care și se întinde ființa etnică . Această omogenitate nu este oare argumentul cel mai trainic pentru aderența noastră din timpuri imemorabile la spa iul originar transilvan?³² Articolul se încheie cu numele celui care s-a ocupat de adunarea și selec ionarea materialului etnografic - „D-nul A. Filimon, a cărui stăruință și organizare este mult cunoscut și apreciat în cercurile speciali tilor”.

La itinerarea acestei expozi ii, A. Filimon își folosește cu mult succes cunoștințele din domeniul arheologiei, reușind să ilustreze continuitatea populației românești în spa iul carpato-dunrean prin alăturarea materialelor arheologice la piesele etnografice, conducându-i pe vizitatori la ideea permanenței populației românești prin continuitatea de motive ornamentale, din preistorie până în zilele noastre, a a cum puncta și presa vremii: „Specialiți atât în domeniul arheologic cât și etnografic au rămas surprinși de identitatea de forme și de motive a obiectelor de azi și a lucrurilor rase din epoca preistorică în regiunea tracică . În felul acesta au ajuns ei înșiși la ideea unei continuități culturale indubitabile în regiunea carpato-dunrean (România)”.³³

³² *Idem*

³³ I. Hurdubeiu, *Constatari și sugestii în legătură cu expozi ia noastră etnografică în Germania*, decupaj de articol-titlul publicației neidentificat (documentele familiei Filimon).

Câteva exemple de expunere prin al turarea pieselor arheologice la cele etnografice: ilustra ie-brâu de bronz de la Gu teri a din perioada tracic (dup V. Pârvan) i ornamentele identice de pe discurile solare (prâsnele) i inele de mire din zona colinar a C limanilor, folosite în decorarea chimirului; vase dacice al turi de vasele lucrate în suluri de lut din Valea Superioar a Mure ului, în tehnic anterioar introducerii ro ii olarului la noi (secolul III. î.Hr.) vase care s-au lucrat la Deda, Pietri i Mor reni (jud. Mure) pân la cel de al doilea r zboi mondial sau fibule de bronz din perioada tracic , al turi de „melcul” folosit în ornamentarea vaselor ceramice din Transilvania.

S-ar p rea c scopul a fost atins, întrucât la nivelul speciali tilor germani s-a n scut ideea de a forma „echipe de speciali ti cari în baza inventarului arheologic mai ales pentru vremea când izvoarele istorice tac, s dovedeasc continua tr ire a aceluia i element uman care cu toate enclavele etnice str ine î i impune pecetea sa cultural pân azi în regiunea carpato-danubian ”.³⁴ În concluzie expozi ia „nu e f cut numai s fie admirat pentru valoarea ei estetic ci rostul ei este ca celor cari o în eleg s le vorbeasc (...) de perpetuarea milenar la Dun rea de Jos a unui popor viteaz” - conform aceleia i publica ii.

Expozi ia a fost popularizat de A. Filimon în articolul *Ornamente der Rumanischen Volkskunst* (Ornamente din arta popular româneasc) publicat în revista „Volk und Schrift” (Berlin 1943). În partea introductiv redac ia revistei consemneaz valoarea artistic a exponatelor, „un tablou impresionant de adev rat art popular , care î i are r d cina în tradi ia veche i ofer în mod sigur un aspect plin de gust lucrurilor de întrebuiin are zilnic ”.

Pentru A. Filimon în inventarul casei r ne ti „din punct de vedere tipologic i al ornament rii g sim leg turi cu cele mai veci timpuri preistorice. Aceasta este o civiliza ie originar n scut din mijlocul ranilor i al p storilor în unul i acela i spa iu vital (...) Din es turile române ti minunate vorbesc legi artistic superioare (...) ranul român i-a însu it instinctiv anumite principii de baz ale reducerii ornamentale, care tot atât de bine pot fi urmarea unei analize artistice con tiente”. Ca o concluzie privind ornamentica popular româneasc A. Filimon încheie articolul: „Spiritul i iscusin a creatoare a poporului român rezult din independen a sa individual . Conteaz ca cea mai mare ru ine dac cineva nu este în stare s - i împodobeasc lucrarea sa cu

³⁴ *Idem*

motive dup compozi ia sa proprie. Ce mândrie este pentru o femeie a c rei hain g se te lauda satului! Compozi ia de motive înseamn poezie liric , este dispozi ie sufleteasc . Cât dor încrusteaz p storul amoretat în furca de tors, pe care o sculpteaz pentru fata sa! Oale, castroane, ulcioare i celelalte produse ceramice reoglinesc sufletul olarului i al mediului s u. es toarea i brodeza dispun de o comoar neînchipuit de ornamentica. Ele niciodat nu copiaz ci lucreaz f r modele, ele improvizeaz întotdeauna alte variante, care nu de rareori sunt udate de lacrimi de bucurie sau de jale, în orele intime, la focul deschis din vatr ”.

La încheierea expozi iei, conform unui Raport (manuscris din 29 oct. 1943) pierderile materiale ale expozi iei din Germana i Italia erau reprezentate de: 1 c ma de poale; 1 c ma f r poale; 24 de tergare; 1 fa de mas ; 7 catrin e; 1 or ; 2 cojoace; 10 iraguri de m rgele.³⁵

Bombardamentul din anul 1944 asupra ora ului Bucure ti îi afecteaz lui A. Filimon locuin a i colec iile, în perioada urm toare fiind preocupat de refacerea colec iilor. Dorin a refacerii lor i expunerea public r zbate din numeroase memorii din cursul anului 1945, adresate diferitelor foruri.³⁶

Domnule Ministru

Subsemnatul în calitate de director al Bibliotecii i Muzeului Arheologic din T rgu-Mure -Palatul Cultural, în decurs de 30 de ani am colectat i o colec ie de istorie natural i etnografie pe care am transformat-o în Muzeu, compuse din insectar 6.600 de specii, peste 3.000 de plante, peste 4.000 piese de petrografie, mineralogie, paleontologie, cu o bibliotec de peste 2.000 de volume, etnografie, industrie casnic 2.000 de piese.

Dup cedarea Ardealului le-am adus în Bucure ti i ad postit într-un pavilion la „Luna Bucure tilor”. În luna decembrie 1944 toate aceste colec ii au fost distruse i devastate în cea mai mare parte. Având în vedere c aceste colec iuni se leag de Ardealul de Nord, ca o manifestare de cultur româneasc vreau s le refac îns ca sinistrat din 4 aprilie 1944 cu o leafă de 48.000 lei nu le pot.

Pentru a putea g si i fondul necesar, îmi r mâne o singur cale, de a solicita un ajutor b nesc, care desigur va fi insuficient, în care caz a-mi aproba sau

³⁵ *Raport* (manuscris), 29 oct. 1943 (din documentele familiei Filimon).

³⁶ *Memoriu-manuscris-adresat D-lui Ministru al Economiei Na ionale*, Bucure ti, 12 apr. 1945, (documentele familiei Filimon).

lua la cunoștință un Apel prin camera de Industrie și Comerț despre generozitatea oamenilor de binefacere a-mi veni în ajutor precum și marea industrie, pentru refacerea celor pierdute cu condiția ca în toamna anului curent voi pune la dispoziția Ministerului pentru a organiza o expoziție (...)

Primi și (...)

Aurel Filimon

Dorobanților 151

București

Revine cu un alt memoriu în 24 mai 1945 solicitând ajutor pentru refacerea colecțiilor având ferma convingere că ele se constituie într-un puternic „instrument de educație atât copiilor cât și publicului. Pentru a putea refăcea marea etnografie (industria casnică) care conține o serie de obiecte din punct de vedere tipologic și ornamental identice cu cele cunoscute din preistorie (...) Tot ce n-a avut strălucire în tate și pe care a admirat-o atât de mult cu ocazia unor expoziții a fost „Arta populară”. Astăzi când ea dispărea avem datoria și obligația să o salvăm pentru posteritate“.

Din documentele existente nu avem nici o dovadă în ceea ce privește reușita Aurel Filimon refacerea colecțiilor distruse. Într-o seama de situația grea de după război, posibil că la toate memoriile înaintate nu primește nici un ajutor, ceea ce îl determină să părăsească Bucureștiul și să se retragă în comuna Rapoltu-Mare (jud. Hunedoara). Toate greutățile, zbuciumul prin care a trecut pentru a-și întreține familia (soția și patru copii) precum și salvarea colecțiilor se soldează cu moartea sa prematură la 6 martie 1946, ceea ce îl împiedică să-și realizeze planurile minuios croite. Durerea cea mai mare a fost pricinuită de distrugerea colecțiilor personale care au reprezentat răsuflarea lui de a exista. Obiectele din lemn și cutiile conținând colecțiile entomologice au căzut pradă flăcărilor la care s-au înclădit soldații încartiruiți la Pavilionul Propagandei din Parcul Național.

Ceea ce a spus A. Filimon în perioada umilințelor din anul 1940 (când în mod brutal este scos din Palatul Culturii din Târgu-Mureș unde-și avea sediul Biblioteca Municipală precum și Muzeul Arheologic și Etnografic) - „nici mort nu mai doresc să-mi întorc în Târgu-Mureș!” - și s-a împlinit pentru că Aurel Filimon își doarme somnul de veci în curtea bisericii din comuna Rapoltu Mare.

Prin tot ceea ce a realizat într-o via de munc i nu de pu ine ori de priva iuni, A. Filimon a dat dovada unui mare c rturar, unui neobosit c ut tor pe filonul continuu i i, a fost „steaua ce-a str lucit peste ani”³⁷ o pild demn pentru urma i. În întreaga activitate etnografic , poate cel mai mare volum de munc l-a depus în colectarea de materiale pentru a dovedi r d cinile existen ei unui Neam i a unei ri pe care o reprezint „nu numai prosperitatea economic dar i temelia pe care o d cultura”.³⁸ O sintez a acestei perseverente munci de colec ionar a f cut-o H.H. Stahl vizitând expozi ia etnografic organizat de A. Filimon în anul 1936 cu prilejul „LuneiTârgu-Mure ului”: „Trebuie s nu uit m c acela care se apuc de strâns colec ii, nu este un om care se g se te pe toate drumurile i oricând. Colec ionarul p tima este o apari ie rar . El depune o munc uria , plin de greut i, plin de priva iuni, uneori ca s poat strânge de-a gata pentru al ii comorile sale. i valoarea unei colec ii bune este atât de mare încât ea atinge t râmurile interesului general na ional.”³⁹

Muzeul Jude ean Mure este cel care a avut ansa de a p stra în depozitele sale colec ia etnografic achizi ionat de A. Filimon. Fondul „Aurel Filimon” este constitui din aproximativ 2.000 de piese etnografice achizi ionate începând cu anul 1918 pân în anul 1940 când Muzeul Etnografic i i închide por ile în urma Dictatului de la Viena, perioada care i-a pus în mod negativ amprenta asupra colec iilor etnografice i eviden elor de muzeu. Registrele de inventar au fost traduse în limba maghiar , obiectele române ti pierzându- i o serie de date, purtând doar men iunea „erdelyi roman” (pies româneasc din Ardeal) înregistrarea în limba maghiar în inventarul general al sec iei f cându-se pân în anul 1962. Referindu-se la aceast perioad în nr. 10/1975 al revistei târgumure ene „Vatra” sub titlul *O colec ie în pericol*, accentuând personalitatea lui A. Filimon, gazetarul Laz r L dariu scria: „În urma unei activit i febrile, neobosite (...) a reu it s adune cu sârg de albin ceva din specificul culturii materiale i spirituale a locuitorilor de pe aceste meleaguri i s-o cuprind în exponate de o valoare inestimabil , una dintre cele mai reprezentative colec ii etnografice. Ce a mai r mas din ea?

³⁷ Preot I. Tiru a, Rapoltu Mare, jud. Hunedoara (interviu din anul 1982 la 78 de ani).

³⁸ *Memoriu* 12 apr. 1945.

³⁹ H. H. Stahl, *art. cit.* p. 33.

Unde poate fi văzut? Una dintre cele mai bogate colecții este în pericol (...) Vremurile sumbre ale războiului au pulverizat evidența, au răvășit colecția care se păstrează în cea mai mare parte la Muzeul judeean. Revine o sarcină patriotică de mare răspundere actualului colectiv al muzeului ca printr-o atentă depistare să le reintegreze, să reconstituie valoroasa colecție. Contribuția inimosului om de cultură la îmbogățirea patrimoniului spiritual al meleagurilor de pe Mure merită acest efort”.

Traducerea în limba română a registrului general de inventar s-a făcut în anul 1979 odată cu înființarea primului post de muzeograf etnograf la Muzeul Judeean Mureș, traducerea realizându-se cu ajutorul fiicei fondatorului muzeului mureșean, doamna Veronica Filimon, cea care și-a însoțit tatăl în itinerarea expoziției în Germania și Italia.

După 44 de ani de absență din viața culturală a judeului Mureș, expoziția de bază de etnografie și artă populară se redeschide în anul 1984, expoziție refăcută în totalitate în anul 1986 în condiții muzeotehnice conforme legilor conservării (vitrine închise) cu tema „Unitate, continuitate, originalitate în arta populară din județul Mureș”. Prin materiale etnografice de o mare complexitate și varietate, apar înănd celor mai diferite genuri ale creației noastre populare întregite de piese arheologice și documente istorice de pe teritoriul judeului Mureș se urmărește să se demonstreze continuitatea de viață și cultură românească pe aceste meleaguri, din cele mai vechi timpuri până în prezent, conform concepției lui A. Filimon despre etnografie, despre expoziția etnografică -purta toarea de mesaj a continuării, o punte între „prezent și îndepărtatul trecut” între „strămoși și strănepoși”.

Prezentarea activității etnografice a fondatorului muzeului mureșean în lumina documentelor vremii se vrea un pios omagiu unei vieți dominate de neastâmpărul cunoașterii, o viață recunoscătoare celui ce a pus cercetarea etnografică mureșeană pe baze științifice, o nestăruț mutat dorință de a-l face pe Aurel Filimon mai cunoscut, mai prețuit, mai iubit, mai aezat la locul care îi se cuvine; și se cuvine prin meritele sale, prin munca de o viață.

PREOCUPĂRI FOLCLORISTICE DIN TINEREȚE

Enik Melinda Ördög

Dragostea pentru etnografia și folclorul românesc s-a manifestat la Aurel Filimon încă din perioada de tinerețe, poate și datorită faptului că îi trage obârșia din locul unde s-a născut – satul – eternul său – spiritualității populare tradiționale. La vârsta de 22 de ani, în anul 1913, îi oferă lui Ion Bianu „o colecție de cântări populare, strigături, povești și colinde (...) v-a 6000 de bucuri” solicitându-i acestuia ajutor pentru publicarea lor. Într-o altă scrisoare adresată lui Ion Bianu (octombrie 1913), Filimon amintește de cercetările și culegeri pe care le-a efectuat în județul Szolnok-Dobâca, de unde a cules exclusiv descântece și fermecături, lucru care, spune tânărul cercetător, este foarte greu de consemnat, pentru că femeile cunosc toate ale acestor îndeletniciri „nu prea spun ce-i mai interesant, anume stricăciunile pe urșă, fermecătoare sau de moarte”. Aceste culegeri, împreună cu cele din județele Bistrița, Sălaj, Cojocna și Maramureș, au fost reunite în cel de-al treilea volum de culegeri de folclor maramureșean, capitolul II fiind destinat superstițiilor din zona cercetată. Din această colecție, materialul notat din zona Bistrița a fost publicat în anul 1912-1913, în limba maghiară, în revista „Ethnographia” din Budapesta. Ca abonată al acestei reviste, ia cunoștință despre un concurs lansat, în paginile ei de către secțiunea maghiară a Asociației Internaționale de Folclor („Folklore Fellows”), în ideea culegerii literaturii populare, credințelor, datinilor și superstițiilor. Întrucât se face cunoscut participanților că lucrările premiate vor fi publicate în revista respectivă, prezența acestei culegeri în revista „Ethnographia” ne îndreptățește să credem că materialele trimise au întrunit rigorele concursului, fiind premiate. Titlul lucrării era **Credințe, obiceiuri, superstiții și descântece din zona Bistrița ei**. În prezentarea culegerii, Aurel Filimon spunea că aceste materiale au valoare etnografică, iar de originalitatea lor nimenea nu se poate îndoi: „Dacă am notat o superstiție și după 2-3 zile am

pus iar își spun, am constatat că se relatează cu aceleași cuvinte superstițiale respectiv. Deci originalitatea superstițiilor este certă.”

Superstițiile, credințele și obiceiurile culese de Aurel Filimon sunt legate de zilele importante din an, care în satul tradițional, în acea vreme, erau prezente vii în viața obișnuită. Dintre acestea, sunt prezentate credințele și obiceiurile practicate în noaptea de Anul Nou și Sântandrei (30 noiembrie) de o mare răspândire în unitate fiind vergelatul fetelor, act de divină ieșire, de aflare a ursitei, în seri și nopți de renovare anuală și sezonală a timpului, act organizat de ceata de fete. Obiceiul era practicat la marile sărbători (Crăciun, Anul Nou, Paști, Sânzienă, Sântandrei). Din obiectele aflate sub vasele folosite în ritual, se ține la mână viitorul. Spre exemplu, pâinea și sarea însemnau boală, banii-noroc, cărbunele și năutul. Din materialele culese de Filimon reies asemoduri de ghicire a viitorului, numai că atunci semnele sunt diferite și au semnificații aparte. În noaptea Anului Nou se află și ursita legată de viitorul soț, într-un ritual al răvașelor care cuprinde treisprezece nume de bărbat. Prin eliminarea zilnică a unui răvaș (a unui nume decăzut), fetele să nu fie citite, după 13 zile, la Anul Nou, să rămână un singur răvaș cu numele ursitului. Confirmarea căsătoriei în acel an, atât pentru fete cât și pentru băieți, se făcea prin numărarea unui braț de lemn adus în casă din oprit. Dacă numărul lemnurilor era cu șase însemna căsătorie în acel an. Numărul fetei soțului lemnurilor prezicea încă un an de așteptare. Pentru a afla din ce parte a satului este ursitul, fetele și băieții ieșeau în băștinaș la miezul nopții și ciocneau 2 linguri. Din ce parte a satului se auzea lătrat de câine de acolo va fi viitorul mire sau mireasă.

Dintre superstițiile legate de date fixe, în culegere, sunt prezentate câteva legate de ziua Sfântului Andrei. Dacă în dimineața de Sântandrei și într-o primă dată în casă o femeie, ea trebuie să iasă cu spatele înainte, pentru a nu duce cu sine norocul casei: ziua nu este bine să dai bani sau să faci cadouri pentru că, pentru un an înainte, vor fi cheltuieli în această casă; în noaptea de Sfântul Andrei fetele puneau sub pernă o bucată de pâine și o lenjerie intimă pentru a-și visa viitorul soț.

În culegere sunt incluse datini și obiceiuri practicate la eztoare, eztoarea constituind în lumea satului locul de transmitere a datinilor și obiceiurilor de la o generație la alta.

DESCÂNTECELE erau lucruri făcute de femei în vârstă, cu experiență, care se practicau pentru întoarcerea sănătății, pentru vindecarea de anumite

boli, de deochi sau pentru eliminarea unor rele puse asupra omului. Puterea i harul femeii erau hot rătoare pentru reu ita descântecului, iar pentru înt rirea rezultatului se preparau fierturi i amestecuri de plante „descântate”. Descântecetele se practicau în zori sau în faptul serii, dar aveau efect în orice timp al zilei sau al nop ii. Erau îns interzise în zilele de s rb tori religioase i nu puteau fi practicate de c tre femei care erau considerate a nu fi curate trupe te i suflele te.

În articolele lui Aurel Filimon au fost publicate descântece pentru deochi, dureri de cap, dureri interne, tratarea erizipelului (a brâncii).

În recuzita descântecelor ca i a vr jilor intrau 4 instrumente principale cu rol magic: fusul, cu itul, paharul, vasul de arderi rituale, iar pentru desfacerea vr jilor se folosea: apa neînceput , ceva de furat, ceva de cump rat, ceva nou, ceva de g sit, ceva din fier ars b tut, ceva stricat, buruieni de leac, busuioc sau laur, ceva de argint.

VR JILE erau cele mai puternice lucr ri magice f cute de c tre o vr jitoare i ele nu puteau fi desf cute decât de o alt vr jitoare. Dezleg rile i desfacerile erau lucr rile folosite pentru îndep rtarea de cas , de trup, de o persoan anume, a trimiterilor grele efectuate în cadrul „vr jilor de lumin ” care se f ceau la lumina zorilor sau în ceasurile bune, precum i cele de întuneric care se f ceau noaptea, în ceas r u, când adesea se invocau demonii. Textele publicate de Filimon se refer la vr jile cu g ina neagr , vr jile pentru ca cineva s devin be iv, vr jile pentru a ie i din patima be iei, pentru învr jbirea a dou persoane, pentru a sc pa de rigorile legii, pentru a provoca orbirea cuiva, vr ji pentru a lua laptele vacii, sau pentru a reveni laptele.

Dintre supersti iile legate de via a comunitar existente în articolele în discu ie, amintim:

- nu e bine ca în cas s ii oglind spart pentru c fuge norocul din cas ;

- dac într-un magazin intr prima dat o femeie b trân , în ziua respectiv nu va merge comer ul;

- dac te întâlne ti cu un preot catolic sau cu un om chiop nu vei avea noroc în acea zi;

- dac se bate ochiul stâng înseamn bucurie;

- dac cineva dore te s -i creasc p rul î i taie patru fire de p r pe lun plin i le pune într-un copac scorburos.

Disprețurile în bun și surd din spiritualitatea satului contemporan, vrăjile, farmecele și descântecele s-au perfecționat de-a lungul timpului până la a deveni o adevărată doctrină magică, toate avându-și rădăcina într-un fond arhaic precreștin, cât și din tradiția ocultă a iganilor sosiți din misterioasa Asie. Din această întrepترندere s-au născut multe metode magice, care uneori seamănă destul de puțin între ele.

Articolul lui A. Filimon „Credințe, obiceiuri, superstiții și descântece din zona Bistrița” reprezintă o mărțurie a vigurozității culturii spirituale din satul ardelean la începutul secolului XX, o incursiune în lumea magiei în care rolul dominant l-a avut puterea nuielu ei de alun, reprezentând și o sursă importantă de documentare pentru cercetarea contemporană.

MUZEOGRAFUL

Dr. Valer Pop

Via a i activitatea lui Aurel Filimon este indisolubil legat de muzeul târgumureean. Unul din cunoscu ii intelectuali contemporani i prieten apreciat al lui Filimon, regretatul protopop David Laz r, spunea despre acesta c era predestinat pentru o munc de cercetare. Avea o fire întreprinz toare, nelini tit i neobosit , într-o continu c utare a lucrurilor i faptelor deosebite, înc rcate de semnifica ii, arzând de ner bdare i înfl c rându-se atunci când descoperea obiectul c utat, argumentul convingerilor sale.¹ Am amintit această apreciere sugestiv asupra întemeietorului muzeului târgumureean pentru a constitui un argument al prestigioasei i multilateralei sale activit i pe t râmul muzeografiei, al patrimoniului cultural na ional.

Contactul cu muzeografia l-a avut înc din 1914, prin intermediul unei personalit i de marc în domeniu, i anume Alexandru Tzigara-Samurca , directorul, pe atunci, al Muzeului de Art Na ional i Etnografie din Bucure ti, care l-a angajat ca asistent i apoi ca secretar la muzeu, fiind apreciat pentru zelul depus în colec ionarea obiectelor muzeale². Aici, Filimon i-a f cut ucenicia în domeniul muzeografiei etnografice. Participând la numeroase campanii de achizi ii de obiecte etnografice desf urate în diverse zone ale rii dar i peste Carpa i, în Maramure , are ocazia s cunoasc aspecte etnografice dintr-o mare parte a rii, s vad i s aprecieze numeroase valori ale artei populare române ti, ceea ce-i va folosi mai târziu la constituirea colec iilor etnografice i de art popular la Muzeul din Târgu-Mure .

¹ Informa ie din anii '70 de la preotul David Laz r, fost protopop al Protopopiatului ortodox Târgu-Mure .

² Copie dup adeverin a eliberat de Al. Tzigara-Samurca la 28 mai 1919, aflat în manuscris la Muzeul Jude ean Mure .

În 1916 este trimis la Sfântu Gheorghe pentru salvarea colecțiilor Muzeului Secuiesc. Aici face o inventariere a obiectelor muzeale, luând m suri de conservare și depozitare a acestora pe loc, ferindu-le de distrugere în timpul r zboiului. Este apreciat de c tre Tzigara-Samurca pentru corectitudinea lucr rilor sale.³

Dup stabilirea, în 1918, la Târgu-Mure , se va preocupa de realizarea unui muzeu or enesc complex. Era o idee general a intelectualilor români ardeleni dup Marea Unire, de a demonstra paternitatea româneasc asupra teritoriilor întregite. Erau c utate vestigii arheologice, istorice, etnografice, ca argumente ale originii și etnogenezei românilor și, bineîn eles, aducerea acestora în muzeu unde vor oferi o imagine veridic și conving toare a originii daco-romane, ori și mai îndep rtate, iliro-tracice, și a vie uirii neîntrerupte pe p mânt românesc.

Asemenea vestigii se g seau nenum rate pe teritoriul jude ului Mure , și trebuiau doar scoase la lumin și expuse în muzeu. De acest lucru se va ocupa timp de dou decenii Aurel Filimon. La venirea sa în Târgu-Mure exista deja o colec ie arheologic adunat de preotul Ferenc Kovács, care efectuase unele s p turi de sondaj la Criste ti, împreun cu istoricul Farkas Deak, în 1882.⁴ Mai era cunoscut în vremea aceea un colec ionar de vestigii arheologice la Gorne ti - Domokos Teleki.⁵ Istoricul Ioan Opri , în lucrarea *Transmuzeographia* aminte te despre o colec ie impresionant de mobilier, ceramic și documente, organizat expres ca muzeu la Apold.⁶ Primul care le men ioneaz în scris este istoricul Neigebaur.⁷ Un alt istoric, Orban Balázs, a recunoscut, pentru prima dat , existen a unei a ez ri de mare întindere și a unui castru la Criste ti.⁸ Arheologul Budai Árpád men ioneaz , într-un articol din 1924, un castru și a ez ri romane la Brâncovene ti, Gurghiu, Criste ti,

³ Al. Tzigara-Samurca , *Contribu iei la istoricul Muzeului Secuiesc*, în „Székely Nemzeti Múzeum Evkönyve”, Sf. Gheorghe, 1929, p. 30.

⁴ Zrinyi Andrei, *A ezarea roman rural de la Criste ti și leg turile ei cu Gallia*, „Marisia”, VII, 1977, Târgu-Mure , p. 91.

⁵ *Ibidem*

⁶ Opri Ioan, *Transmuzeographia*, Bucure ti, 2000, p. 40.

⁷ J. F. Neigebaur, *Dacien aus den Veberresten des Klassischen Altertums*, Bra ov, 1851, p. 246.

⁸ Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása*, III., Pest, 1869, p. 133.

Bogata de Mure , sus inând c Mure ul era grani a dintre dacii liberi i romani, iar castrele sunt ni te monumente ale aceleia i epoci.⁹

Între timp, Filimon a adunat o colec ie proprie etnografic din Monor i satele din jur, dintr-o zon etnofolcloric deosebit de bogat , definit de geograful Laurean Some an zona colinar a Mun ilor C limani.¹⁰ Cu aceste colec ii începe Aurel Filimon demersurile pentru crearea unui muzeu „...arheologic, etnografic i de istorie natural ”.¹¹ În demersul s u este sprijinit i de ASTRA, care, la adunarea general din decembrie 1920, la solicitarea lui Filimon, propune Prim riei Târgu-Mure înfiin area unui muzeu.¹² Prim ria a acceptat propunerea i-1 nume te pe Aurel Filimon custode de muzeu, începând cu data de 1 mai 1921.¹³ Putem considera acest dat ca *moment* al întemeierii muzeului târgumureșean. De acum începe munca de adunare a obiectelor, de constituire a colec iilor muzeale i demersurile sus inute la autorit i pentru g sirea fondurilor necesare s p turilor arheologice i achizi ion rii obiectelor muzeale, precum i pentru asigurarea spa iilor destinate ad postirii acestor vestigii i expunerii lor pentru public.¹⁴

În activitatea sa de muzeograf a realizat dou sec ii importante ale muzeului, i anume, cea de arheologie-istorie i cea de etnografie i art popular . A început i constituirea unei colec ii de istorie natural , despre care avem prea pu ine date i care s-a pierdut în timpul celui de al doilea r zboi mondial.¹⁵

În continuare vom prezenta câteva aspecte privind constituirea i dezvoltarea sec iilor de arheologie-istorie, etnografie i art popular . F când cunoscute vestigiile arheologice descoperite anterior la Criste ti, Aurel Filimon a trezit interesul unor personalit i în domeniu, cu care a colaborat câ tigându-1 i pe Vasile Pârvan, care face împreun cu Dorin Popescu, unul din

⁹ Buday Árpád, *Probleme de arheologie roman în România*, în „Cultura”, 1924, p. 140.

¹⁰ Some an Laurean, *Via a pastoral în Mun ii C limani*, în „Buletinul Societ ii Regale Române de Geografie”, tom. LII, 1933.

¹¹ Filimon Aurel, *Manuscris*, în Arhiva familial Filimon.

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ Informa ie de la Veronica Filimon, fiica lui Aurel Filimon.

colaboratorii și apropiații de la Muzeul Național din București, o periegeze și apoi să pături sistematic. ¹⁶ Nu ținem dacă Aurel Filimon a participat la aceste săpături, dar cu siguranță l-a cunoscut pe Dorin Popescu, care semnează în registrul de vizite al muzeului la 2 octombrie 1923. ¹⁷ Desigur, cei doi vor fi între inute discuții de specialitate. De altfel, cu un an mai devreme, la 23 august 1922, l-a vizitat mentorul său, Alexandru Tzigara-Samurcaș, care i-a apreciat și de data aceasta munca de muzeograf. ¹⁸

În 1924, Filimon descoperă la Suseni un bogat material arheologic din epoca bronzului, renumitele fibule de bronz de la Suseni, despre care scrie un articol publicat de Vasile Pârvan în revista „Dacia”. ¹⁹ La rândul său, Pârvan publică un alt articol, prin care stabilește tipologia și datarea cronologică a obiectelor descoperite de Filimon la Suseni. ²⁰ Sigur, articolul nu-l putea scrie fără să cunoască materialul de la muzeul din Târgu-Mureș. Aceste întâlniri cu Vasile Pârvan au fost benefice pentru formarea lui Filimon ca arheolog.

O colaborare fructuoasă a avut Filimon cu arheologii clujeni. În 1925 începe săpături sistematice la Cristești, împreună cu Dumitru M. Teodorescu și Emil Panaitescu. Într-o prezentare a săpăturilor arheologice din Transilvania, Panaitescu menționează că, la Cristești, s-au efectuat în 1925 săpături, care trebuiau să clarifice rolul istoric al castrelor auxiliare și să lămurească problema limesului dacic. El afirmă că în această localitate s-a descoperit o foarte bogată colecție de olărie romană provincială. ²¹ Filimon a continuat săpăturile în anii următori, fiind ajutat de arheologul clujean Alexandru Ferenczi. Cei doi arheologi constat bogăția ceramicii romane, datată la sfârșitul și pînă la începutul romanilor în Dacia, și care a pătruns în ornamentele cât și în tehnicile elemente mai

¹⁶ Popescu Dorin, *Cercetări arheologice în Transilvania*, III, Sondajele arheologice de la Cristești, în „Materiale”, II, București, 1956, p. 157.

¹⁷ Registrul de impresii al muzeului târgumureșean.

¹⁸ *Idem*

¹⁹ Filimon Aurel, *Le dépôt en bronze de Suseni*, în „Dacia”, I, București, 1924, p. 343-358.

²⁰ Pârvan Vasile, *L'âge de dépôt de bronzes de Suseni*, în „Dacia”, I, București, 1924, p. 359-367.

²¹ Filimon Aurel, *Cristești (Sangidava?)*, extras din R.P.A.N., II-IV, București, 1940, p. 2.

vechi locale.²² Aurel Filimon este de p rere c urmele castrului au fost de mult distruse de apele Mure ului. De altfel, credea c localitatea era identic cu Sangidava. Din examin rile ceramicii el trage concluzia c olarii de la Criste ti realizeaz dou tipuri de vase: ceramic ro ie, pentru romani i cenu ie-negricioas pentru b tina ii daci.²³

S p turile de la Criste ti au fost urm rite îndeaproape i de C. Daicoviciu, care contribuie la identificarea i sistematizarea materialului arheologic rezultat, precum i la desprinderea unor concluzii cu privire la castrul i a ezarea civil de aici.²⁴

Filimon efectueaz numeroase sondaje i s p turi arheologice în tot jude ul. Astfel, la Sovata i Deda descoper urme dacice, la C pu u de Câmpie a g sit vase romane i fragmente; la Cr ciune ti a descoperit de asemenea ceramic roman i alte obiecte (fusaiole, m rgele, fibule, piepteni, cu ite etc.) de la Sângeorgiu de P dure aduce dou c ld ru e din bronz cu dou tor i; la Band descoper un tezaur de piese metalice. Alte sondaje a efectuat la Glodeni, M gheru , Mice ti, Corunca, Berghia, Oroiu, Sighi oara, Târgu-Mure etc., de unde a colectat numeroase obiecte care au completat colec iile muzeului.²⁵

În paralel, se ocup de achizi ionarea materialului etnografic din domeniul ocupa iilor tradi ionale, al me te ugurilor: plug ritul i p storitul, vân toarea, pescuitul, culesul din natur , albin ritul, pomicultura, arg situl, fier ria, dulgheria, tâmpl ria; al ocupa iilor casnice - alimenta ia i vestimenta ia; din domeniul artei populare, al portului popular.²⁶ Au fost domenii din care a selectat i adunat cu pricepere i mult rafinament obiecte autentice, purtând amprenta utiliz rii lor i patina timpului. Desigur a adunat aceste obiecte mai ales dintr-o anumit zon , amintit de noi anterior, cea a colinelor C limanilor, pe care o cuno tea foarte bine înc din copil rie:

²² Ferenczi Alexandru, *Dare de seam asupra s p turilor de la Criste ti*, în ACMI. 1926-1928. Cluj, 1929, p. 216-217.

²³ Vezi nota 21.

²⁴ Daicoviciu, Constantin, în ACMI, 1926-1928, Cluj, 1929, p. 317.

²⁵ *Dare de seam despre starea general a ora ului municipal Târgu-Mure în anul 1925 i activitatea Consiliului în acela i an*. An. III., 1926, Târgu-Mure , p. 55.

²⁶ Filimon Aurel, *Manuscris din arhiva familial Filimon*.

Monorul, Gledinul, acalul, Luieriul, Dumbrava, V tava, Râpa, Pietri ul, Deda etc., unde existau și mai exist și ast zi valori etnografice deosebite.²⁷

O alt preocupare a muzeografului Aurel Filimon a fost conservarea, depozitarea și etalarea expozi ional a obiectelor colec ionate. Din p cate nu ne-au r mas documente de muzeu de la Filimon, - m refer la inventare, fi e de obiect și de teren, cataloage, repertorii etc. pe baza c rora s putem reconstitui acest important domeniu al activit ii sale - ele disp rând în timpul r zboiului. Dar avem unele informa ii din d rile de seam ale Prim riei și din documentele r zle e de arhiv - spre exemplu pentru conservarea obiectelor rezultate din s p turile arheologice de la Criste ti a construit un depozit (o barac din lemn), în care erau cur ate și conservate obiectele scoase din p mânt. De aici erau transportate la Palatul Culturii și depozitate în l zi, dup cum relateaz Filimon.²⁸

Cu obiectele adunate organizeaz câteva expozi ii. Prima, se pare, organizat în anul 1921, pentru a demonstra oficialit ilor valoarea intrinsec a obiectelor expuse, importan a lor cultural și educa ional .²⁹ Desigur vor fi urmat și alte expozi ii temporare pân la cea final realizat în aprilie 1934, consemnat ca dat a inaugur rii Muzeului de arheologie și etnografie.³⁰ Momentul a însemnat o încununare a întregii activit i de pân atunci a lui Aurel Filimon, dar nu și dat a cre rii muzeului. Putem considera cu certitudine data întemeierii muzeului târgumure ean 1 mai 1921, când Aurel Filimon a fost numit custode al acestuia. S nu uit m c între anii 1921 și 1934 s-a desf urat în Târgu-Mure o bogat activitate muzeografic : arheologic , istoric și etnografic , amintit de noi anterior.

În activitatea expozi ional mai este men ionat anul 1936, când în cadrul *Lunii Târgu-Mure ului* Filimon organizeaz o expozi ie temporar de o „ inut ” deosebit .³¹ Al turi de expozi ia lui Filimon a expus și înv torul Iustin Handrea din Maiore ti, un alt împ timit muzeograf mure ean, obiecte din

²⁷ *Idem*

²⁸ *Idem*

²⁹ Ziarul „Tükör”, nr.8, 1921, Târgu-Mure , p. 4.

³⁰ *Raport la deschiderea Muzeului*, Târgu-Mure , 1934.

³¹ C. Mure anu, „*Cronica Lunei Târgu-Mure ului - Expozi ia Aurel Filimon*”, în „Progres și cultur ”, An. IV, nr. 9-10, 1936, Târgu-Mure .

Muzeul s tesc organizat de el la V lenii de Mure i Aurel Popp. Cele trei expozi ii au fost elogiate pentru valoarea exponatelor.³²

În anul 1937 particip cu exponate din jude ul Mure la Expozi ia-târg organizat la Bucure ti de Liga Na ional a Femeilor Române. Exponatele lui Filimon au fost elogios apreciate. Costumul din zona C limanilor a ob inut Diploma i Premiul I.³³

Activitatea muzeografic a lui Aurel Filimon în Târgu-Mure a fost brusc întrerupt în anul 1940, când, în urma Dictatului de la Viena, va fi obligat s - i ia cu sine colec ia muzeal personal i s plece la Bucure ti unde a mai încercat s activeze în domeniul muzeografiei. În urma insisten elor lui a fost organizat o expozi ie itinerant în Germania i Italia, cu care s-a deplasat personal i care s-a bucurat de elogii binemeritate în str in tate.³⁴

Prin expozi iile organizate, precum i prin articolele publicate (a aminti doar dou dintre ele: *Contribu iuni la vechimea românilor din Ardeal*³⁵ i *Originea artei populare romane ti*³⁶) a încercat s demonstreze etnogeneza poporului român folosindu-se de argumente arheologice i etnografice, întreruperea brusc a activit ii muzeale în jude ul Mure a determinat încetarea muncii de cercetare, de finalizare i aprofundare a unor studii de specialitate, care ar fi putut sta la baza cercet rii muzeologice ulterioare, v duvindu-ne pe cei de azi de un pre ios material tiin ific.

Privind în ansamblu munca pus în slujba muzeului târgumure ean, putem aprecia c Aurel Filimon a fost un precursor al muzeografiei mure ene, un întemeietor care va r mâne pentru totdeauna în cartea de onoare a personalit ilor mure ene.

³² *Ibidem*

³³ *Expozi ia - Târg, Bucure ti, 1937*, în „Curentul”, An. X, 11 mai 1937

³⁴ Filimon Aurel, *Ornamente der Rumänischen Volkskunst*, în „Volk und Schrift”, Berlin, 1943.

³⁵ Filimon Aurel, *Contribu iuni la vechimea românilor în Ardeal*, în „Reînvierea”, Târgu-Mure , 1937, nr. 1, p. 20.

³⁶ Filimon Aurel, *„Originea artei populare române ti”*, Manuscris în Arhiva Muzeului Jude ean Mure .

BIBLIOTECARUL

Dimitrie Popt ma

Prezen a lui Aurel Filimon la Târgu-Mure este benefic din punctul de vedere al evolu iei culturii mure ene i mai ales a bibliotecii publice, instituit nu cu mult timp în urm de venirea sa. Reîntorcerea pe plaiurile natale survine dup studii str lucite la Budapesta i Berlin i o valoroas experien acumulat la Muzeul Na ional de Art Veche Româneasc i Antichit i din Bucure ti sub îndrumarea eruditului om de cultur Al. Tzigara-Samurca , activitate care îi va deschide noi orizonturi în preocup rile sale muzeistice i bibliologice. Tradi iile culturale mure ene, evolu ia i stadiul institu iilor de profil trebuiau s reflecte noile schimb ri impuse de Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, ac iune în care se implic cu toat iscusin a, experien a i elanul s u tineresc.

Nu trebuie trecut cu vederea c vechea a ezare de pe Mure s-a impus în peisajul urbanistic transilvan cu institu ii de mare tradi ie i valoare. Aici a func ionat cunoscuta Tabl Regeasc (Tribunalul Suprem al Transilvaniei), existau coli cu mare vechime i tradi ie, precum gimnaziile reformat i romano-catolic, existau biblioteci valoroase i tot aici contele Samuel Teleki, guvernatorul Transilvaniei, pune bazele unei inegalabile biblioteci de cultur universal în plin epoc a luminilor. Toate acestea i multe alte realiz ri vor marca definitiv via a cultural a urbei, dar dintre ele cel mai important ni se pare facilitarea accesului locuitorilor la tezaurul de valori spirituale ale umanit ii, în principal prin bibliotecile de pe lâng Scola Particula i Teleki. Prima, devenit mai târziu Biblioteca Gimnaziului Reformat. înfiin at în anul 1557, prin colec iile sale constituite în timp, printr-o bun selec ie de lucr ri, reflecta profilul real-umanist al a ez mântului de înv mânt. Pe lâng num rul mare de c r i maghiare, aici puteau fi consultate i c r i ale clasicilor în limbile latin i greac sau în traduceri, precum i c r i în limbile moderne. Biblioteca Teleki, dup numele fondatorului, este darul i recuno tin a ctitorului pentru

mure eni, spa iul din care a descins i oamenii din mijlocul c rora s-a ridicat. Din Viena, unde i i avea sediul la Cancelaria Aulic i de unde cutreier toat Europa, a colec ionat tot ce a avut mai valoros în materie de carte i tipar la sfâr itul secolului al XVIII-lea. Aceast bibliotec a devenit sanctuarul de cunoa tere i studiu, de punere în contact cu marile idei ale lumii civilizate europene a numero i intelectuali din toat Transilvania, primii beneficiari ai acestui imens tezaur spiritual fiind popula ia autohton între care i tinerii studio i care f ceau practica la Tabla Regeasc . Nu întâmpl tor Biblioteca Teleki este declarat de c tre fondator, în anul 1802, bibliotec public , corespunzând întru totul cerin elor bibliotecilor moderne i intereselor generale de lectur prin încadrarea colec iilor în actualitatea vremii, reflectarea stadiului evolu iei tiin elor i artelor, elaborarea i difuzarea unui catalog tip rit, trimis marilor biblioteci i institu ii dornice de a se informa. Cele dou biblioteci îl atrag i pe Nicolae Densu ianu în celebrul excurs de documentare în Transilvania din îns rcinarea Academiei Române, pentru a aduna date privitoare la Revolu ia lui Horea. Ele sunt consemnate în Raportul s u prezentat în Forumul tiin ific al rii, iar datele sunt folosite în valoroasa sa exegez despre acest important eveniment istoric i al tragicului lui sfâr it.¹

Institu iile târgumure ene de cultur i mai ales bibliotecile sale îl atrag i pe Nicolae Iorga, care, împreun cu Ioan Lupa , viziteaz ora ul în zilele de 21-22 iulie 1922. Cu acest prilej este cercetat i Biblioteca Telekiana, unde savantul este întâmpinat de custodele acestui a ez mânt, Gulyás Károly, i unde apreciaz bog ia i varietatea c r ilor adunate i p strate aici, dup cum va consemna în memoriile sale: *„În vechea cas a lui Samuil Teleki colec iile lui se arat prin amabilitatea directorului actual, oric rui om cu interes pentru cultur , încuindu-se în urm , dup un vechi obicei, u ile de fier. Cele mai rari produse ale imprimeriei începând cu vechile biblii, se în ir pe rafturi sub linia portretelor altei epoci, pe când deasupra se bolte te acoperi ul cr pat de ani. E o expozi ie i nu*

¹ În 1878 Nicolae Densu ianu a studiat din îns rcinarea Academiei Române 16 arhive i 12 biblioteci din Ungaria i Transilvania, cu privire la istoria românilor publicând **Cercet ri istorice în arhivele i bibliotecile Ungariei i Transilvaniei**. Materialul a fost depus la Academia Român în 39 vol. Pe baza acestui material a elaborat „Revolu iunea lui Horea 1784-1785”, lucrare premiat de Academia Român .

poate fi o sal de lucru, cum e cazul i la Bathyaneum din Alba Iulia. Nu se face foc iarna. Cu mici excep ii biblioteca i i p streaz acea inf i are pân în zilele noastre. Colec iile frumos orânduite, în galantare îngr dite cu sârm sunt str juite de busturi ale clasicilor greci i latini c rora li se al tur câteva tablouri ale familiei fondatorului¹”. Respectul omului de cultur pentru acest tezaur este fixat în câteva cuvinte în cartea de aur «In domo humaneae nobilitatis hungaricae opera vetusti tempore moravi» (În casa cultivatei nobilimi maghiare am admirat opera timpurilor trecute).²

Num rul bibliotecilor mure ene nu se încheie aici. Secolul al XIX-lea este mai generos în această privin , înmul irea colilor, diversificarea înv mântului prin specializare vor duce la formarea unor biblioteci de profil. La acestea se adaug cele confesionale, multe dintre ele cu tradi ie. Altele vor fi rodul unor activit i de asociere (uniuni, societ i, funda ii, asocia ii), sau institu ii.

Cu toat această situa ie, accesul general la lectur r mâne un deziderat, - necesitatea instituirii unor biblioteci publice r mâne o cerin a timpurilor moderne. Înfiin area acestora a luat o mare amploare în lumea civilizată mai ales în a doua jum tate a secolului al XIX-lea. Prin colec iile sale i sfera de interes, Biblioteca Teleki r mâne una tiin ific . Celelalte r mân tributare intereselor institu ionale sau de ob te, pentru care au fost constituite. În aceste condi ii biblioteca public trebuie s devin o institu ie de larg acces, situa ie de care locuitorii cet ii i autorit ile sale sunt con tiente. Dorin a lor devine realitate în condi iile regândirii organiz rii culturii, conceput a fi polarizat în jurul unui a ez mânt, finalizat printr-un impozant Palat al Culturii în care va func iona i biblioteca public . Construc ia i subven ionarea acestuia a intrat în politica aulic . Împ ratul Francisc Iosif devine, în condi iile imperiului dualist, i rege al Ungariei, de la a c rui urcare pe tron se împlineau 40 de ani (1907). Bine proiectat, situat în centrul ora ului, împreun cu palatul administrativ, Palatul Culturii oferea pe atunci suficiente spa ii pentru

² Nicolae Iorga. **Pagini alese din memoriile de c l torie prin Ardeal i Banat**, vol. II, Bucure ti, Ed. Minerva, 1997, p. 182.

principalele institu ii de cultur ale ora ului, biblioteci, s li de spectacole, muzee, pinacotec , conservator etc.³

Contactul cu această cl dire îl cople e te pe Nicolae Iorga, care, în prima sa vizit la Târgu-Mure , scria c „e zidit cu o îngrijire pioas , religioas , din cel mai bun material, toat via a secuiului a fost studiat i stilizat pentru a da un caracter de incontestabil , nou proasp t frumuse e. În culoare. în liniile bizare ale ornamentelor cu inspira ia semnelor de legend de pe geamuri, pretutindeni e aceea i pecete rural- na ional ”. Savantul mai constat c tân ra bibliotec public a ajuns la un considerabil fond de carte, dar c nu exista, pân la acea dat , nici o tip ritur în limba român .⁴

În viziunea mure enilor i a cititorilor s i biblioteca public este unul din obiectivele culturale esen iale. Înc din anul 1911 a început colec ionarea c r ilor prin dona ii. O arip a cl dirii a fost dotat cu instala ie modern de depozitare a cca. 300.000 de publica ii, au fost prev zute spa ii pentru lectur (sal cu 80 de locuri), dotat cu mobilier adecvat.

La deschiderea bibliotecii în toamna anului 1913 erau puse în circuitul public doar 319 volume, pentru ca în anul urm tor s se ajung la 7.340, num rul lor ridicându-se la 11.986 în anul 1918. Asupra con inutului fondului de carte raportat la cerin ele de lectur ale publicului situa ia este discutabil deoarece nu ne afl m în fa a unei selec ii ci a unor oferte din care se fac selec iile ori se înregistreaz în întregime pentru a spori fondul de carte. Cu toate acestea pentru actul de lectur public colec iile se remarc prin diversitate tematic i de limb , cu excep ia celor în limba român care au lipsit în totalitate.

Custode al bibliotecii a fost numit Dr. Molnár Gábor, de forma ie juridic , personalitate proeminent a vie ii culturale mure ene, iubitor de carte i care mo tene te o valoroas bibliotec din familie, se specializeaz în biblioteconomie la Budapesta i doneaz o parte din colec iile sale bibliotecii or ene ti, îmbog ind astfel fondul de carte pre ioas , în special „transilvanica”. El este cel care concepe sistemul de aranjare al publica iilor

³ Traian Popa. **Monografia ora ului Târgu-Mure** , Târgu-Mure , Tipografia „Corvin”, 1932, p. 278.

⁴ Valeriu Ni u. **Nicolae Iorga la Târgu-Mure** , în: **Vatra**, I, nr. 2, mai 1971, p. 16-17.

bazat pe cota numeric și pe format în cadrul poliției de raft (un metru lungime), catalog alfabetic-tematic conceput pe fișe de format internațional, (12,5x7,5 cm), sistem de împrumut pe bază de buzunare, operându-se doar cotele la predarea-preluarea cărților pentru împrumut la domiciliu sau lectură la sală.

Pe acest fond cultural, fiind la început custode al muzeului care era în formare (1921), Aurel Filimon este numit, în anul 1922, bibliotecar, alături de Molnár Gábor, care își va presta funcția de director până în anul 1936, când se va retrage din activitate prin pensionare. Aici, Aurel Filimon va începe o activitate fără precedent în adaptarea acestei importante instituții la noile realități, fără a aduce atingere dezvoltării culturii maghiare în strânsă armonie cu mentorul său în profesie.

La data consacării lui Aurel Filimon ca bibliotecar, profesorul târgumureean Ion Chinezu, de la Liceul „Al. Papiu Ilarian”, ne dă o imagine clară a instituției printr-un comentariu, într-un articol publicat în gazeta „Mureșul”, *„Cultura românească în Târgu-Mureș”*, din care aflăm că Biblioteca publică din Palatul Culturii adpostea la acea dată aproximativ 25.000 cărți unguțite și 3.000 de cărți românești. Din cărțile românești, 600 erau predate pentru compactare de aproape un an de zile, acțiune premergătoare punerii lor în circuit public. Este semnalată apoi lipsa ziarelor și revistelor în limba română, în timp ce colecții complete din publicațiile germane, maghiare și în special franceze încărcate rafturile sale de lectură, acestea din urmă grație insistenței și preocupărilor profesorului René Larchet. Mai dureros și regretabil, constată cu indignare profesorul, este că nu se citește, cartea: *„Nu se citește! E trist! E adevărat. Dar nu ne putem împotmoli aici. Cărușii p rinte i-ar trece prin gând și nu-i hrănesc copilul când acesta ar avea sau ar uita și mănâncă?”* Completarea bibliotecii cu carte românească trebuie să se desfășoare în toate teritoriile românești în mod unitar: *„România Mare nu va însemna o realitate sufletească atâta timp cât de la un capăt al ei până la celălalt nu va fi strâmbă tot de un duh unitar. Or, purtătorul de cuvânt al acestui duh este cartea. Fiecut de omul bun mai nobil decât politicianul, cartea bună poate să armonizeze și să niveleze deosebiri de limbă, de gust, de aspirații. Ea singură poate să creeze acea mare solidaritate de care avem atâtă nevoie”*⁵.

⁵ I. Ch. *Cultura românească în Târgu-Mureș*. În: „Mureșul”, I, nr. 1, 2

Sub aceste imperative ca i altele Aurel Filimon va începe o muncă asiduă pe t râmul organizării lecturii publice f r a renunța la preocupările sale de arheologie, etnografie i folclor.

Molnár Gábor va continua s se preocupe de prelucrarea biblioteconomică a colecțiilor, evidenț i gestiune în strâns legătură cu problemele legate de evidenț a cititorilor, urmărirea restituirii c r ilor i bineînțeles tot ce înțea de dezvoltarea în continuare a fondului de carte maghiar . Aurel Filimon a preluat activit ile privitoare la achizițiile de carte, completarea bibliotecii cu lucruri în limba română , chiar a unei secții de carte românească , servirea publicului, reprezentarea bibliotecii în relațiile cu Consiliul local, întocmirea rapoartelor i memoriilor pentru atragerea unor sume de bani i obținerea de donații, în vederea completării colecțiilor. Deseori ei erau ajutați de înc un bibliotecar sau lucrători sezonieri atunci când activit ile solicitau eforturi mai mari, casari, desprăfuire, aranjarea c r ilor, verificări gestionare etc. Între cei care au lucrat temporar în bibliotecă se numrau Vasile Netea i Laurian Somean.

Din numeroasele demersuri pentru obținerea de c r i i subvenții financiare ale lui Aurel Filimon deducem orientarea sa privind fundamentul teoretic despre locul i rolul bibliotecii publice în viața culturală , educativă , formativă i informativă a localității. El cunoștea conceptele despre carte i lectură ale lui Morel⁶ care susținea printre altele că , *„Bibliotecile publice sunt singurele mijloace educative, conferințele, cursurile i alte modalități de propagare a tiințelor sunt numai temporale, singura educație cu valoare absolută este autoeducația deoarece învățăm conduci de un scop oarecare”*, sau recomandările bibliotecarului Pellisson⁷, care conchidea, într-o lucrare a sa, că *„dintre toate mijloacele educației libere, bibliotecile publice sunt acelea care au cea mai mare influență educativă i socială”*. De aici concluzia sa că școala nu este suficientă pentru validarea viitorului i poziției sociale. Ea ne dă numai bazele care trebuie

noiembrie 1922, p. 3. A se vedea i Melinte Ȇrban, **Ion Chinezu la Târgu-Mureș** (1921-1925) în vol.: **Ion Chinezu-relief în posteritate**, Târgu-Mureș , 1999, p. 77, 78 i Melinte Ȇrban, **Mărturii prin vreme**, Târgu-Mureș , 1999, p. 18.

⁶ Eugene Morel, bibliotecar francez. Informație preluată din Ferenczi Zoltán, **A könyvtárak mint a nemzeti m vel dés eszközei**. Bp. 1909, p. 11.

⁷ Maurice Pellisson, organizator al bibliotecilor franceze. Idem, p. 10.

mereu îmbogățește prin lectură și studiu, în lipsa cărora „vom ajunge tot la aceeași primitivă întunecime de la care am pornit”.⁸ În plus, biblioteca publică trebuia să devină un instrument indispensabil de cultură românească care este chemat să completeze munca și silințele profesorilor. „În aceste condiții - spunea Aurel Filimon - bibliotecarul încredințat cu această misiune nobilă trebuie să aibă diferite calități. Cartea românească în orașul nostru (*Forum Sicularum*) are un dublu rol și anume: de a da posibilitatea elementului minoritar să se familiarizeze cu produsele spirituale literare și științifice românești, din alte puncte de vedere, elementului românesc acces la producția literară națională pentru cunoașterea și dezvoltare. În aceste condiții este util ca bibliotecarul să devină un „impertinent ceretor și fructifer organizator al depozitului de cărți” în lipsa unor alocații bugetare și a personalului ajutat.”⁹

Într-un alt memoriu adresat Consiliului românesc, Aurel Filimon își fixează propria concepție despre biblioteca și misiunea de bibliotecar prin următoarele: „Bibliotecile ca manifestări sunt produse ale unor profunde necesități culturale ale popoarelor de elită care la rândul lor constituie cele mai puternice și indispensabile instrumente pentru înaintarea și răspândirea culturii, care la rândul ei a dat dovadă că temelie de existență a unui Neam și are este nu numai prosperitatea economică ci și lumina pe care o dă cultura. Gradul de cultură se manifestă prin totalitatea tipurilor din domeniul tuturor cercetărilor științifice și beletristice, prin urmare o bibliotecă înainte de toate trebuie să concentreze toate operele care servesc ca dovadă gradului de cultură națională din alt punct de vedere pentru cultura generală pe principiul reciprocității, toate operele care ne pun la curent cu rezultatele mondiale. Biblioteca este coala vieții care ne învață nu pentru notă sau certificat ci pentru nevoile imperioase ale existenței și misiunea pe care o avem ca individ în societate”.¹⁰

Desele invocații privitoare la lipsa alocațiilor bugetare este vehement atacat de Aurel Filimon: „Deși împrejurările și situația economică este cam dezasperată, nu putem spune că atunci când este vorba de economii și sacrificii, în primul rând ne sacrificăm cultura și condamnăm generațiile viitoare - care sunt

⁸ Arhiv, Dos. I, 1925, f. 47-48. **Memoriu** adresat Consiliului românesc, la 16 mai 1925.

⁹ Arhiv, Dos.1, 1932, f. 110. **Memoriu** prin care se solicită decontarea cheltuielilor de deplasare la București.

¹⁰ Arhiv, Dos. I, 1931, f. 6. **Memoriu** adresat Domnului Primar, 21 aprilie 1931.

nevinovate - s nu- i poat completa cuno tin ele colare cu cele necesare de stadiul impus din alt parte. Ar fi foarte trist dac condu i de principiul economic am lovi în p turile sociale, doritoare de a se familiariza cu ultimele rezultate culturale. Un om care- i pierde credin a însu i în sine i care se consider ca inutil societ ii fiind improductiv este numai parazitul social". În încheierea acestor motiva ii, bibliotecarul invoc din nou importan a misiunii i profesionalismul care îl leag de această institu ie pe care dore te s o serveasc a a cum este pretins de „ tiin a bibliotecar ”.

Deseori, în argumentarea cererilor sale, Aurel Filimon apeleaz la date comparative privind situa ia unor biblioteci sau evolu ia bibliotecilor publice în lumea civilizat , dobândit din multe lecturi i surse de informare din c r i i periodice. Avea no iuni despre „Public Library” din New York, cea mai mare din lume i care de inea înc din 1907 peste un milion i jum tate de volume, urmat de „Congressional Library” din Washington, marile biblioteci europene cu tradi ia lor, „Biblioteca Na ional ” a Fran ei, „British Museum” a Angliei, cele din Petrograd sau Berlin. Mai important educativ este îns biblioteca public care se deosebe te de cea tradi ional în special prin actualitatea colec iilor i accesul larg al publicului. Sfâr itul secolului al XIX-lea i începutul secolului al XX-lea exceleaz în organizarea bibliotecilor publice, cel mai con tien i de valoarea lor fiind rile dezvoltate dirijând importante investi ii în acest sens a a cum au fost americanii. Astfel la Boston bibliotecile publice aveau 3,5 milioane volume, 4 milioane la New York, iar la Londra bibliotecile publice însumau 8 milioane de volume.¹¹ Toate aceste modele îi serveau drept argumente al turi de tradi iile unor state în impunerea unui impozit bibliotecar cum se proceda în America i Anglia înc de la jum tatea secolului al XIX-lea, modalitate de a realiza i la Târgu-Mure o bibliotec pe care or enii i-o doresc.

La Târgu-Mure , dup r zoi, bugetul bibliotecii era unul formal. C r ile erau deosebit de scumpe. Evolu ia demografic necesita continuarea fondului de baz în dou limbi, român i maghiar . Imaginar acest lucru însemna dou biblioteci. Pentru a acoperi neajunsurile de ordin financiar, într-un memoriu al s u c tre Consiliul or enesc, Aurel Filimon propune instituirea **impozitului**

¹¹ Arhiv , Dos. I, 1925, f. 47-48. **Memoriu** adresat Consiliului or enesc la 16 mai 1925.

bibliotecar. Acesta ar fi urmat a se constitui din aplicarea în plus a câte 50 de bani la spectacolele cinema, teatru, concert, baluri etc... Suma este infim , dar ar aduce anual bibliotecii 500-600 lei, de zece ori atâta în zece ani, ceea ce ar însemna cre terea colec iilor cu 50-60 de volume. Dat fiind i pre ul deosebit de ridicat al compact rii (leg rii) c r ii, care se ridic în special pentru dona ii la 106.000, bugetul bibliotecii pentru doi ani, propune instituirea unui atelier de leg torie pe lâng Prim rie, care s presteze munci pentru toate institu iile apar în toare.¹² Propunerile sale au stârnit desigur rumoare în rândul autorit ilor, motiv pentru care revine cu un nou memoriu:

Onorat Consiliu Or enesc!

Referindu-m la propunerea înaintat cu Nr.42-1925 prin care cereau introducerea unei taxe bibliotecare am onoarea a completa cu urm toarele propunerea i în urm motivarea:

Aplicarea acestei taxe s se fac în felul urm tor:

Biletele de cinematograf i teatru s fie impuse cu 50 de bani. Lojele de la 3-5 lei pe cum ve i afla de cuviin , c ci acele persoane care pot pl ti 2-300 lei pentru o loj pot foarte u or s pl teasc în plus 3-5 lei pentru interes general.

Ar veni petrecerile i balurile care se fac în Palatul Cultural unde biletele s fie 1 leu i loja 5 lei.

Ar putea s zic cineva c aceste taxe n-ar putea s fie realizabile. De ce? Le vedem scopul. Scopul este ca într-un an, timp scurt, popula ia ora ului s ajung s poat consulta o bibliotec cât mai bogat . Biblioteca serve te interesele publicului ori în acest caz publicul nu poate fi contra realiz rii interesului lui. Bugetul prim riei se compune din veniturile pe care le pl te te tot popula ia ori acest buget nu dispune de acele venituri care s se poat întrebuin a sume mai considerabile pentru îmbog irea bibliotecii. Dac în Anglia i America în anii 1847 i 1849 prin lege s-a introdus impozitul obligatoriu, de ce la noi dup 75 de ani nu se poate introduce o tax pe spectacole pentru îmbog irea bibliotecii. De ce nu ar putea acele persoane care danseaz în Palatul Cultural i se petrec cu ocazia unor baluri s pl teasc 1 leu sau 5 lei pentru dezvoltarea culturii. De ce n-ar putea acele persoane care se amuzeaz i distreaz cu ocaziunea la concerte, cinematograf i

¹² Arhiv , Dos. 1, 1925, f. 47-50; Dos. 1, 192, f. 47.

teatru s pl teasc cei mai s raci 50 bani i cei mai boga i 3-5 lei? Aici este vorba de un interes al publicului i atunci când noi venim într-ajutorul intereselor sale i cu această mic jertf le îmbog im i le st m la dispozi ie cu lucr rile cele mai noi de care are nevoie pentru câ tigarea cuno tin elor atât de folositoare în via a de toate zilele, nu putem fi condamna i pentru această modalitate i procedur , deoarece scopul realizat este cu mult superior sacrificiului adus de public în felul acesta.

*Acestea ar fi pe care am dorit înc a le spune.*¹³

Revine la această propunere i în anul urm tor. Pus în situa ie a da o solu ie cererii, primarul Bernády György i economistul Traian Ro u formuleaz un r spus lapidar: „Urmare la propunerea Dv. cu privire la înfiin area unui impozit de 1 leu pentru fiecare bilet de cinematograf în vederea reîmprosp t rii bibliotecii publice cu c r i, avem onoarea a v comunica c aceasta nu este posibil neputându-se înfiin a astfel de impozite. Nevoile bibliotecii se acoper prin bugetul ordinar al municipiului”.¹⁴

Nu putem trece cu vederea nici interven ia lui Aurel Filimon pentru ob inerea dreptului de depozit legal, corespunz tor marilor biblioteci. În acest sens în anul 1931 intervine la protopopul târgumure ean Elie Câmpeanu, deputat în Parlamentul României spre a-i înainta D-lui Nicolae Iorga - „cel mai mare apostol al Neamului” cum îl numea Aurel Filimon -, Ministru al Culturii, un memoriu prin care cerea s se aprobe pentru biblioteca public din Târgu-Mure un exemplar din toate c rile aflate în depozitul Casei coalelor. Cu ocazia deplas rii, la 15 noiembrie 1931, a stat 8 zile la Bucure ti, timp în care, pe lâng ob inerea unor dona ii, a lucrat la elaborarea proiectului de lege la Parlament împreun cu Ministrul Ardealului dr. Valer Pop i Elie Câmpeanu.¹⁵

Cu toate demersurile sale pentru ob inerea de fonduri bugetare, sursa cea mai valoroas de completare a colec iilor r mânea ob inerea unor dona ii. Printre cei care îi vor în elege complicata misiune de bibliotecar vor fi vechii s i colaboratori i prieteni cunoscu i din perioada bucure tean . La Târgu-Mure va fi vizitat de fostul s u mentor spiritual Al. Tzigara- Samurca , care se va

¹³ Arhiv , Dos. 1, 1925, f. 203-204.

¹⁴ Arhiv , Dos. 1, 1926, f. 49.

¹⁵ Arhiv , Dos. 1, 1931, f. 90; f. 146.

înscrie între donatori și îi va facilita alte legături cu instituții caritabile, Nicolae Iorga, Gr. Trancu-Iași, ministrul muncii și ocrotirilor sociale. Tranzacțiile se realizau prin deplasări de contact la București care erau însoțite și de alte tranzacții ca cele privitoare la spațiile arheologice, obținerea de piese muzeistice, tablouri de artă, obiecte cu valoare artistică și istorică, nu în ultimul rând, de cărți și reviste mai vechi ori mai noi. Ele erau precedate de adrese bine fundamentate și în cunoștință de cauză cu privire la solicitări. Anual se efectuau 2-4 deplasări între 7-10 zile, timp în care se făceau selecții în depozite de dublete, uneori se scriau borderourile și se împachetau cărțile pentru a fi transportate cu trenul ori expediate de către ofertant. Deplasările necesitau cheltuieli de transport, cazare și diurn, în toate cazurile inferioare valorii publicațiilor obținute prin donații. Decontarea se făcea aproape cu regularitate după multe solicitări și întârzieri, situație care afecta condiția de existență a familiei în special, aflată în întreținere (soția și cei patru copii). Un exemplu concludent în acest sens este adresa către primar din 28 iunie 1927 când, după nouă zile de deplasare la București aduce cărți în valoare de 50.000 lei. La raportul său se răspunde după abia două luni când îi se oferă din partea Primăriei cu titlu de gratificație 4.500 lei față de cheltuielile de deplasare care se cifrau la 6.498, deci cu 2000 lei mai puțin. În plus, este amenințat cu sancțiune pe motiv că delegația nu a fost autorizată, ca și aducerea de cărți gratuite. Desigur, solicită anchetă în acest sens și anularea sancțiunii. Cu acest prilej, Aurel Filimon aduce la Târgu-Mureș monumentală lucrare a lui Al. Odobescu apărută la Paris, „Le trésor de la Pietroasa”, procurată de la un anticariat la preț de 2.000 lei față de 8.000 valoarea reală, despre care spunea că „*Această carte este cea mai valoroasă a literaturii noastre*”.¹⁶

În anul 1927 un ir de memorii argumentează cererile sale de carte românească la Târgu-Mureș din partea unor prestigioase instituții. Motivele de mai jos sunt deosebit de relevante cu privire la insistențele sale de împlinire a misiunii culturale cu toată răspunderea care îl caracteriza:

D-lui Director al Fundațiilor Carol I

„...nu putem satisface nevoile culturale crescânde din partea atâtor colegi profesori. Pentru a putea servi misiunea culturală suntem nevoiți a face un apel la

¹⁶ Arhiv, Dos. 1, 1927, f. 93-94. **Memoriu** adresat domnului Primar.

diferite institu ii pentru a ne veni în ajutor. Condu i de această situa ie v rug m s binevoi i a ne dona din dubletele i tripletele afl toare în depozitul D-voastr pe acelea de care v pute i lipsi contribuind astfel la o chestie cultural care se simte atât de mult în ora ul nostru”.¹⁷

Domnului Pre edinte al Comisiunii Monumentelor Istorice

„suntem lipsi i de mijloace, mica sum care ne st la dispozi ie de abia ne este suficient pentru acoperirea nevoilor coalelor. Târgu-Mure ul are atâtea coli inferioare i superioare, atât ia profesori, dac nici biblioteca care are menirea s ajute pe cei care doresc a studia nu o vom face-o de la cine po i a tepta ajutorarea când ast zi cartea devine un lux i pe care în mod particular foarte pu ini o pot procura”.¹⁸

Domnului Pre edinte al Academiei Române

„Ca biblioteca s contribuie la opera de românizare i s poat satisface nevoile atâtor coli române ti i minoritare, iar a profesorilor, mai departe a publicului, ast zi se afl în imposibilitate. colile ast zi nu au bibliotecile necesare pentru elevi i profesori, a a c to i se m rginesc la biblioteca noastr . Nu mai vorbim de provincie care este lipsit cu des vâ r ire de aceste c r i”.¹⁹

D-lui Ministru al Muncii i Ocrotirilor Sociale i

D-lui Ministru al Cultelor i Artelor

„Aceast bibliotec în capitala secuiasc a avut menirea ca prin bog ia ei s contribuie la cunoa terea literaturii i în acela i timp s serveasc i scopul de na ionalizare a provinciei care nu era maghiar . Cu ce avânt s-a dezvoltat biblioteca este suficient s amintim c ea s-a deschis în 1913 i pân în anul 1918, venirea românilor a num rat la aproape 30.000 volume”.²⁰

¹⁷ Arhiv , Dos. 1, 1927, f. 123.

¹⁸ Arhiv , Dos. 1, 1927, f. 124.

¹⁹ Arhiv , Dos. 1, 1927, f. 126.

²⁰ Arhiv . Dos. 1, 1927, f. 127.

D-lui Director General al Casei Coalelor

„... Cererile la bibliotecă fa de c r ile române ti cresc din zi în zi. Suntem nevoi i a v ruga din nou a ne d rui o cantitate oare care de c r i, mai ales din cele noi“²¹

În anul următor, 1928, revine cu alte cereri la aceste institu ii c rora le mai adaug cele c tre Ministrul Instruc iei Publice, Funda ia Principele Carol, Institutul de Serigrafie, Institutul de Geologie, S. A. Cartea Româneasc , Casa Coalelor .a. De asemenea se fac solicit ri pentru abonamente gratuite la publica iile „Curentul”, „Cuvântul”, „Adev rul”. „Diminea a”“, „Universul” i „Viitorul”. Tot la propunerea bibliotecii, dat fiind importan a presei în informarea popula iei, Delega ia Permanent aprob anual abonamente la publica ii române ti i str ine dup cum urmeaz : „L'illustration”“, „Ellenzék”, „Cultura Poporului”, „Convorbiri literare”, „Transilvania”, „Via a Româneasc ”, „Natura”, „Lamura”, „Cosânzeana”, „Korespondenzblatt”, „Graiul Românesc”, „Societatea de mâine”, „Gândirea”, „România Ilustrat ”, „Lepziger Illustrierte Zeitung”, „Die Woche”, „Pásztortüz”“, „Uj Id k” i „Cele trei Cri uri”.

În decursul anului 1931, Aurel Filimon face nu mai pu in de patru drumuri la Bucure ti cu scopul înzestr rii bibliotecii. Activitate neimpus , bazat pe con tiin a datoriei, f cut cu pasiune de multe ori f r onorarii, pe cheltuieli proprii sau în concedii de odihn . El atrage bunuri pentru municipalitate în valoare de peste 200.000 lei. Pentru toate acestea, având în vedere greut ile prin care trece familia „atât de numeroas i lovit de atâtea ori de soarta sau destinul vie ii mai ales în ultimul an, - dou înmormânt ri, c s toria fiicei” solicit un nou ajutor financiar din partea Prim riei. Cit m din aceast cerere date asupra dona iilor ob inute dar mai ales asupra muncii st ruitoare a zilelor de deplasare, dup cum urmeaz : *„drumul I - ianuarie, 510 vol. în valoare de 31.235 lei; drumul II - august, 339 vol. în valoare de 24.963 lei; drumul III – septembrie, 288 vol., în valoare de 43.096 lei i drumul IV-noiembrie, 212 vol. în valoare de 22.132 lei. Au fost ob inute numai în acest an*

²¹ Arhiv , Dos. 1, 1927, f. 128.

c r i gratuite în număr de 1.349 vol. în valoare de 121.426 lei. La acestea se mai adaug i altele care urmează s sosească .”²²

Pentru deplasarea din ianuarie 1931, A. Filimon primește trei zile de deplasare, timp insuficient pentru a- i împlini misiunea ceea ce împunea prelungirea delegației la aceste zile, justificat pe zile și ore de lucru după cum urmează :

Luni 26 I. „*la orele 9 am fost la Academia Română pentru obținerea lucrurilor ce n-am primit încă de la Academie, chestiunea rezolvată și aprobat . Pe la orele 9^{1/2} am trecut pe la D-l Moisil, director general al Arhivelor Statului, a luat contactul pentru obținerea publicațiilor. La orele 11 am fost la depozitul Casei Coalelor pentru informații, ce se află în depozit. Pe la orele 12 am trecut pe la D-nul administrator pentru obținerea aprobării. Am terminat la 1^{1/2}. Post meridian la orele 4 am trecut la Banca Crisoveloni și Banca Marmorosch Blank Aristid pe care însuși îl aștept să sosească din străinătate.*”

Marți 27 I. „*dimineața am plecat pe la orele 9 la depozitul Casei Coalelor, ca în baza aprobării să mi se adune cărțile. Lista cărților adunate este de 11 pagini. Până la orele 11^{1/2} am ales în depozit cărți apărute înainte de război la număr 63 buc și pentru care a trebuit să cer o nouă aprobare. La orele 12 am plecat la Ministerul Muncii, Direcțiunea Generală a Culturii Poporului de unde mi s-a aprobat lucrurile în depozit. Până când am terminat aceste lucruri s-a făcut ora 1^{3/4}. Post meridian la orele 3 am plecat la Arhivele Statului și Societatea Numismatică , pentru a primi publicațiile lor. La orele 5 am venit înapoi la Ministerul Muncii de unde am ridicat cărțile și transportat la domiciliu.”*

Miercuri 28 I. „*Marți seara sosind domnul Blank Aristid de la Paris, m-am dus la Banca Marmorosch. Dl. Director Ureche pentru a-mi prepara terenul în legătură cu cererea pe care am lăsat-o acolo. Pe la orele 11 m-am deplasat la Președintele Consiliului de Miniștri, Direcțiunea Presei pentru aprobarea tipurilor. Cu aprobarea am plecat la Ministerul de Externe Direcțiunea Propagandei ca să mi se aleagă publicațiile aprobate, când am terminat s-a făcut ora 1 p.m., m-am dus la Fundația Regele Carol I, Biblioteca Universitară , Societatea de Geografie pentru aprobarea dubletelor din bibliotecă și Anuarul Institutului. Seara la orele 6 la administrația ziarelor „Dimineața” și „Adevărul literar” pentru a le cere gratuit pentru bibliotecă . După expunerea de motive cererea s-a admis cu condiția s*

²² Arhiv , Dos. 1, 1931, f. 17.

pl tim spesele de pia care fac anual dup 750 de numere cât primim 400 lei. Seara la orele 8 la Universul cu aceea i cerere care s-a aprobat”.

Joi 29 I. „La Casa coalelor am terminat cu listele i formalit ile de desc rcare la contabilitate. La orele 12 la „Viitorul” tot cu acea cerere care pe ziua de sâmb t a fost aprobat . La orele 1 la „Curentul”, tot cu acea cerere pe care am putut-o rezolva numai seara la 8^{1/2} când se afla la redac ie Pamfil eicaru. Post meridian de la orele 2-4 am ales c r ile la Funda ia Regele Carol I. La orele 5 la Institutul de Geologie pentru aprobarea c r ilor, buletin, h r i etc. Orele 6 la „Cuvântul” tot cu aceea i cerere “.

Vineri 30 I. „Alegerea c r ilor la depozitul Casei coalelor înainte i dup mas . 5 pachete pe care seara la orele 7^{1/2} le-am ridicat, am trecut pe la Funda ia Regele Carol I pentru ca directorul s vad c r ile pentru a putea s le ridic, aceasta s-a f cut numai sâmb t când le-am adus. Am fost pe la A ez mântul I.C. Br tianu pentru publica iile lor îns directorul a lipsit din localitate urmând rezolvarea dup reîntoarcere“.

Sâmb t 31 I. „La Ateneu pe Dl. Anghelescu fost ministru care este pre edinte nu l-am aflat în localitate. Am ridicat c r ile de la Funda ie, forme de primire, am ridicat de la Institutul de Geologie cele aprobate. Cump rarea de lad , transportul ei, împachetarea c r ilor etc. Seara la orele 10 am plecat i duminic la 1 i ceva p.m. am sosit acas .”²³

În anul 1939, o nou deplasare la Bucure ti va însemna ob inerea înc a 487 volume în valoare de 81.735 lei. Dona iile au fost de la Institutul Meteorologic (14 vol.); Ministerul Industriei i Comer ului (60 vol.); Ministerul Muncii (9 vol.); Institutul Zootehnic (21 vol.); Pre eden ie (42 vol.); Academia Român (39 vol.); Casa coalelor (116 vol.); Salonul Oficial (18 vol.); Ministerul Agriculturii (117 vol.); Funda ia Regele Carol (3 vol.) i au mai sosit ulterior 47 de volume.

Important pentru bibliotec ni se pare aceast diversitate de institu ii din care provin c r ile donate, care împreun cu achizi iile din fondurile bugetare definesc structura enciclopedic a colec iilor, calitate care face ca în zilele noastre capacitatea de informare a publicului s dep easc a tept rile, oferind posibilit i de cercetare în mai multe domenii de cunoa tere.

²³ Arhiv , Dos. 1, 1931, f. 60.

O problem aparte în achizi iile de publica ii retrospective o constituie interesul pentru presa româneasc transilv nean . Este de tiut c parohiile române ti dispuneau de colec ii bune din periodicele ap rute înainte de 1918 cum au fost „Gazeta Transilvaniei“, „Telegraful Român“, „Transilvania“, „Concordia“, „Observatorul“, „Tribuna” i altele. În acest scop se intervine la Mitropolia din Blaj, care în principiu este de acord prin r spunsul dat de vicarul general arhiepiscopesc Iosif Hossu, ca acestea s fie achizi ionate de bibliotec cu condi ia ca fiecare caz în parte s fie discutat i s se ajung la în elegere. Se ajunge la consens privind colec iile de la Band i C pu u de Câmpie pentru „Gazeta Transilvaniei” i „Tribuna”. Nu se ajunge la în elegere cu protopopiatul din Ludu . În memoriul adresat primarului la 16 ianuarie 1931, A. Filimon îl informeaz c a procurat publica ii române ti ap rute înainte de 1918, dup cum urmeaz :

„Telegraful Român”: 1862, 1863, 1864

„Concordia”: 1862, 1863, 1864, 1865, 1866

„Observatorul”: 1881, 1882, 1883, 1884

„Gazeta Transilvaniei”: 1862-1866, 1869, 1871-1872, 1883, 1888-1890, 1892-1898 i 1913

În total au fost achizi ionate colec ii de periodice vechi române ti din 34 de ani, legate în 38 de volume. Cu cump rarea i transportarea lor a efectuat cheltuieli în valoare de 3.666 lei pe care îi solicit a fi deconta i. Numai la Bandu de Câmpie au fost pl ti i 1.500 lei pre de cump rare.²⁴

Atât procurarea c r ilor i periodicelor din aloca iile bugetare cât i din dona ii se f ceau cu mari sacrificii materiale i intelectuale din partea lui Aurel Filimon. Între primarii care au sprijinit biblioteca se num r Emil Aurel Dandea (1922-1926 i 1934-1937). Situa ia deconturilor i aloca iilor bugetare a devenit problematic între cele dou mandate (1927-1933) datorit bugetelor de austeritate survenite în anii crizei financiare.

Este relevant unul din rapoartele sale privind eforturile de îmbog ire cu publica ii ale bibliotecii în ciuda opreli tilor care i se impuneau. Astfel, scria Aurel Filimon, într-un raport c tre primar, „În anul 1927 am adus peste 500 de volume de c r i gratuite de la Bucure ti f r autoriza ie, (r splata a fost

²⁴ Arhiv , Dos. 1, 1930, f. 62.

amenin are cu cercetare disciplinar). În anul 1927 am cerut s aduc c r i gratuite cu delega ie, r spunsul a fost c nu sunt bani. În anul 1927 am cerut s cump r c r i, r spunsul a fost c am adus deja c r i gratuite (f r delega ie). Chiar dac de fapt în anul 1927 a fi adunat tot materialul de mai sus sunt absolut convins c a fi fost respins cu raportul chiar în acel an. În anul 1928, biblioteca n-a avut articole la buget, s-a dat o sum din fondul cultural când a ajuns la distribuire. În anul 1930, n-am fost trecu i în buget. Acum în anul 1931 suntem trecu i în buget având articol. Pe lâng astfel de împrejur ri mi-a r mas singura cale pe care o cunoa te i i dumneavoastr , a cer i i a aduna c r i române ti dup posibil ite existente. Ce mi-a fost r splata? Mul umirea din partea acelor a pe care i-am servit cu materialul dorit”.²⁵

Importan a pe care o acord primarul Dr. Emil Aurel Dandea i sfetnicul s u, tefan Ieremia, lecturii publice reiese i din d rile de seam despre administra ia municipiului Târgu-Mure în care biblioteca public or eneasc se bucura de tratare distinct . Afl m din acestea c în anul 1923, primul an din mandatul de primar, biblioteca a împrumutat 36.439 volume, pentru 16.663 persoane. Dintre acestea 90% au fost beletristice, iar 10% tiin ifice. Mai consistente sunt datele din anul 1924, când biblioteca s-a completat cu c r i române ti. În cataloagele bibliotecii au fost cuprinse pân la acea dat 16.766 lucr ri în 22.026 volume. În afar de acestea, biblioteca mai dispunea de 9.481 volume, alte 602 c r i noi urmau a fi legate i înc alte 512 volume. Totalul c r ilor era de 32.621 volume cu 1.405 mai multe decât în anul precedent.

C r ile împ r ite pe limbi se prezentau în felul urm tor: române ti, peste 6.000 vol.; ungure ti, 20.983 vol.; germane, 4.516 vol. (fond care îngloba o mare bibliotec de lectur donat de Csiki Lajos); francez , 335 vol.; latine, 331 vol.; englez , 107 vol. i italiene, 30 vol. Între rarit ile achizi ionate de bibliotec este men ionat *Cartea de aur* de T.V. P c ianu. În acest an de consolidare a activit ii, 12.015 cititori au împrumutat 26.628 volume, iar sala de lectur a fost frecventat de 7.500 persoane. Biblioteca a fost abonat la 15 reviste i gazete dintre care trei erau locale. La acestea se mai adaug 8

²⁵ Arhiv , Dos. 1, 1931, f. 59.

abonamente oferite de Ministerul Muncii. Taxa de înscriere era de 20 lei anual.²⁶

În anul 1925, primarul ora ului apreciaz rezultatele complet rii bibliotecii cu c r i române ti. C r ile catalogate se ridic acum la 17.601 lucr ri în 22.787 vol. Num rul c r ilor se ridic acum la 33.157 vol. Se mai face men iunea c biblioteca a stat la dispozi ia publicului interesat i în zilele de duminic . Num rul celor care au solicitat împrumuturi a fost de 1.043 cititori care au beneficiat de 25.060 vol., iar sala de lectur a fost frecventat de 1.345 persoane.²⁷

Comunic rile din al doilea mandat al lui E. A. Dandea (1934-1937) sunt mai sumare. Cifrele din anul 1935 sunt mai pu in exacte. Este men ionat num rul c r ilor care se cifra la 37.000 vol. Au fost achizi ionate 285 vol. i prin dona ii au intrat 517 vol. Num rul cititorilor este în sc dere precum i al c r ilor împrumutate. În anul urm tor activitatea bibliotecii este din nou în cre tere. Fondul de carte se cifreaz la 38.500 vol. Biblioteca a fost frecventat de 2.909 cititori care au împrumutat 11.631 volume.²⁸

De mare succes în anul 1936, s-a bucurat expozi ia „Luna c r ii”, încadrat în „Luna Târgu-Mure ului”. Expozi ia era g zduit de Palatul Culturii, în strâns leg tur cu biblioteca. Prin aceasta biblioteca public î i dezv luia bog ia colec iilor în general i a culturii române ti în special, sus inând eforturile autorit ilor locale de a echilibra accesul publicului la informa ie i lectur . Din totalul de 35.000 volume la cât se cifra zestrea bibliotecii, 13.000 vol. erau române ti. Au fost expuse tip rituri cu mare vechime, începând cu secolul al XVI- lea, colec ii de periodice începând cu 1792 între care se aflau i cele române ti, cele mai vechi datând din 1838. Biblioteca dispunea de procesele-verbale ale dietelor Ardealului din anul 1791, din perioada Supplexului... Aici existau memoriile lui Moga i Lemeny privind drepturile românilor, publica iile de început ale Academiei Române, colec ia de documente Hurmuzachi, iar dintre periodice, „Telegraful Român”, „Gazeta Transilvaniei” .a., c r i i periodice pe care le-a procurat Aurel Filimon i care

²⁶ Emil A.Dandea. **Dare de seam despre administra ia municipiului Tg.-Mure în anul 1923**, p. 16. Idem pe anul 1924, p. 38- 39.

²⁷ Idem, pe anul 1924, p. 50-51.

²⁸ Idem, pe anul 1936, p. 39.

acum erau încadrate de vechi tip rituri ale clasicilor antici greci i latini, de elegantele corpusuri de opere maghiare sau germane. Tot aici erau expuse valoroase documente de arhiv care atestau vechimea locuitorilor i institu iilor târgumure ene: cel mai vechi datând din 1384, urmate de altele emise de Matei Corvin, Ladislau Zapolya, Mihai Viteazul (în documente), diploma de municipiu a Târgu-Mure ului din 29 aprilie 1616, acordat de principele Ardealului Gavril Bethlen, împreun cu sigiliul din acela i an etc.²⁹ Toate acestea constituiau o punte de leg tur între trecut i prezent, între munca st ruitoare i rezultatele sale în dorin a de a spori capacitatea de informare i lectur în cele mai diverse domenii ale cunoa terii.

Asupra utilit ii bibliotecii i interesul publicului pentru serviciile sale sunt conving toare câteva date statistice privitoare la cititorii înscri i, frecven i c r i consultate, extrase din d rile de seam pentru perioada când Aurel Filimon a lucrat ca bibliotecar (1922-1940):

Anul	Cititori înscri i	Frecven	C r i consultate
1922	397	18210	43799
1923	321	16663	36439
1924	891	11667	27957
1925	845	11591	28100
1926	904	14875	35145
1927	497	5293	16342
1928	236	5048	19094
1929	320	4160	18336
1930	271	4367	20194
1931	237	4587	20224
1932	126	1488	6331
1933	133	1495	6151
1934	nu	sunt date	
1935	301	1929	8427
1936	322	2909	11631
1937	394	2088	9422
1938	261	2599	10857
1939	362	3245	10055
1940	147	1632	4670

²⁹ Expozi iile Lunei Târgu-Mure ului. Palatul Cultural Expozi ia bibliotecii. [Flutura de o fil tip rit pe dou fe e]

În anul declanșării celui de-al doilea Război Mondial eforturile lui Aurel Filimon se încheiau într-un moment de epuizare fizică și intelectuală. Tot atunci (1939) se împlineau 50 de ani de la trecerea la cele veșnice a celui mai mare poet al românilor - Mihai Eminescu. La Târgu-Mureș, ca și în atâtea localități ale spațiului mioritic s-a creat un cult pentru omul și opera sa, atât în rândurile elevilor, cât și ale profesorilor, ale tuturor iubitorilor de cultură. Nu s-a găsit o recunoștință mai frumoasă pentru această instituție decât adoptarea numelui său de patron spiritual. Așa se întâmplă, ca în baza Deciziei nr. 10699 din 1 iunie 1939, pentru ca numele vizionarului să se perpetueze printr-o instituție de cultură, fondului de carte românească și să lii de lectură li se atribuie numele „Mihai Eminescu”. Tot prin această decizie se stabilește ca biblioteca „să organizeze o secție specială formată exclusiv din opera lui Eminescu în diferitele sale edițiuni și din tot ce s-a scris și se va mai scrie în legătură cu opera și viața poetului”.³⁰ Din nefericire timpul nu a fost favorabil punerii în aplicare a acestor intenții.

În ultima parte a activității sale se observă o scădere a frecvenței și a cererilor împrumutate. Acest lucru se datorează instabilității administrației și mai ales celei politice, pericolul apropierei unei noi conflagrații mondiale devenit iminent, lucru care s-a întâmplat în anul 1940 prin Diktatul de la Viena urmat de intrarea României în război. Silit să părăsească biblioteca, Aurel Filimon își vede năruită munca sa de o viață cu împlinirile și neîmplinirile sale. Solicită Ministerului Culturii din Budapeșta să rămână în continuare bibliotecar deoarece nu a adus restricții evoluției lecturii populației maghiare. Cererea sa a fost refuzată, iar Aurel Filimon se refugiază mai întâi la București de unde se retrage la Rapoltul Mare la niște rude unde se stinge din viață și unde își doarme somnul de veci.

Inspirată lucrarea a lui Mircea Zăciu, „Ceasuri de seară cu Ion Agârbiceanu” surprinde între amintirile ilustrului critic literar și bibliograf Ovidiu Papadima, întâlnirea cu scriitorul care nu era alta decât primul contact cu opera sa în biblioteca publică. „Eram elev la liceul „Al. Papiu Ilarian” din Târgu-Mureș. Eram prins și de marea sete de lectură a tineretului transilvănean de atunci. O pasiune hrănită din plin de două instituții de cultură ale orașului. Prima era biblioteca municipală, al cărei director, Aurel Filimon, om cu o inimă

³⁰ Arhiv, Dos. 1, 1939, p. 59.

b tând puternic române te, f cuse din ea un focar de cultur pentru cele mai modeste categorii de cititori, între care avea o grij p rinteasc pentru elevi. Imaginase un sistem extrem de simplu de eviden a împrumuturilor de c r i, ceea ce ne permitea s plec m acas cu servieta doldora de volume. Era apoi libr ria „Ardeleana” proprietarul o inea doar el cu so ia lui. Iosif Bucur era un om nec jit, ve nic îngândurat, a teptând cu emo ie perioadele de vânzare ale c r ilor i rechizitelor colare ca s -l scoat din impasurile financiare”.³¹ Între acestea se num rau i achizi iile din pu inul buget pe care îl avea biblioteca.

Toat aceast activitate, la care se al tur i celelalte preocup ri bibliologice i de alt natur ne îndrept esc s -l a ez m pe Aurel Filimon între întâi st t tori ai culturii interbelice mure ene, în panteonul acelor oameni care i-au consacrat activitatea unor scopuri nobile puse în slujba stimul rii interesului pentru lectura public , colec ionarea i valorificarea patrimoniului cultural na ional. Aurel Filimon, al turi de Ion Bianu, Ioachim Cr ciun, N. Georgescu-Tistu, Barbu Theodorescu, Emanoil Bucu a, Dan Simonescu reprezint perioade de înflorire a tiin ei bibliologice române ti.

³¹ Mircea Zaci. **Ceasuri de sear cu Ion Agârbiceanu. M rturii - Comentarii - Arhiv** . Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982, p. 32-33.

CUPRINS

Prefa

Aurel Filimon - Cronologie

STUDII I CERCET RI

Teodor Tanco - *Aurel Filimon coborând din istoria Monorului*

Aurelia Veronica Filimon - *Consacrare i destin*

Aurelia Diaconescu - *O valoroas colec ie de etnografie i art popular*

Enik Melinda Ördög - *Preocup ri folcloristice din tinere e*

Dr.Vaier Pop - *Muzeograful*

Dimitrie Popt ma - *Bibliotecarul*

Elena Mihiu - *Preocup ri privind cartea veche româneasc*

Dr.Grigore Ploe teanu - *Publicistica istoric*

Prof.dr.Laurian Some an - *Aurel Filimon, omul*

AUREL FILIMON - SCRIERI

Le depôt en bronze de Suseni

Depozitul de bronz de la Suseni

Cetatea de la Criste ti (Sangidava)

Contribu iuni la vechimea românilor în Ardeal

Dansuri i melodii române ti în sec.XVI-lea

Fata de român când î i pierde oile

Basme în versuri

Memoriali ti sa i despre evenimentele anilor 1848-1849

Biblioteca Telekiana din Târgu-Mure

Palatul Culturii din Târgu-Mure

Bibliografie

Ilustra ii

Cuprins